

mátky pražské« (1864), »Praha« (1868) a po F. B. Mikovcovi převzaté názorné »Starožitnosti a památky země České« (1863). Popularitu Zapovu založila jeho »Českomoravská kronika« (1862—1872) ve III díl. jdoucích do r. 1526, nové vydání od r. 1906), kde lidově a prostě s živou výmluvností a zábavnou barvitostí, užívaje starých naivních kronik i nových dějepisných výzkumů v duchu vlasteneckém a svobodomyšlném, ovšem bez kritiky předváděl celý obsah minulosti české. Po smrti Zapově pokračovali v »Kronice« *Josef Kořán* (*1848), *A. Rezek* (viz níže) a *J. Svátek* (v. výše).

Z ostatních popularisátorů českých dějin byli na svých místech jmenováni *Jakub Malý*, *Josef Svátek*, *Ferdinand Schulz*, *František Dvorský*, k nim se druží *Emanuel Tonner* (1829—1903), dobrý překladatel, částečně i vydavatel latinských pramenů k českým dějinám. Dějiny cizí tlumočil i zmíněný již *Karel B. Štorch* (1812—1868), *Vilém Gábler* (1821—1897) a *Václav Křížek* (1833—1881).

Soustavný a kritický přehled české práce dějepiscké od roku 1848 podal *Josef Pekař* v oddílu I. b) »Dějepisectví« v »Památníku na oslavu padesátiletého jubilea Františka Josefa I.«, k němuž přistupují kratší stati o historických vědách pomocných; toť hlavní pramen našeho nástinu.

3. Doba přítomná.

Povaha doby.

Literatura doby přítomné, kterou počítáme zhruba od Hálkovy smrti r. 1874 až do dnešních dnů, spočívá na základech položených Hálkem a Nerudou a jejich literárními a vědeckými vrstevníky. Mladší pokolení, hlásící se od sedmdesátých let o podíl v literatuře, přiřadovala se organicky k nim, účastníce se v týchž časopisech i sbírkách, zachovávajíce s ním osobní přátelské styky, zejména pak pokračujíce v ideovém i uměleckém směru jejich. Duševní a literární vývoj generace Hálkovy a Nerudovy řízen byl dvěma protilehlými principy, jejichž polarita, spor a konečné vzájemné vyrovnání znamená vlastní ideové drama této literární generace. Principy těmi jsou na jedné straně literární kosmopolitism, na druhé straně směr vlastenecko-tradiční, přimykající se jednak k poesii lido-

vé, jednak čerpající podněty ze staršího básnictví předbřeznového, dílem i z literatur slovanských. Oba tyto proudy jdou od sedmdesátých let vedle sebe i proti sobě, kdežto v generaci, seskupené kolem »Májů« šly spíše časově za sebou, na př. u Nerudy a u Světlé.

Nyní stojí na jedné straně t. zv. škola národní: přimyká se k rodné půdě a k domácí tradici literárními náměty a látkami, obrací se se zálibou k vlastenecké minulosti, má živý zájem pro veřejné boje kulturní snahy národů slovanských, bere podněty z politického života národního, propůjčujíc se občas i za mluvčí tendencí státoprávních, jazykově emancipačních, lidově demokratických. Tato t. zv. škola národní jde ruku v ruce s aktivním životem politickým 70. a 80. let, jež zahájila mladočeská strana v protikladě k staročeské passivní opozici. Jestliže Hálek a Neruda byli srostlí s počátky mladočeského hnutí, souviseli nyní zástupci t. zv. národní školy s jeho největším rozmachem v 70. a 80. letech: Svat. Čech a El. Krásnohorská náleží k pozdějším »Národním Listům« právě jako J. Neruda a V. Hálek k jejich počátkům. V těchto snahách jazykových, panslavistických, historicky tradicionalistických setkávali se vlastenecko-národní básníci se svými předchůdci z doby buditelsko-romantické, a mnozí naplnili novější formy básnické, především veršové útvary byronské, starým obsahem ideovým, činitelem zmodernisováním tendence, na př. důslednějším demokratismem, odvážnější svobodomyšlností, pokrokovějším liberalismem, ústupky době nové. (Tak možno Sv. Čecha, předního představitele této školy, nazvatí Kollárovským byronistou.)

Jiní z této skupiny převzali i umělecký princip vlastenecké romantiky a po stopách Čelakovského i Erbeny přilnuli co nejtěsněji k písni a k balladě lidové, tak na př. J. V. Sládek a L. Quis. S nimi co nejužší souvisí novellisté, kteří postupující cestou nastoupěnou od B. Němcové v podrobném studiu lidového života, v přesném okreslování jeho forem, ve vroucím vmýšlení se do jeho duchovních názorů celkem neuvědoměle, ale velmi vydatně připravovali cestu literárnímu realismu.

Jiná větev t. zv. národní školy přiklonila se k vlastenecké historii, pokračujíc tím vlastně na dráze započaté V. Kl. Klicperou, J. K. Tylem, J. J. Markem. Ieč k staršímu romantickému nadšení pro rytířský

středověk, k citovému kultu minulosti národní, k zápalu pro práva jazyková přistoupily tu motivy nové. Již historičtí novellisté doby Nerudovy vynikli vroucí úctou k době husitské, bratrské a pobělohosrké, a ta postupně se zvyšovala hlubším vědeckým poznáním těchto velikých period, svobodomyšlnějším názorem na dějiny, až v osobě V. Beneše Třebízského kultus ten došel vrcholu. Ježto pak k studiu národních dějin politických přistupovalo vždy větší měrou i poznání naší minulosti kulturní, obohacovala a prohlubovala se česká novellistika dějepisná také v tomto směru a dospěla, když užila i ethnografického studia za vítanou pomůcku, až k evokacím minulosti, věrným až do detailů, k čemuž pěkným, ač skrovným náběhem bylo archaistické zbarvování řeči; Al. Jirásek, Z. Winter značí vrchol tohoto směru. Také tato skupina historických novellistů dospěla naznačenou cestou v bezprostřední blízkost realismu.

Škola kosmopolitická byla protiváhou ke skupině básníků národních. Kosmopolitism nebyl v českém písemnictví novinkou: již K. H. Mácha uvedl jej k nám poeticky, V. B. Nebeský a K. Sabina theoreticky, J. Neruda a V. Hálek vstoupili do literatury hlučně pod jeho praporem, a byronovci tvoří celou obec v našem básnictví. Leč u všech těchto auctorů byl kosmopolitism takřka průchodným stadiem k individuálnímu umění národnímu; nyní však od doby »Lumíra« a od převahy J. Vrchlického a Jul. Zeyera v naší poesii stal se kosmopolitism, inspirovaný takměř výlučně kulturami románských a germánských národů, uvědomělým a rozhodným směrem veliké skupiny literární. V ohledu látkovém byly nyní veškeré doby, veškeré země, veškeré národy, veškeré kultury stejně vítány a se stejnou láskou zpracovány: stilově saháno ke všem formám běžným v evropských literaturách od doby klassické a romantické ideově čerpány podněty z nejrůznějších soustav myšlenkových, z nejrozmanitějších škol filosofických, z protilehlých názorů náboženských i vědeckých.

Přece však zcela patrně projevoval český kosmopolitism poetický určité záliby a náklonnosti. Přimknul se rozhodně k básnické romantice a k jejím epigonům, neměl však valného porozumění pro literární realism, ba ozval se později důrazně proti naturalismu. Hověl hojnou měrou básnickému formalismu a přispěl neobyčejně k zdokonalení, obohacení české poetické řeči, veršové techniky, obrazové zásoby, tva-

rové rozmanitosti. Za to ideově, v příliš pestrém a těkavém svém eklekticismu, pohřešoval namnoze jednoty a prohloubení. Tímto obratným se vmýšlením do cizích ideí, tímto stálým přizpůsobováním se různým výrazovým prostředkům byl básnický kosmopolitism takřka předurčen, aby vykonal velké služby tlumočnické a překladatelské, v nichž spočívá jedna z hlavních jeho zásluh literárních. J. Vrchlický i v této věci osvědčil se mistrem velkého slohu a náčelníkem skupiny.

Na rozdíl od t. zv. školy národní zůstávali básníci kosmopolitičtí vlažnější k otázkám denním a politickým, jako vůbec odmítali básnictví tendenční, třebaže jen stranictví odpůrců mohlo jim vyčítati nedostatek národního citu, který se projevil jak v řadě děl J. Vrchlického, tak zvláště s mohutnou a bolestnou silou u J. Zeyera. Také novodobé snahy demokratické nebyly v celku sympathické básníkům kosmopolitickým, přijímajícím v dědictví po romantice osamocení osobnosti umělcovy ve společnosti toto v celku nedosti promyšlené nazírání zavdalo i podnět k podrážděným básnickým projevům proti nechápající veřejnosti a domněle nepřátelské kritice. Zvláštní národní české poměry ovšem nedovolovaly, aby tato izolace básníků provedena byla do důsledků ale přece nastalo touto cestou rozlišení básnického umění od zábavné četby, která upadala vždy více, o-citajíc se takřka výlučně v rukách spisovatelů průměrných a umělecky nicotných: u nich namnoze přežilé formy literární i myšlenkové směry dávno překonané nalézaly nový útulek. Tak dálo se hlavně v novellistice a románě, kdež kosmopolitičtí básníci pracovali menší měrou než v lyrice a dramatě: výjimkou byl J. Zeyer, jenž však spíše se spokojoval obnovením starších útvarů novellistických, než by byl vytvářel neb k nám uváděl formy nové.

V 80. letech zvolna vedle národní i kosmopolitické školy, přiznávajících se tu větší tu menší měrou k literární romantice, ohlašoval se nový směr: klidně řadil se k dosavadním vládnoucím proudům slovesným, ačkoliv vycházel ze zásad podstatně různých. Byl to realism, oplodněný literaturou ruskou a francouzskou, nasycený moderními směry sociálními a ethickými, odchovaný přírodovědeckým poznáním novodobým. Tyto rysy, jež na realistickém umění cizojazyčném jsou tak mohutně patrné, jevíly se v českém písemnictví dosti skrovně, leč přece nebylo možno jich

nepozorovati. Jestliže v moderních literaturách evropských vytvořil realism velkou epiku společenskou neb hluboké umění psychologické, omezoval se u nás na genrovou drobnokresbu různých, často až malicherně vymezených výseků společenských, na podrobné kronikářství, oživované pečlivou kresbou postaviček. Zevrubnější dušmalba, břitčí kritika společenská, mohutnější epika dějová byla vzácností, právě jako tento český realism 80. let, přenesen do poesie, znamenal mrtvou krajinomalbu, přecitlivělý genre, titěrnou hru s všedními dojmy a náladkami.

Realistický proud v českém písemnictví byl napojen ze dvou zdrojů starších a původnějších. Jednak vůstilo do něho tradicí již posvěcené podrobné a důvěrné studium lidového bytu, snaha po vniknutí do mysli lidové, láska k české skutečnosti venkovské; u mnohých význačných zástupců realistické skupiny lze jen těžko rozhodnouti, co vyšlo z podnětů etnografických, co z uvědomělého umění realistického. Druhý důležitý součinitel českého literárního realismu bylo ono podrobné a vlastně vědecky podložené úsilí vyvolati co nejpřesnější obraz minulosti a změnit tak historickou novellu z dosavadní více méně nahodilé dekorace vlasteneckých tendencí v dokonalé zrcadlo minulé skutečnosti. Ačkoliv naprostá syntéza historismu v kořenech romantického a moderního realismu provedena v českém písemnictví nebyla, učiněno k ní několik významných náběhů. Literární realismus český pronikl jmenovitě v románě, v novelle a v dramate; nejlepší díla svá vytvořil, když na obratu století ovládlo českou literaturu pokolení nové.

Kdežto generace 80. let přimkla se ke svým předchůdcům organicky a bez srážek, přihlásilo se o 10 let později nové pokolení hlučným odporem a neúprosnou polemikou. Kritická revise naší kulturní i umělecké minulosti, prudký odpor proti pohodlnému tradicionalismu, vroucnější, ba vášnivější poměr k moderním literaturám cizím, odmítavé stanovisko k tendencím vlasteneckým a panslavistickým, živý zájem o otázky sociální, ethické, náboženské, požadavek vniternosti, psychologické pravdivosti, — toť byly při vstupu této literární mládeže nejpatrnější znaky, dle nichž se česká literatura příkře roztrídila na tábor mladých a starých. Při těchto prudkých sporech s obou stran podceňována byla vývojová souvislost mladé generace básnické s kosmopolitickou

školou formalistickou na straně jedné a s realistickou skupinou českou na straně druhé.

Zvolna po kritických i osobních bojích, které zprovázely byly také přerodem českého politického světa, vyhraňovala se vlastní podoba mladého pokolení, jež bylo nejednou mocněji inspirováno filosofií a kritikou než poesíí, podléhalo velmi hojným vlivům cizím. Směry se tu vystřídaly s rychlostí v Čechách neobvyklou: po naturalismu, hovicím si ve velmi podrobné analýze duševní, přišel básnický symbolismus, jenž namnoze poklesl na jednotvárné líčení stavů dekadentních. Teprve v posledních letech, kdy boje pominuly, a kdy po básnické nadprodukcí hrozí již stagnace, vyhraňuje se ve smyslu stilové čistoty a mohutnosti a psychologické pravdivosti dosahu všelidského poetický cíl několika nemnohých tvůrčích duchů moderních, rozdělených mezi tvorbu lyrickou i románovou (— v dramate i v této době zůstalo celkem při ojedinelých pokusech —). Vedle tohoto složitého a prostému čtenáři nevždy dostupného slovesného umění posledního desetiletí, zůstávají epigoni starších směrů stále činní, a nejen oni, nýbrž i neumělečtí a řemeslní dodavatelé četby zábavné kvantitativně převyšují tvorbu opravdu významnou.

Podobným rozvojovým okruhem jako literatura krásná, proběhly v posledních 30. letech i vědy duchovní a s nimi filosofie. Také mezi jejich pěstiteli lze rozeznávat školu národní a kosmopolitickou. Ona lne spíše k tradicím domácím, navazuje na předchůdce, udržuje stále styk s myšlenkami národního obrození, a nejen že obmezuje se takřka výlučně na studium poměrů domácích, nýbrž nevyhýbá se ani tendenční snaze přímo působiti na zvýšení citu národního. Škola kosmopolitická, značící v této době vlastní vědecký, hlavně pak methodický pokrok, stále zachovává spojení s cizinou, od níž přijímá podněty školské i literární. Hledíc vysvětliti české jevy kulturní v organické souvislosti s ostatním duchovním světem evropským, vyšetřuje pečlivě cizí vlivy a vůbec přidrzuje se výhodné cesty srovnávací. Zvláštní váhu vedle přesně odborných method klade na neúprosnou kritiku vědeckou, bez ohledu, zda její výsledky hoví tradičním názorům a oblíbeným představám národním, v tom smyslu všude pracuje k revisi dosavadního vědeckého i veřejného poznání a často se sráží v prudkých bojích s představiteli veřejného mínění. Tyto kritické boje vědecké byly v nejtěsnější

souvislosti s literárními zápasy mladé generace a rovněž vedly k velkému třídní duchů.

Neobyčejný význam pro vědu tohoto období mělo její naprosté a definitivní oproštění od vědeckých ústavů a naukových orgánů vědy německé v Čechách; tato nauková emancipace, značená hlavně rozdělením pražské university r. 1882 — založení České Akademie r. 1890 nemělo obdobných účinků, jak se očekávalo, — znamená spolu počátek naprosté vědecké autonomie v Čechách.

Literární orgány období Čechova a Vrchlického.

Pokolení, které následovalo bezprostředně po skupině Nerudově a Hálkově, vstoupilo do literatury právě tak jako jeho předchůdci řadou básnických almanahů. Z nich nejvýznačnější byl »Ruch«, jež r. 1868 vydal Josef V. Sládek; v něm kromě bezvýznamných spisovatelů, přihlásili se nově do literatury Sv. Čech, B. Čermák, O. Červinka, J. Goll, M. Krajník, E. Miřiovský, L. Quis. Řada nových básníků rozmnožena byla r. 1869 když z »Akademického čtenářského spolku« redakcí O. Hostinského, Sv. Čecha a V. Šolce vyšel »Almanah českého studentstva«, v kterém uváděla se potud neznámá jména B. Adámka, O. Hostinského, H. V. Tůmy a Z. Wintra (— V. Zikmund). Ale již II. roč. »Ruchu«, redigovaný r. 1870 A. Čapkem a J. Dürichem, neznamenal příchodu nových básnických osobností, až na tři spisovatelky Alb. Dvořákovou-Mráčkovou, El. Krásnohorskou a B. Mühlsteinovou. Za to o rok později v podniku čistě krajinském »Anemonkách, básních omladiny jižních Čech« (1871), vydaných redakcí J. Kálala, J. Dunovského a Fr. Heritesa, vyskytla se řada významných debutantů, mezi nimi Fr. Herites, J. Holeček a Jar. Vrchlický. Tito mladí jihočeští spisovatelé byli i jádrem III. roč. »Ruchu«, jež sestavili J. Dürich, J. Kálal a J. R. Nejedlý r. 1873; vedle nich kupila se i nová generace básnická B. Jelínek, K. Kučera, O. Mokřý a R. Pokorný. Uvedení tu přispěvatelé almanahů vtiskli v 70. a 80. letech ráz české literaturě. (O památných těchto »Českých manifestačních almanaších v letech 50. až 70.« pojednal zevrubně L. Quis ve »Květech« r. 1898.) K nim r. 1878 připojili se účastníci nového »Máje«, redigovaného Fr. Ulrichem a Fr. Kvapilem: Fr. Chalupa, V. A. Jung, A. Koukl, J. Kallus,

Fr. Kvapil, A. Škampa, A. Snajdauf; byli to větším dílem napodobitelé a epigoni J. Vrchlického a francouzských jeho vzorů, kteří však obraceli nový a rozhodný zřetel k láskám a formám národní i umělé poesie slovanské. (Viz F. Strejčka stať »První česká moderna« v Čas. mod. filol. I. 1911.) Menšího významu jest »Almanah české omladiny« z r. 1880, vydaný redakcí J. Hudce, V. A. Junga a Jar. Kosiny; zastoupení tu většinou mladí spisovatelé z »Máje«. Reakcí proti jednostrannému epigonství J. Vrchlického a proti mechanickému světoobčanství byly »almanahy moravské omladiny« »Zora« (1877, 1878 a 1885) vydané za redakce L. Čecha, J. Vařeky, Fr. Bílého, J. Herbena, J. Kabelíka, Fr. Roháčka atd. Mládež vychovaná na moravských gymnasiích, namnoze zásadami Fr. Bartoše, jemuž i II. roč. věnován, toužila po literatuře obsahem i duchem národní a hovící potřebám moravským. Že nejde o separatism, nýbrž o zdravé hnutí krajinské, vyložil v programním článku »O úkolu krásné literatury české na Moravě« L. Čech v II. roč. Z přispívatelů kromě redaktorů vynikli Fr. Tábořský, J. Hudec, Fr. Procházka, O. Bystřina, J. Klvaňa; v roč. I. otiskl T. G. Masaryk ranní svou práci vědeckou.

Vedle almanahů vábících k sobě předem mladé debutanty, byly některé literární časopisy střediskem života slovesného. Ježto otevíraly své sloupce vedle básnictví i krásné próse, ježto mimo belletrii přinášely také stati popularisační a vkusně podané články vědeckých pracovníků, ježto tvorbu slovesnou doplňovaly i kritikou, dávají o životě literárním úplnější obraz než básnické almanahy. V přední řadě jich stál »Lumír«, významnější než jeho soujmenovec řízený F. B. Mikovcem. Založen V. Hálkem a J. Nerudou roku 1873, přešel již v půli I. ročníku do rukou redakčního komitétu, skládajícího se z předních zástupců pokolení z »Ruchu« a z »Almanahu českého studentstva«: z O. Hostinského, Sv. Čecha, J. V. Sládka a S. Hellera. Když O. Hostinského na nějaký čas byl vystřídal J. Goll, a když J. V. Sládek z redakce vystoupil, přešlo vedení listů na Sv. Čecha a S. Hellera, ale již zase v. 1877 převzal »Lumír« jako výhradný majitel a redaktor J. V. Sládek a zůstal jím do r. 1898; tehdy za redakce V. Hladíka vstoupil »Lumír« do zcela jiné fáse vývojové. Hlavní význam a nejpevnější charakter měl »Lumír« ze 70. a 80. let jako vlastní orgán školy kosmopolitické, kterou v něm nejskvěleji představovali J. Vrchlický a J. Zeyer, ač i někteří přední zástupci školy

t. zv. národní, na př. Heyduk, V. B. Třebízský, Al. Jirásek otiskovali tu svoje práce. Vedle původního básnictví a novellistiky, vedle cenných a hojných ukázek poesie světové hlavně anglické a francouzské, vynikl »Lumír« obsažnými informacemi o cizím básnictví, drobnými uměleckými a populárně vědeckými statěmi psanými s jemným vkusem, důsledným a neohroženým hájením stanovisek čistě uměleckých bez ohledů utilitářských a národních, zač »Lumír« často byl napadán vlasteneckými protivníky, především »Osvětou«. (Literatura o »Lumíru« jest značná, hl. viz v »Lumíru« roč. XXXI. stať A. Novákovu »Třicet let Lumíra«, v roč. XXXIV. vzpomínky redaktorů bývalých a charakteristiky mrtvých zakladatelů, pak heslo „Lumír“ v XVI. díle »Ottova Slovníka naučného«.)

Velmi blízko »Lumíru« stály »K v ě t y«, jejichž oba zakladatelé Sv. Čech a S. Heller svou dobou také »Lumír« řídili; k nim přidružil se bratr Svatoplukův *Vladimír Čech* (1848—1905), jenž později vzbudil pozornost jako hlasatel ethické kultury propagované hlavně listem »Svědomy« (1897). »Květy«, nazvané dle ilustrovaného časopisu Hájkova, počly vycházeti r. 1879 jako měsíčník a šetřice přísně požadavků uměleckých uměly shromažďovati ve svých svazcích přední zástupce obou skupin a při tom byly vždy přístupny mladým spisovatelům. Značný rozměr každého svazku, volnější vycházení než u »Lumíra« způsobily, že »Květy« byly sborníkem větších prací a jsou opravdu archivem nové české tvorby básnické; jejich poučné stati však neměly valného významu. Do r. 1899 zůstal Sv. Čech »pořadatelem básní a původní krásné prósy«, po té přešla celá redakce na Vladimíra Čecha a po jeho smrti na jeho syna Vladimíra Čecha ml. [Viz Svatoplukovy upomínky na bratra Vladimíra v »Květech« (1905)]. K »Lumíru« a ke »Květům« řadí se »R u c h« (1879—1888), jenž za vedení Fr. Chalupy, Fr. Brožíka a Fr. Kvapila shromažďoval hlavně pokolení vystoupivší v »Máji« z r. 1878 a pracoval k těsnějšímu sblížení umění básnického i výtvarného, avšak propagoval kriticky i moderní realismus.

Vlastním střediskem t. zv. školy národní byla »Osvěta« (založ. 1871). Myšlena původně jako revue velkého slohu, jež měla objímati vědu i literaturu, umění i politiku a vedle důkladných statí z nejrůznějších odborů vědních přinášeti i občasné přehledy a kritické posudky, »Osvěta« na samém počátku zařadila do svého rámce i belletrii prosaickou a veršo-

vanou. Osoby jejího zakladatele a redaktora Václava Vlčka, jejich hlavních kritických mluvčích Ferd. Schulze, El. Krásnohorské a Fr. Zákrejse vtiskovaly jí ráz v politice umírněný a konservativní, v literatuře idealistický a měšťansky konvenční; boj proti cizáctví, proti eklektickému kosmopolitismu, proti samoučelnému estheticismu, realistické smělosti v řešení mravních otázek byl vždy z jejích znaků a této literární theorii odpovídala i praxe projevovaná belletristickými příspěvky; nejrozlehlejší práce otiskli v »Osvětě« V. Vlček, F. Schulz, A. V. Šmilovský, V. B. Třebízský, A. Jirásek a K. V. Rais. Veliký význam měla »Osvěta« v 70. a 80. letech, kdy »Časopis Českého Musea« obmezoval se na otiskování statí historických a literárně-dějepisných, jako jediná česká revue vědecká. Se stálým zřetelem k cizině slovanské i západní přinášela přehledy charakteristiky, úvahy a kritické statí o politickém, vědeckém, literárním a hospodářském životě od předních učenců a novinářů našich. Neodvažovala se však ani důsledné kritiky ani reformní propagandy, a tak jejím článkům, vynikajícím spíše věcnou obsažností než osobitým výrazem, vadila většinou akademická ztrnulost. Jako byla v 80. letech »Osvěta« přední baštou boje proti kosmopolitismu a současně orgánem obranců pravosti podvržených rukopisných památek, tak postavila se v 90. letech ostře proti mladé generaci; v bojích těch pozbyla však již váhy. Smrtí zakladatele »Osvěty« V. Vlčka r. 1908 mění časopis řízení i ráz; redaktorem se stává F. A. Šubert, jenž otevírá v kolísavém eklekticismu časopis i spisovatelům mladým a dává revui název »Vlčkova Osvěta«. Uspořádáním i sloučením vědy s belletrií podobá se »Osvětě« přísně katolický ba klerikální orgán kněžský »Vlast« (od r. 1884, redakcí Tomáše Škrdle); také odtud podniknuty útoky na kosmopolitické básníky české a to s hlediska náboženského a moralistního. S menšími nároky vystupuje populární časopis téhož směru brněnský »Obzor« (od r. 1878) založený a vedený Vladimírem Štastným a r. 1911 obnovený pod názvem »Nový Obzor« Fr. Dohnalem. Archivem pro naukové i básnické práce mladého kněžstva moravského jest brněnské »Museum« (od r. 1884).

Zprostředkující stanovisko v otázkách literárních zaujaly velké obrázkové týdeníky, jež měly ráz listů t. zv. rodinných, starší »Světobzor« (viz na str. 29.) a nově založená »Zlatá Praha« (od r. 1884, do r. 1898 byl redaktorem Ferd. Schulz, po něm Jar. Kvapil,

A. B. Dostál a V. Červinka). »Zlatá Praha« přidržovala se směru umírněnějšího, »Světozor« však za redakce M. A. Šimáčkovy (1884—1899) lnul k realistickému směru v české literatuře, propagoval ruský román, otvíral svoje sloupce rád mladým básníkům, až tu r. 1896 došlo k naprosté roztržce. Po zániku »Světozora« a přechodu »Lumíra« do nových rukou, uchýlili se jejich spolupracovníci do dvou literárně populárních týdeníků do »Zvonu« (od r. 1899 za redakce M. A. Šimáčkovy a do »Máje« (od r. 1902 za redakce F. Heritesovy). Z nich »Zvon« sleduje i kriticky a polemicky literární směr svých zakladatelů, kdežto »Máj« obrací se spíše k nejširším vrstvám čtenářským.

Z literárních sbírek doby přítomné dlužno zvláště jmenovati Nerudou založené a Ed. Valečkou vydávané »Poetické besedy« (1883—1890), jež přinášely výlučně původní práce veršované pravidelně se stručnými charakteristikami auktorů; F. Šimáčkovu »Kabinetní knihovnu« (1884—1899), kde ukládali své veršované i prosaické práce hlavně přispěvatelé »Světozora«; Ottovu »Salonní bibliotéku« (od roku 1876) obdobného rázu, v níž vyšla většina děl J. Vrchlického; podobnou J. R. Vilímkovu »Novou bibliotéku spisů veršem i prosou« (1883—1888), která se však nezavírala ani překladům: »Poetické besedy Máje« (od r. 1906), obsahující výhradně práce veršované. Sbírký novellistických prací jako »Libuše« (od roku 1872), »Ottova laciná knihovna národní« (od roku 1872), »Zábavy večerní« (od roku 1880, ráz přísně katolický), Šaškova »Moravská bibliotéka« (od r. 1884), »Přítel domoviny« (od roku 1885) atd. hověly spíše potřebám lidového čtenářstva než přísně uměleckým požadavkům; k nim družily se četné soubory novellistických děl přeložených, o nichž bude řeč na svých místech.

S literaturou v těsném styku byly některé organizace spisovatelské; ke »Svatoboru« (založ. r. 1862, viz str. 187), který dbá především o hmotnou podporu spisovatelů, a k »Umělecké Besedě« (založ. r. 1863), jejíž význam od 80 let přesunuje se na pole společenské družnosti, přidružilo se velké stavovské středisko spisovatelů »Spolek českých spisovatelů belletristů Máje« (založ. r. 1887). Tu shromažďují se jmenovitě belletristé období Čechova a Vrchlického a jejich epigoni nejen za účelem hmotně stavovským a podpůrným, nýbrž i k činnosti vydavatelské a nakladatelské. R. 1890 zřízena byla na bohatém

finančním základě, jež položil mecenáš Josef Hlávka, a rozdělena do IV tříd. (I. třída: filosofie, právnictví a dějepis; II. třída: matematika, vědy přírodní a lékařství; III. třída: jazykověda a literární dějepis; IV. třída: krásná literatura a umění) »Česká Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění«. Na rozdíl od akademií jiných, přičleněna tam ke třem třídám naukovým, třída IV., vyhrazená umění slovesnému, hudebnímu a výtvarnému. V čele jejím stál od počátku, mocně uplatňuje svůj vliv, Jar. Vrchlický; kromě něho byli prvními členy řádnými ze spisovatelů Sv. Čech, Al. Jirásek a Fr. V. Jeřábek. Stranický ráz, jenž se objevil již při volbách členů a větší měrou ještě při udílení výročních cen, zavinil nejen stagnaci ve třídě, ale i resignaci některých vynikajících členů: Sv. Čecha, Jul. Zeyera a posléze J. S. Machara (viz Macharovu ostrou a případnou kritiku IV. třídy »České Akademie« v »Próse z roku 1906« [1907]). Celkem vykonala »Česká Akademie« pro české slovesné umění velmi málo; význam má »Sborník světové poesie« (od r. 1891), cenná to sbírka překladů básnických, již péčí Akademie a redakcí J. Vrchlického vydává J. Otto. Přehledy činnosti Akademie podává od r. 1892 »Almanah České Akademie«, v němž zvláště významné jsou každoroční vzpomínky na zemřelé členy. »Věstník České Akademie« (od r. 1892) přináší kromě běžné kroniky drobné stati a přehledy vědecké.

Posléze mezi orgány slovesného rozvoje dlužno uvést ještě některá přední nakladatelství, jimž náleží část zásluhy o zvýšený ruch knižní. S tradicemi nakladatelských a knihkupeckých závodů vlastenecké romantiky (srv. str. 169) souvisí ještě nakladatelství Ignáce L. Kobra (1825—1866), jež přešedši z Tábora do Prahy r. 1857, soustředilo kolem sebe veškeru starší generaci 60. let a representačně vystoupilo jednak »Národní bibliotékou« (1868—1894) a Riegrovým »Slovníkem naučným« (1859—1870, viz str. 296 a 297). Mladší pokolení za vůdcovství Nerudova kupilo se od r. 1869 kolem nakladatelství Ed. Grégra a Dattela; to přešlo r. 1882 do rukou Edvarda Valečky (1841—1905), jenž se pokusil také jako šířitel česko-ruské vzájemnosti. Od 70. let pak stojí v popředí několik velikých firem nakladatelských, které staví v čelo svých četných literárních podniků vedle jmenovaných již časopisů a sbírek také hojné soubory beltristických překladů, nádherná díla ilustrovaná, po-

pulární četbu lidovou, zejména pak sebrané spisy předních auktorů. Jsou to hlavně nakladatelé: Jan Otto (* 1841), který nakladatelskou činnost zahájenou roku 1871 vyvrcholil vydáním monumentálního »Ottova Slovníka naučného« (viz níže při přehledu organizací vědeckých) a sebranými díly J. Arbesa, Fr. Heritesa, Ad. Heyduka, Al. Jiráska, G. Preissové, J. V. Sládka, K. Světlé, Jar. Vrchlického a Z. Wintra. (R. 1911 vydaný »Seznam knih a časopisů z l. 1871—1911« přináší vedle statí vzpomínkových a vzorného knihopisu i stať Alb. Pražáka »Čtyřicet let české literatury v Ottově nákladu«). Podobný nakladatelský program má vznikem spřízněná »Česká grafická společnost Unie« (od r. 1902), v jejímž nákladě vyšla díla S. Podlipské, K. V. Raise, M. A. Šimáčka a Jul. Zeyera. K četným svým podnikům publicistickým a literárním připojil v 70. letech vynikající žurnalista Fr. Šimáček (viz na str. 270) také nakladatelství, za jeho dědice *Bohuslava Šimáčka* (* 1865) vydány byly také spisy B. Vikové-Kunětické, J. S. Machara, L. Stroupežnického, A. V. Šmilovského, V. Vlčka a dramata Jar. Vrchlického. Též firma Josefa R. Vilímka, jež dlouho pěstovala hlavně humoristiku a spisy pro mládež, vydává za řízení syna zakladatelova *Josefa R. Vilímka* ml. (* 1860) sebranou prósu J. Klecandy, K. Klostermanna a F. X. Svobody. Nakladatelství Fr. Topiče (* r. 1858, nákl. od r. 1886) proslulo jmenovitě sebranými díly Sv. Čecha, J. Herrmanna, J. Nerudy a V. Beneše Třebízského. O nakladatelských podnicích, těsně souvisejících s myšlenkovými proudy v literatuře nejmodernější, bude řeč na svém místě.

Svatopluk Čech a jeho skupina básnická.

Básnická osobnost Svatopluka Čecha musí býti z mnoha důvodů postavena v popředí českého písemnictví let 70. a 80. Neobyčejná její popularita jest pouze udavatelem naprosté její časovosti: valný díl duševního a veřejného života českého 70. a 80. let uzavřen jest v Čechových verších; průměrný typ českého inteligenta této doby vyjádřen jest po stránce citové, mravní i ideové v jeho díle, a je-li v ušlechtilé tendenční tvorbě Sv. Čecha jen zcela kuse napověděno snažení mladého pokolení, jest tu za to se vzácnou úplností shrnuto vše, co z obrozených ideí národních, mravních, společenských přešlo do přítomnosti. Svatopluk Čech, přes těsné své svazky s by-

ronisty, především slovanskými, jest zprostředkovatelem mezi národním obrozením a literární přítomností; jest v jistém smyslu dovršitelem uměleckých a lidských snah pokolení Nerudova. Z těchto příčin dlužno o něm pojednati na místě prvním. Ačkoliv Sv. Čech nikdy neznal literárního stranictví a ač zachovával vždy uctivou sympatii k básníkům směru kosmopolitního, přece sběhem poměrů pokládán byl všeobecně za hlavu školy t. zv. národní; i budou také v těchto výkladech k němu přiřazení básníci příbuzných tendencí a spřízněného slohu poetického, zejména ti, kdož nenapodobili písně lidové.

Svatopluk Čech (1846—1908) narodil se dne 21. února v Ostředku u Benešova jako syn hospodářského úředníka Františka Čecha, potomka selského rodu z Peruce a Kláry Čechové, roz. Rakové, dcery úřednické rodiny. Dětství strávil na Skalce u Třebenic, v Bezděkově v Pošumaví, v Peruci, v Struhařově a v Jizeře; tato posledně jmenovaná místa byla opět v blízkosti Ostředku; v Postupicích na Benešovsku počal Svatoopluk chodit do školy, v ní pokračoval v Litni a ve Vraném. V letech 1856—1858 chodil v Litoměřicích do školy normální a do první třídy gymnasiální; na podzim r. 1858 vstoupil do pražského studentského konviktu a na novoměstské gymnasium piaristické, kdež dostudoval a roku 1865 maturoval. Na gymnasiu získal si již značného rozhledu literárního, byl členem různých »studentských kroužků básnických« a sám veršoval, ano r. 1864 vystoupil na veřejnost pod pseudonymem S. Rak básní »Vánoční sen«. Vstoupiv na právnickou fakultu, Čech věnoval se hlavně literatuře; r. 1866 básní »Otrokyně« v »Lumfru« a r. 1867 její definitivní podobou s názvem »Kandiotky«, otištěnou v Hálkových »Květech« objevil se mezi básníky mladé generace: plně své básnické umění projevil příspěvkem v »Almanachu českého studentstva«. R. 1870 a 1871 byl redaktorem »Světozora«, r. 1872 advokátním koncipientem ve Slaném, od r. 1873, kdy převzal řízení »Lumfra«, koncipientem v Praze, r. 1878 zřekl se nadobro dráhy právnické. R. 1874 vykonal studijní cestu přes Polsko a Ukrajinu k Černému moři, na Kavkaz, do Malé Asie a do Cařihradu koncem r. 1878 založil s bratrem Vladimírem měsíčník »Květy«, kdež uložil nejlepší své práce poetické nejdlejší své povídky. R. 1881 procestoval Moravu, r. 1882 vydal se do Dánska po stopách královny Dagmary a zajel i do Anglie, r. 1886 prošel jižní Čechy, r. 1899 navštívil

Francii. V letech 1895—1903 žil ve venkovském zátíší v Obříství u Mělníka, od 1903 střídal samotu v Troji s pobytem v Praze. Uprostřed práce a hojných rozdělaných plánů zemřel dne 23. února 1908. Jeho smrt, jako již před tím 50. a 60. zrozeniny, zavdala podnět k velkým spontánním oslavám všenárodním.

Literární činnost Sv. Čecha, která v mladších letech jest doplňována žurnalistickou feuilletonistikou a po celý život prací redaktorskou, obsahuje spisy dílem veršované, dílem prosaické; vůdčí význam však mají jen Čechovy knihy básnické. Když byl v nejčasnějších svých počátcích ukázal se mistrem malé balladistické skladby, čerpané látkově buď z východu nebo z dějin vlasteneckých, když překvapil uměním volné cyklické epiky, když ukázal pochopení pro lidovou píseň i pro moderní reflexi v duchu byronském a když zablyskl se i roztomilým humorem, vystoupil r. 1873 jako zralý umělec velkou epopéjí »A d a m i t é« (knižně 1874, samost. až 1897). Námět vyvolený z českých dějin reformačních přepodstatnil básník hojnou reflexí sociální, náboženskou a filosofickou v látku ryze moderní a zpracoval technikou byronskou s neobyčejným bohatstvím výmluvného a malebného slova, klenotnický propracovaný detail, vybroušeného umění veršového. Celý budoucí básník obsažen jest in nuce v tomto díle: i nadále za látkami těsně souvisícími s přítomností neb minulostí českou či slovanskou ukryt bude některý palčivý problém, jež básník osvětlí a rozřeší spíše rhetoricky než psychologicky či filosoficky; vždy při ději celkem skrovném, leč do několika efektních scén upraveném, najde si záminku k sytému, až přesycenému líčení přírodních krás, kulturních jednotlivostí, životních rekvizit, vždy poněkud schematicky kreslené postavy zejména ženské budou tšhnouti k optimistickému vyrovnání kontrastů velice důrazně položených; vždy vyzní díla mohutným oslavením ideálů humanitních, demokratických, svobodomyšlných, nejčastěji však panslavistických nebo česky politických.

Veliká řada děl předvádí tyto rysy. R. 1874 shrnuje Sv. Čech do první knižní publikace »B á s n ě« mladistvá svá díla mistrovská, »A d a m i t y«, čistě byronskou biblickou visí »A n d ě l« z roku 1874 a oba cykly z r. 1869 a 1872 »B o u ť i«, »S n y«. Ve veršované novele »Č e r k e s u« (1875, knižně 1886) uchyluje se po vzoru ruských byronistů na Kavkaz; v ponuré ná-

mořské allegorii »Evropě« (1878 kn. 1880) rozširuje mohutně sociální rozvrat sestárlé Evropy. V idyllickém vypravování rámcovém »Ve stínu lípy« (1879, kn. 1886) vrací se k venkovskému svému domovu a se šťastným humorem i měkkou citovostí předvádí gallerii našich lidových postav, současně pak v rhapsodické skladbě historické se středem výlučně rhetorickým, v »Žižkovi« (1879), navazuje na »Adamity«.

Tak mohl r. 1880 Sv. Čech v rekapitulující »Nové sbírce veršovaných prací« představit se čtyřmi mistrovskými pracemi značné rozmanitosti: »Evropou«, »Čerkesou«, »Ve stínu lípy« a Žižkem«. Zároveň ve »Václavu z Michalovic« (1880, kniž. 1882), rozlehlém eposu z pobělohorské protireformace české, ukázal svou sytější malbu ovzduší dobového, své tragičtější pochopení českých dějin národních a náboženských, ale i meze svého umění psychologického. »Slavie« (1882, knižně 1884), opakující rámeček »Evropy«, zaměnila břitkou kritiku společenskou panslavistickým utopismem upomínajícím na Kollára. Rozměrné romantické epos středověké z dánsko-slovanských dějin, »Dagmar« (1883—1884, kn. 1885), při veškeré snaze o pečlivou charakteristiku líbezné rekyně (na niž poukázal již J. E. Vocel) a při rázovité tendenci slovanské rozběhlo se v řadu malebných jednotlivostí. Český venkov, opěvovaný již »Ve stínu lípy«, leč uprostřed moderních sporů hospodářských, pojatých však spolu národnostně, vrátil se v »Lešetínské m k o v á ř i« (1883 konfiskován, propuštěn až 1899), kde básník nejvíce se přiblížil duchu poesie lidové.

Pak velké koncepce básnické vystředány jsou na delší dobu skladbami satir., většinou ve formě rozmarině, místy docela burleskní báchorky. Z nich zachovávají »Petrklíče« (1883), »Hanumana« (1884) lehkou hru heineovské veršované pohádky, posmívající se člověku vůbec, kdežto »Šotek« (1886, samostatně nevydán), »Kratochvilná historie o ptáku Velikánu Velikánoviči« (1889) podvazují si samy křídla obmezením na české poměry, pronásledované sice vtipně, ale bez útočné odvahy. Vážné roucho má jen nedostí životná »Pravda« (1885, kn. 1886); satira v těchto dílech jest většinou literární a vědecká.

R. 1887 zahajuje cykly lyricko tendenčních básní, bezprostředně načerpaných z vění politického, společenského a náboženského a namnoze obražejících ná-

zory mladočeské strany v různých vývojových obdobích: »Jitřní písně« (1887) jsou politické chansons, vědomě sloužící národnosti a všeslovanské politice; hlubší a myšlenkově těžší »Nové písně« (1888) vynikají i reflexí sociální; nejpobulárnější z děl Čechových »Písně otrocka« (1895, dosud 31 vyd.) slučují ve velmi průhledném symbolu otroctví na barevném východě národní i sociální revoltu proti stávajícímu bezpráví s velkou silou rozhorleného pathosu; výlučně meditativní »Modlitby k Neznámému« (1896), posvěcené přemítání o záhadách vesmíra, vyznívají pantheismem a humanitou.

Méně významny jsou básnické knihy, které souběžně vznikaly vedle těchto děl tak charakteristických. Jsou to: venkovská idylla, podložená otázkou po možnosti české národní šlechty, s odpovědí čistě demokratickou, »Zpěvník Jana Buriana« (1887, kn. 1894); autobiografická selanka z národního obrození archaistického zabarvení, složená v hexametrech časoměrných »Václav Živsa« (1889—1891, kn. 1901); staromodní idylla s lyrickými vložkami »Sníh« (1894, kn. 1900); veršovaná allegorická báchora pro děti »O čarovném pavouku« (1896) a cyklická řada venkovských obrázků »Sekáči« (1903), prodšená společensky reformní tendencí.

Poslední práce Čechovy zůstaly zlomky, zejména pak z nich velkolepě založená, ale neprávem do scenické trojaktové formy vtěsnaná epopoje z husitských dob, »Roháč na Sioně« (1898—1899), kterou básník v posledních letech života podstatně předělával. Z pozůstalosti básníkovy r. 1908 byly vydány: životní vyznání stařeckých let »Do světa širého«, panslavičtí allegorie o 9 oddílech »Step«, zlomek »Nem o« (koncipováno již r. 1871, pak obměněno) a úryvek komického eposu »Dívčí válka«. (Otištěny vesměs v XXVII. a XXX. díle sebr. spisů.)

[V souborném vydání děl Čechových jsou jeho drobné básně, značně roztroušeny; některé přiřazeny k »Lešetínskému kováři« (II. sv.); »Jitřní písně« a »Nové písně« vloženy se 7 cestovními skladbami k cyklu »Ve stínu lípy« (sv. X.), »Písně otrocka« a »Modlitby k Neznámému« tvoří se »Sekáči« a »Sněhem« zvláštní díl (XVI.); konečně v sv. XIX. vedle »Zpěvníku Jana Buriana«, »Kratochvilné historie« a »O čarovném pavouku« zařadil Sv. Čech výběr svých přečetných veršů příležitostných. Doplnkem k tomu jest ve vyd. posmrtném sv. XXIV., obsahující hlavně básníkovy prvotiny

a druhou serií skladeb příležitostných; do sv. XXVII. vřazeny kromě »Roháče na Sioně« zlomky z l. 1867—1890; kdežto do sv. XXX. vloženy básně z l. 1900—1908, na malou výjimku pouhé zlomky. (Srv. přehled v List. filol. XXXVIII, 56—65.)]

Ačkoliv veliká většina básnických děl Sv. Čecha užívá rámce epického — jest u něho zastoupeno epos historické i romantické, idyllické i reflexní, byronská veršovaná povídka i dějová allegorie, komické epos i cyklus romancí — přece není básník v pravém slova smyslu epikem: detail pravidelně popisný, odbočka rhetorická, rozvlácnost tendenční, živel lyrický ruší nejčastěji jednotu i prostotu osnovy. Ani v próse nevytvořil Sv. Čech kompozice mohutnější; kde se o ní pokusil, tam ztroskotal, tak v obou souběžných románech z umělecké bohémy »Kandidát nesmrtnosti« (1879, kniž. 1884) a »Ikaros« (1885, kniž. až 1908). Zdařilá jest však jeho novellistika, jejíž romantický idealismus, namnoze maskovaný velmi podrobnou kresbou skutečnosti, obestřen jest buď měkkou, skoro ženskou melancholií nebo šelmovským, satiricky přiosťřeným humorem; svěží postavy dívčí a divné figurky staromodní lemovány jsou často arabeskami, prozrazujícími původ feuilletonistický. Hlavní sbírkou Čechovy novellistické prósy jsou jeho čtyřdílné »Povídky, arabesky a humoresky« (1878—1883), k nim se druží »Několik drobných povídek« (1884), »Humoresky, satiry a drobné črty« (1887), »Různé črty žertovné i vážné« (1887), »Několik povídek a různých črt« (1888) a »Různá prósa« (1895); v »Sebr. spisech« sestavil básník tuto novellistiku do 3 sv. »větší prósy«, do 4 knih »povídek a črt«: [k tomu přistupuje ve vydání posmrtném »Ikaros« (XXI.), »Povídky a humoresky« (XXII.) »Satiry a různé črty« (XXV.), »Poslední kniha povídek a črt« (XXIX.)].

Zcela samostatnou skupinu v próse Čechově skládají »výlety pana Broučka«, burleskní to povídky satiricky podmalované, jichž situační humor ověřující dobrodružně komickou postavu pražského šosáčka, založen jest na velice smělé fantasii: »Výlet páně Broučkův do měsíce« (1886, kniž. nevydán), »Pravý výlet pana Broučka do měsíce« (1888), »Nový epochální výlet pana Broučka tentokráte do patnáctého století« (1888), »Pestré cesty po Čechách prací Matěje Broučka a společníků« (1891) a »Matěj

Brouček na výstavě (1892). »Pestré cesty po Čechách«, které se z rámce t. zv. broučků celkem vymykají, byly projektovány jako volná řada novellisticko-cestopisných obrazů přerušovaných občas básněmi, episodami memoirovými. (Jak použil Sv. Čech pro »Pestré cesty« svých zápisků z r. 1889, ukazují F. Strejčkem vydané »Cestovní poznámky Sv. Čecha« [1910].) Oba tyto druhy jsou hojně zastoupeny v Čechově próse. Cestopisné jeho soubory vyšly pod názvy »Kresby z cest« (1884), »Několik obrázků moravských« (1884), »Upomínky z Východu« (1885); v sebraných spisech sloučeny jsou s črtami memoirovými do 3 sv. »Vzpomínek z cest a života«; největší autobiografické dílo Čechovo jest »Druhý květ« (1893 a 1899), kromě něho obsahují hojné zprávy životopisné také »Cesty Václava Maliny do minulosti« v »Pestrých cestách«; básnicky sáhl Sv. Čech do svých vzpomínek zejména ve »Václavu Živsovi«, předzpěvu k cyklu »Ve stínu lípy« a ve »Sněhu«. Křehká něha, tklivá důvěrnost a teplé vystižení ducha 50. a 60. let dodávají všem těmto vzpomínkovým črtám zvláštního půvabu; cestopisy prozrazují hlavně básníka-romantika a panslavistického nadšence.

Z příležitostné své prósy zařadil Sv. Čech sám do sebraných spisů pouze několik cyklických feuilletonů »Studium typů« a »Různobarvy« z l. 1893. Jeho feuilletonistická činnost v »Pokroku« (1870) a v »Nár. Listech« (1880, 1882, 1886, 1890, 1892—1894) byla dosti hojná a vykazovala vedle volných rozmarných cause-rif časové epištoly a glossy, národopisné feuilletony a posudky kritické. O literárních novinkách českých psal Sv. Čech stručně, blahovolně, prostě informačně do »Květů« v l. 1879—1885. Přehled veškeré této feuilletonistiky podává »Prósa poučná a příležitostná«, zařazená F. Strejčkem jako XXVIII. sv. do sebr. spisů, sem pojat i otisk volně zpracované knihy lidovýchovné, »Oběti pověry« z r. 1871.

Zařaditi Svatopluka Čecha literárně-historicky není méně obtížno než spravedlivě oceniti jeho význam. Básník sám nejvroucněji opěvoval ze svých předchůdců dva poety české naprosto různorodé, Jana Kollára a Karla Hynka Máchu, a vskutku při bližším ohledání vynikne jeho odvislost od obou těchto protichůdců, od Kollára ideově, od Máchy umělecky. Pod vlivem otcovým i mladistvé svojí četby byl Sv. Čech od začátku hlasatelem myšlenky všeslovanské v duchu Kollárovy vzájemnosti; v ní viděl nejen vlastní řešení české o-

tázky ale i klíč k problému rovnováhy evropské; větší však měrou než u Kollára vystupuje u Sv. Čecha nadšené horování neodpovídající vždy reálnému názoru a klidné politicko-dějinné úvaze. Nejinak než Kollárovi jest i Sv. Čechovi vzájemnost a jednota všeslovanská výrazem humanitního názoru na dějiny i na mravnost; kdežto však u onoho proniká moment náboženský, hlásí se u Sv. Čecha spíše zdůvodnění historicko-tradiční, hlavně v době poslední, ale přece uznává přirozené právo obrany. Byl-li však Kollár básník předbřeznový, přinesl si Sv. Čech již z domova politické ideje z roku osmačtyřicátého, který hluboce zasáhl do osudů celé rodiny: demokratism a liberalism, požadavek svobody náboženské a společenské, odpor k zjevnému a církevnímu náboženství. Leccos z toho zbarveno jest romanticky: Čechův demokratism souvisí co nejtěsněji s láskou k venkovu, s roztouženým steskem měšťáka po ztraceném ráji přírodním, s kultem lidové písně; jeho vlastenectví opírá se o velice živý historism, v němž však zřetelně proniká záliba pro českou reformaci a její tragickou dohru v protireformaci. I lze Sv. Čecha právem nazývati »posledním básníkem národního obrození«.

Také K. H. Mácha byl již miláčkem básníkovy otce, a jeho spisy patřily k nejsilnějším dojmům Čechovy mladistvé četby. Myšlenkově z něho Čech přijal nemnoho, hlavně typ samotářského a snivého básníka, žijícího v elegických dumách o ztracené mládosti a v odporu k šosáckému okolí, pak blouznivé horování o krásách divoké přírody málo dotknuté člověkem. Ale mocnější byl jiný podnět Máchův: uvedl Čecha k ruským a polským byronistům, kteří měli mocný vliv přiblížil mu i hlavního byronovce českého, epika V. Hálek. Forma byronské veršované povídky se skromnou epickou nití, ale s hojnými odbočkami krajinářskými i reflexivními, široký a obrazy přetížený proud řeči básnické, nespoutaná záliba pro rozlehlé popisy, sklon k hlučné a spíše rhetorické než básnické deklamaci — to vše váže Sv. Čecha ke křídlu byronistů. Slohově zdokonalil Čech rozhodně českou mluvu básnickou; proti Hálkovi a Nerudovi položil zvláštní váhu na přesnost verše a plnost rýmu jakož i na logiku a důslednost obrazu básnického. Při tom nelze ovšem upřít, že na nejednom místě jeho bohatství působí přeplněně, jeho verš akademicky a zevně, jeho obrazy únavně a barokně. Za to pro jeho svěží humor, pro jeho vtipnou satiru, pro pohodu báčhorko-

vou, pro staromodní grácii nelze téměř nalézt literár. předloh. Ideově působil Sv. Čech v souhlase s dobou mocněji než umělecky: jeho technické obohacení české poesie splynulo s příbuznou, ale ještě mnohem hojněji básnickou reformou J. Vrchlického, jenž rovněž spěl k amplifikaci slova básnického. Vlastní literární záky Čechovy poznáme spíše dle jejich námětů látek, ideí a tendencí než dle formy poetické; jest jich však mnohem méně, než dalo by se očekávati při ohromné oblibě jeho děl v Čechách.

[Sebrané spisy Sv. Čecha vyšly za vlastní redakce básníkovy v souborném vydání o XX svazcích v letech 1899—1908. R. 1908—1910 vydáno hlavně péčí Ferd. Strejčka dalších 10 sv. (XXI—XXX) »vydání posmrtného«, čímž vyčerpáno nejen vše, co básník otiskl, ale i mnoho z rukopisné pozůstalosti; pouze některé práce chlapecké čekají ještě otištění. Z korespondence Čechovy vydáno posud málo, listy jeho J. Wünschovi otiskl »Zvon« r. 1908 (VIII.). Životopisci Čechovu podávají hojně zpráv některé vlastní práce básníkovy, jmenovitě »Druhý květ«, »Cesty Václava Maliny«, »Z dávných vzpomínek« a »Z upomínek na bratra Vladimíra«; pokud možno užívati »Václava Živsy« za životopisný pramen, vyložil pěkně K. Bořecký v programu gymn. v Přerově r. 1904; k nim druží se vzpomínky některých důvěrných jeho přátel hlavně S. Hellera ve »Světozoru« 1896 (XXX.), v »Lumíru« 1906 (XXXIV.) a ve »Květech« 1908 (XXX.); po smrti básníkově (1908) vydal spolek Máj celou sbírku vzpomínek přátel jeho. Na základě těchto a jiných namnoze původních pramenů vznikly obě objemnější knihy o Sv. Čechovi, v nichž nad kritickým oceněním převládá látka životopisná: méně spolehlivá, leč cenným knihopisem opatřená monografie V. Flajšhans, Svatopluk Čech. Dílo a člověk (1906) a velmi pečlivé a rozsáhlé dílo piety, Ferd. Strejček, O Svatopluku Čechovi (1908). Tyto knihy doplňují některé důležité, obšírnější články časopi-secké: oba Voborníkovy v »Světozoru« 1893 (XXVII.) a v »Osvětě« 1906 (XXXVI.), německý Sutnarův v »Österreichisch-Ungarische Revue« 1897 (XII.); pak tři kriticky synthetické studie psané s moderního hlediska, F. X. Šaldova v »Novině« 1908 (I.), O. Theerova v České revui« 1908 a Arne Novákova v »Přehledu« 1906 (IV.).]

Mezi básníky kruhu Čechova dlužno v první řadě jmenovati několik důvěrných přátel jeho mladosti. Již dětská léta trávil s ním *Otokar Červínka* (* 1846), auk-

tor několika velkých epických básní z české a slovanské minulosti, »Jan z Dubé« (1871), »Jan Zizka z Kalichu« (1875), »Aleš Romanov« (1881), »Husitská svatba« (1886) i spisovatel několika zajímavých novellistických kronik z 70. let »Márinka« (1884), »Jarní bouře« (1893), »Boj s kapitálem« (1900) a »1848 Z paměti našich otců« (1905, obě první novelly pod pseudonymem F. X. Renatus.) Také jeho mladší bratr *Miloš Červinka* (1853—1891) pokusil se v poesii »Básněmi« (1883) a epickým »Hynkem« (1890). V studentských letech se Sv. Čechem současně bývali jmenovaní někteří básníci, již prvotinami slíbili více než mohli pak splniti; k Čechovi náleží zálibou pro domácí látky, nadšením demokratickým a svobodomyšlným, silnou notou vlasteneckou; později namnoze opustili poesii. Jsou to pozdější knihovník *Bohuslav Čermák* (1846—1899); napodobitel Rukopisu Královédvorského *Hanuš Věnceslav Tůma* (1846—1911); překladatel Bérangera *Miroslav Krajník* (1850—1907) a idyllicky naladěný *Emanuel Miřiovský* (1846—1911), který kromě lyrických »Básní« (1869) a »Nových básní« (1882) složil i veršované povídky »Márinka« (1869) a »Šimon kostelník« (1885). Samorostlým talentem v této skupině jest jediný

Ladislav Quis (* 1846 v Čáslavi, po dlouhá léta advokát v Přelouči). Básnické počátky Quisovy, shrnuté do sbírky veršů »Z ruchu« (1872), neseny jsou nadšením slovanským, vlasteneckou rhetorikou a sentimentální erotikou, namnoze jeví se tu Quis jako přímý pokračovatel básnické tradice Nerudovy, ačkoliv souvislost se Sv. Čechem jest vedle toho zřejmá. Později věnoval se v duchu Čelakovského i Erbenově podrobnému studiu básnictví lidového a prohloubiv svůj vkus i své umění na mistrovských dílech poesie cizí, hlavně pokud napodobuje a obměňuje formy i ducha lidové písně, napsal řadu velice zdařilých, břitkých a úsečných, plastických i humoristicky vyhrocených »ohlasů«, především národní drobné epiky: »Hloupý Honza« (1880 a 1892), »Ballady« (1883 a 1908), »Třešně« (1884), »Písničky« 1887 a 1910); Havlíčkovu formu, nikoliv však jeho ducha mají satirické »Epigramy« (1897). Básnické překlady Quisovy obrážejí jeho studium lidového básnictví a poetův tvořících v jeho duchu: tak Goetheovy »Ballady« (1879), básně A. V. Kolcova (1892), »Staroskotské ballady« (1901), vedle toho ukázal se v přebás-

nění Schillerovy »Marie Stuartovny« (1891), Goetheovy »Ifigenie v Tauridě« (1891) a Kleistova »Rozbitého džbánu« (1911) ctitelem německého klasicismu. Quisova pečlivá vydání K. Havlíčka, F. L. Čelakovského, K. J. Erbeny, J. P. Koubka a V. Šolce, jeho četné dokumentárně cenné stati literárně dějepisné, jeho dvoudílná »Kniha v z p o m í n e k« (1902), vyprávějící o českém národním i literárním životě hlavně v 60. a 70. letech, vše to představuje jej jako pečlivého a věrného pěstitele starších slovesných tradic. (O L. Quisovi viz stať Alb. Pražáka ve »Zvonu« 1906.)

Přechod od vlastenecké rhetoriky a tendenční allegorie po způsobu Čechově k »ohlasům« národní písně a lidového popěvku, jež obnovili zase L. Quis a J. V. Sládek, prodělal zvláště charakteristicky daleko mladší

František S. Procházka (* 1861 v Náměšti, původně učitel, nyní redaktor v Praze). Moravský původ svůj projevil volbou několika látek z Moravy, hanáckým zabarvením některých písniček i přímo tendenčními projevy básnickými; prvotní průprava učitelská zanechala v něm zálibu v didaxi, často velice pronikavé, a zájem pro literaturu dětskou, v níž snaží se sloučiti zábavnost s účelností paedagogickou a zachovati i úroveň slovesnou, leč ne vždy s úspěchem. Uprostřed mezi slohem Sv. Čecha a El. Krásnohorské stojí jeho mnohoslovné a myšlenkově mělké knihy veršů »R ů z n é z v u k y« (1887), »Blesky na horách« (1893), v nichž nejednou propuká i bujný humor a živly lidové. Pokusem o satirickou povídku veršem jest »N a ú r o d n é p ů d ě« (1887). Násilnou, většinou nejasnou allegorií a vtíravou tendencí staly se populárními báchorky a rhapsodie »P í s e ň o Č i n u« (1885 a 1901), »J a z y k« (1895) a »K r á l J e č m í n e k« (1906); v nich auctor není tendenčním vůdcem svého čtenářstva, nýbrž spíše ochotným sluhou jeho veřejných lásek a antipathií, pravidelně za cenu poetického vkusu. Od konce 90. let napodobuje F. S. Procházka lidovou píseň, leč vyjímá spíše její burleskní rysy, její prostorečkou smělost, její sklon k banalitě než ony znaky, v nichž Čelakovský našel odlesk povahy národní; mnohdy staví formu lidového popěvku do služeb politické tendence, málo originelní a promyšlené; sem patří »P í s n i č k y« (1898 a 1906), »N o v ě j š í p í s n i č k y« (1900), »N e j n o v ě j š í p í s n i č k y« (1901), »H r a d ě a n s k é p í s n i č k y« (1904 v někol. vyd.) a

»Písničky kovářova syna« (1908); básnickou retrospektivou Procházka vývoje jest »Vino-braní« (1911); reakci literární slouží anonymně vydané epigramy »Semenec« (1906). Z původních Procházkových veršovaných knížek pro děti cennější jsou »Sluněčka« (1904), »Šotci krále Holce« (1906) a »Lučina« (1908). Z básnických překladů F. S. Procházkových vyniká zvláště přebásnění G. Hauptmannova »Potopeného zvonu« (1897). V anthologii »Česká lýra« (1911) vyložil L. S. Procházka prakticky svůj názor a své hodnocení české moderní lyriky. —

V almanahu »Ruchu« 1870 poprvé vystoupily tři spisovatelky, které vedle K. Světlé a S. Podlipské delší dobu v Čechách výhradně představovaly ženství v literatuře: Eliška Krásnohorská, Albína Dvořáková-Mráčková a Berta Mühlsteinová. Ani jedna z nich však nepřinášela do poesie hlubší, modernější a pravdivější duši ženskou než obě dosavadní významné ženské spisovatelky B. Němcová a K. Světlá. Tyto geniální spisovatelky vynikly, (třebaže každá v jiném slohu), mužnou inteligencí, odvážnou silou pozorovatelského i propagatorského rozumu, prudkou citovostí vyhnanou do krajního napětí, důraznou touhou po zlepšení mravního řádu, ale i smyslem pro mohutnější koncepci slovesného díla, pro hutnou kresbu charakterní; měly-li spíše vlastnosti mužské než ženské, byly to přece, ač jednostranné, mužské přednosti. Leč nově přichozí auktorky nepřinášely toho, čeho české básnictví žádalo právě od ženy, věrné a hluboké zachycení ženina důvěrného citového života, bezprostřední formulování jejího poměru k muži, poetický výraz přechodního stavu od ženy starého typu k ženě moderní. Kdežto A. Dvořáková-Mráčková, jež byla spíše lyrická duše, a novellistka Berta Mühlsteinová tonuly v naivní a zastaralé sentimentalitě, jež nebyla valným pokrokem proti veršování Marie Antonie neb Marie Čacké za doby obrozenské, napodobila a přepíala El. Krásnohorská zvrácenost a krajnosti básnické rhetoriky české. Její básnictví jest vždy rhetorické a velkou většinou tendenční. Všecky tak rozmanité náměty své poesie, dojmy krajinářské, nálady a úvahy životní, gnomickou moudrost, themata politická, vzpomínky historické, přenáší El. Krásnohorská z oblasti básnické do oblasti rhetorické a vše zahalí mnohoslovnou, hlučnou, obrazově i slovně přetíženou deklamací, kde cit a myšlenka se ztrácejí v dýmu a v plamenech důraz-

ných slov. Jsouc odpovědnou odpůrkyní hesla »umění pro umění«, El. Krásnohorská hledá praktický účel poesie a nalézá jej v tom, že burcuje neuvědomělé a posiluje chabé přesvědčení. Dvě tendence stojí jí nejvýše: tendence slovansko-národnostní v duchu mladočeského liberalismu a historického tradicionalismu, při čemž národnost pojmána jest dosti úzce, skoro jen jazykově, a tendence žensky emancipační, zdůrazňující zvláště právo na vzdělání, povinnou součinnost žen v národním probuzení, účast ženy na veřejném životě. Všeho toho hájila El. Krásnohorská také polemicky, užívajíc svého prudkého temperamentu, svého bystrého vtipu, své ohlušující výmluvnosti; ovšem takto vždy více a více vysýchal její pramen citový a lyrický.

Eliška Krásnohorská (vlastně Eliška Pechová) narodila se dne 18. listopadu 1847 v Praze. Vstoupivši roku 1870 do literatury, postavila se záhy do první řady tendenčních básníků směru vlasteneckého a stála vedle K. Světlé i v čele českého hnutí ženského. Jemu sloužila od r. 1875 jako zakladatelka a redaktorka měsíčníku »Ž e n s k é L i s t y« (doposud), jako vůdčí duch »Ženského Výrobního spolku«, založeného K. Světlo, jako tvůrkyně spolku »Minerva«, jenž r. 1890 zřídil české gymnasium dívčí; z péra jejího jest i jedna z prvních úvah o ženském hnutí, »Ž e n s k á o t á z k a č e s k á« (1881). Také v organisaci a žurnalistice mladočeské měla účast; polemicky útočila na t. zv. školu kosmopolitickou a na moderní literaturu v 90. letech. Většinu svých polemik, kritik a literárních statí uveřejnila v »Osvětě«, některé články i v »Čas. Čes. Mus.«; všude obmezovala se výlučně na české písemnictví, nepřihlížejíc k směrům světové kultury, pro moderní směry nemajíc porozumění.

Básnické její knihy postupují od subjektivní lyriky k všeobecné tendenční deklamaci; lyrické sbírky její jsou nejosobnější »Z m á j e ž i t í« (1870, 1874 a 1885), krajinářský cyklus tendenčně vykořistěný »Z e Š u m a v y« (1873 a 1875), bouřlivá výzva k válečným sympatiím pro Balkán, plná krve a násilí »K s l o v a n s k é m u j i h u« (1880), reflexivní »V l i n y v p r o u d u« (1885) a »L e t o r o s t y« (1887), vlastenecky polemické rhapsodie »N a ž i v é s t r u n ě« (1895) a paběrkující epilog »R o z p o m í n k y« (1896). Břitkým vtípem a ostrou satirou vynikají allegorisující »B á j k y v e l k ý c h« (1889). Veršovaná epika její vykazuje selanku

»Vlaštovičky« (1883) a tendenčně zkreslenou veršovou povídku »Šumavský Robinson« (1887). Bez významu jsou její pokusy dramatické »Pěvec volnosti« (1874), »Harantova žena« (1880) a »Dědic ducha« (1884); její povídky »Básník a básník« (1882), »Povídky« (1885) a »Náš druhý sbor« (1887); hojně jsou i její spisy pro dívky a pro mládež. Zvláštní popularity došla některá její libreta k operám Smetanovým. (»Hubička«, »Tajemství«, »Certova Stěna«), Bendlovým (»Lejla«, »Karel Skrěta«) a Fibichově »Blaníku«. Básnické její překlady honosí se sice vymluvností básnického slova a obratností formální, trpí však přílišnými volnostmi textovými, jednotvárností slohovou a nadměrnou rhetorikou, neodpovídající mnohdy originálu; jsou to: Mickiewiczův »Pan Tadeáš« (1882 a 1892), Byronova »Child Haroldova pouť« (1890), A. Puškina »Výbor menších básní« (1894) a »Některé básně rozpravné« (1895) a »Boris Godunov« (1905), Hamerlingův »Král Sionský« (1901). [O El. Krásnohorské srv. obě jubilejní, nikoliv kritické stati T. Novákové v »Osvětě« 1897 (XXVII.) a J. K. Doležela v Archivu für slav. Philol. 1907 (XXIX.).]

Vliv El. Krásnohorské na veršující spisovatelky byl značný; po jejím způsobě skládaly rhetorickou lyriku Irma Geisslová (* 1855), pak dvě šťastné básnířky pro mládež, Pavla Maternová (* 1858), Vilma Sokolová-Seidlová (* 1859), Marie Šedlbauerová (* 1865); v poslední době ještě Teréza Dubrovská (* 1875) a Marie Haunerová-Votrubová. Většina z těchto spisovatelek, mezi nimiž jen Irma Geisslová našla v genrových, vtipně pointovaných obrázcích a písních z ovzduší železničního svůj osobitý tón, psala i práce novellistické.

Protiklad nelyrické rhetorické vlohy El. Krásnohorské shledáván byl v přecitlivělé lyrice Bertý Muhlsteinové a Albíny Dvořákové, jež obě vydaly r. 1872 po jedné sbírce básní. Ale B. Muhlsteinová uchýlila se brzy k novellistice, kdežto Albína Dvořáková-Mráčková (1850—1893), kromě »Chudobek« (1872), které se líbily i V. Hálkovi pro lehkou zpěvnost, sílu výrazu, mocnost milostného citění, nevydala knihy další. Teprve v R. Jesenské, jež začla jako žákyně Heydukova a v literárním vývoji dospěla ke zcela jiným cílům, dostalo se ženskému srdci rázovitější básnířky (viz níže).

Rhetorické básnictví, jehož přední představitelkou

byla El. Krásnohorská, zachovávalo stále souvislost se staršími tradicemi literárními, ba bylo v mnohé přímé přímým pokračováním vlastenecké školy básnické, vycházející od Kolára a Celakovského. Oslava vlasteneckých dějin, nadšené horování pro jazyk a národnost, rozněcování vzájemnosti slovanské byly hlavní náměty tohoto směru, značně již zastaralého, jenž hlavně se obracel k mládeži a vedle toho však, právě jako v době předbřeznové za B. Jablonského, V. Štulce, Fr. Sušila pronikala i tendence mravoučná, namnoze rázu církevně náboženského. Mezi vlasteneckými básníky, kteří psali pro mládež a pro školy, známější jsou učitel *Antonín Kosina* (* 1849), soudce *Jan Nečas* (* 1849), který hojně překládal z polštiny a nejraději zveršovával malé výjevy dějepisné, a profesor *F r a n t i š e k R y p á č e k* (*1853), jenž pod pseudonymem *Jaroslav Tichý* psal hojně nadšené a příležitostné verše ve slohu El. Krásnohorské; též náleží sem ve svých veršových začátcích Karel V. Rais (o slovenských básnicích tohoto směru v. níže).

Náboženskou didaktiku pěstovali jmenovitě někteří kněží. Na Moravě byl to především buditel brněnský, gymnasiální katecheta *Vladimír Štátný* (1841—1911), pravý následovník Sušilův. Vladimír Štátný, zakladatel časopisu »Obzoru«, počal jako prostoduchý epigon českého básnictví předmáchovského a psal s naivní příklonou k Erbenovi hlavně drobnou balladickou a legendární epiku, jejíž nejlepší sbírkou jest »*K y t k a z M o r a v y*« (1879). Ale pak překloukl se úplně ke katolické didaktice ve slohu B. Jablonského se silným uvědoměním církevním a s malou cenou básnickou; přední svazky její jsou »*D r o b n é k v ě t y*« (1887) a »*H l a s y a o h l a s y*« (1892). Proti mechanickému epikovi a suchému didaktikovi Štátnému byl katecheta pražské vyšší dívčí školy, *Vojtěch Pakosta* (1846—1892), spíše cituplným, ba titěrným lyrikem; zasáhl do literatury též jako překladatel z polštiny a slovenštiny a jako katolický povídkář (jeho velice tendenční povídky, většinou ze života venkovského, vyšly v 70. a 80. letech v obou hlavních sbírkách tohoto směru v »*Zábavách večerních*« a v »*Hlasích katolického spolku tiskového*«).

Také nábožensko-církevní básníci evangeličtí volili pro svoje rhapsodie psané v duchu česko-bratrském a pro své obrazy z našich dějin reformačních pravidelně rhetorickou formu; jejich přesvědčení však u-

možňovalo jim těsnější styk s ostatními českými básníky než veršovcům přísně katolickým. Významnější z nich jsou: skladatel chrámových písní a náboženský veršovec pro děti *Josef Bástecký* (* 1844); vzletný básník reformačního vědomí a organisátor *Josef Pelíšek* (* 1850); elegik tiché něhy *Josef Baše* (1850—1899), jenž psal hlavně pod pseudonymem E. Antonovicz, a balladista i překladatel Th. Moora *Gustav Dörfl* (1854—1902).

Jos. V. Sládek a básníci s ním příbuzní.

Ačkoliv Josef V. Sládek zaujímal jako vydavatel almanahu »Ruchu« i jako dlouholetý redaktor významné místo v organisaci literární, přece jako osobnost básnická stál celkem osaměle. Jeho básnický rozvoj, podmíněný značnou měrou cizími vlivy, jest dosti složitý a bohatý a jeví v nejednom směru podobnost s drahou Nerudovou, dospívaje od lyrického subjektivismu, od hoře osobního k všeobecné meditaci založené na jakémsi stoickém usmíření se s osudem; myšlenkový a charakterní ten přerod provázen jest i slohovou hlubokou přeměnou směrem k jednoduchosti, prostotě, stručnosti, při čemž studium národní písně, časem velice věrně napodobené, značně jest zúčastněno. V době myšlenkového, dekoračního, obrazového i slovního přetížení naší poesie byl Sládek vzácnou výjimkou; bez násilí lze přiřčení k němu básníky, jimž společna byla tatáž snaha po zjednodušení a oproštění.

Josef V. Sládek narodil se 27. října 1845 ve Zbiroze. Vykonav filosofická i přírodovědecká studia v Praze, odešel do severní Ameriky, kdež pobyl v letech 1869 a 1870. Po návratu byl členem redakce »Národních Listů«, od r. 1871 do 1901 professorem Českoslov. obchod. akademie. O 20leté činnosti jeho redaktorské v »Lumíru« v. výše.

První dvě veršové knihy Sládkovy »B á s n ě« (1875) a »Jiskry na moři« (1879) obřážejí věrně intimní život básníkův, zastřeny elegií a smutkem zádumčivého mládí, také meditace o národě jsou zachmuřeny; smuteční zpěvy za zemřelou ženu a dojmy zámořské převládají, ale i tady kmitne se sem tam venkovský motiv zpracovaný slohem lidové písně; tu časem proráží vliv starší lyriky Nerudovy.

Další sbírky Sládkovy lyriky přinášejí již rozjasnění a uklidnění citového života a mužnou rovnováhu v národních i společenských meditacích; sledují v této řadě časové: »Světloú stopou« (1881), kde vsunut jest též cyklus epických idyll z lidového života a řada romancí; »Na prahu ráje« (1883) s hrstí dětských motivků a s hojnými genrovými obrázky v duchu lidovém; »Ze života« (1884), kde v básních příležitostných i meditativních propuká vroucí cítění vlastenecké; »Sluncem a stínem« (1887), formálně i obsahově nejbohatší sbírce Sládkově, obsahující vedle svěžích písní lehkého letu a vedle vybroušených sonetů také mnoho meditační lyriky intimní. Tichá pohoda letního večera a resignovaný úsměv mužného srdce, které bije pro všecky a přece vždy zůstává sobě věrno — toť od té chvíle charakter básní Sládkových. Oproštění, k němuž postupně dospěl, vystupuje nejzřejměji v rozkošně naivních cyklech básní pro děti a v písňových ohlasech lidového básnictví českého; tu i onde zvoní jiskřivý vtíp a zdravý humor, takže čtenář vzpomíná občas na Čelakovského »Ohlas písní českých«. Knihy veršů o dětech a pro děti jsou: »Zlatý máj« (1887), »Skřivánčí písně« (1888), »Zvony a zvonky« (1894). Přechod k ohlasům lidové poesie značí »Selské písně a české znělky« (1889), sbírka vzniknuvší pouze zevním sloučením dvou cyklů zcela odlišných; v první vmýšlí se básník do cítění a názorů českého sedláka a hutným, stručným způsobem opěvá zejména rolníkovy vztahy k rodné půdě, v druhém pak s drsnou pravdivostí medituje o národním životě, jeho politických krisích a volá po zocelení charakteru. Čistým ohlasem toho, co básník za dob dětství slyšel zpívatí »v našem starém Běrounsku«, jsou »Starosvětské písničky a jiné písně« (1891), »Směska« (1892), s níž současně vyšel i cyklus »Českých písní«, výmluvných to chanson vlasteneckého obsahu, a »Nové selské písně« (1909). Několik posledních básnických knih Sládkových vyjadřuje nálady a myšlénky básníkovy životní jeseně, v nejobširnější z nich, »V zimním slunci« (1897), zastoupeny jsou veškeré druhy poesie, jež kdy básník pěstoval; hlubší a jednotnější jsou však »Písně smuteční« (1901), psané v duchu lidové písně a překypující bohatým citem elegickým, »Za soumraku« (1907) a »Lethe a jiné básně« (1909), básnické to epilogy života a díla poetova. Vyjímajíc cykly z r. 1909 vyšly všechny sbírky znovu ve velkém sou-

borném vydání *Jos. V. Sládka Spisy básnické ve II dílech* (1907); »Písně smuteční« a »Za soumraku« otištěny tu poprvé.

Básnické překlady Sládkovy doplňují velice charakteristicky jeho tvorbu původní; převahu v nich mají literatury germánské, zejména anglická, nejzdařilejší pak jsou převody poesie písňové; na př. R. Burns, od něhož se J. V. Sládek mnohému pro svou vlastní tvorbu naučil, čte se v Sládkově přebásnění jako v originále. K americkému pobytu Sládkovu přímo se poutá překlad indianského eposu H. Longfellowa »Píseň o Hiawatě« (1872 a přeprac. 1909), Bret Hartových »Kalifornských povídek« (1874) a Aldrichovy »Tragedie Stillwaterské«. Z moderního anglického básnictví přeložil Byronovy »Hebrejské melodie« (1890, paralelně s Jar. Vrchlickým), »Výbor z písní a ballad Roberta Burnse« (1892) a větší skladby básnické S. T. Coleridge (1897). Velkolepým básnickým podnikem jest nový převod »Dramatických děl Williama Shakespeara« (od r. 1894 posud XXX sv.), vynikající stejnou přesností jako krásou i rázovitostí mluvy básnické. Ze švédštiny přeložil J. V. Sládek umělé epos hrdinské »Píseň o Frithiofovi« od E. Tégnera (1891), z polštiny Mickiewiczovu básnickou povídku »Konrád Wallenrod« (1892), ze španělštiny J. Valerův román »Pepita Ximenes« (1898), k tomu se druží převody drobnější novellistiky Boyesenovy, Kiplingovy atd. V II díle vydání souborného, pod názvem »Z cizích luhů«, zařazeny jsou překlady lyriky anglo-americké, skandinávské a ruské, otiskované původně v »Lumíru«. (O J. V. Sládkovi srv. úvahu El. Krásnohorské v »Osvětě« 1896 [XXVI.] a Alb. Pražákovu ve »Zvonu« 1905 [V].)

Čistotou lyrického tónu, bezprostřední silou citu, jednoduchostí a přece účinností básnických prostředků stál lyrice J. V. Sládkově velmi blízko předčasně zesnulý *Bohdan Jelínek* (1851—1874). Jeho posmrtně vydané (Jar. Vrchlickým) »Spisy veršem i prósou« (1880) obsahují vedle křehké a jakoby čerstvě orosené lyriky »lásky a vzpomínky« také drobnější čísla epická a několik črt povídkových, t. zv. arabesek, tvořených dle vzoru Nerudova; z nich nejlepší jest »O Dublinském«.

Uprostřed mezi lyrikou Sládkovou a Heydukovou stojí básnická tvorba *Rudolfa Pokorného* (* 18. dubna

1853 v Heřm. Městci, † 19. září 1887 v Libochovicích jako okresní tajemník tamější). Rudolf Pokorný upozornil na sebe velmi záhy jako básník prudce kypícího a bezprostředně vyražejícího citu, jako lehký improviátor v duchu lidové poesie, jako vroucí velebitel domácích krajinných i přírodních krás, jako vlastenecký a slovanský horlitel. Jeho vznětlivý temperament unášel jej hned k nespoutanému nadšení, které zejména věnoval Slovensku, jsa po Heydukovi nejpobulárnějším průkopníkem vzájemnosti československé; hned však k rozborlenému boji proti národní netečnosti, proti domněle beznárodnému kosmopolitismu skupiny Vrchlického. Básnické sbírky jeho jsou »Z jarních luhů« (1874), »Básně« (1877), »Pod českým nebem« (1879), »Z hor« (1881), »S prociitlým jarem« (1883), »Vlasti a svobodě« (1883), »Opět na horách« (1887, posmrtně): k nim se druží básnická povídka »Mrtvá země« (1885). Pseudonymně vydal »Nemilostné písně« (1879 pode jménem Ranko Petar) a »Vlastenecké šlehy« (1882 pode jménem Heřman Městecký). Slovanské vzájemnosti chtěl R. Pokorný sloužiti, jednak básnickými překlady »Básní« (1887) a »Ducha stepi« (1887), Bohdana Zaleského: »Anthologii ruské lyriky« (roku 1887), jednak vydáváním »Knihovny československé«, částečně i propagačně cestovními »Potulkami po Slovensku« (1883—1885 ve II díl.) Novellistická prósa jeho vyšla pod nápisem »Povídky, arabesky a drobné kresby« (1879).

Z básníků, kteří buď životním prostředím, nízkým stupněm vzdělání neb duševní náklonností zůstali věrni naivní prostotě lidové písně, zmínky zasluhují Josef Kuchař a Josef Kallus. Bankovní úředník *Josef Kuchař* (* 1847) ve všech svých knihách veršů, nadepsaných »Básně« (1869), »Z soumraku« (1872), »Chýžka« (1881), »Ze zaslých a nových dob« (1885), »Cestou životem« (1890), jest tklivý a něžný básník lidové idylly, prostý, chvílemi i titěrný pěvec malých radostí a malých žalů. V řadě českých básníků samouků, z nichž častěji bývají uváděni ještě básník řezbář *František Chládek* (1829—1861) a veršující obuvník *V. Josef Pokorný-Pikulík* (* 1842), vynikl nejvíce někdejší valašský tkadlec, nyní učitel, *Josef Kallus* (* 1855). Ve svých prostičkách knihách veršů »Písně« (1881), »Z Valašska« (1885), »Obilaky« (1887), »Kresby a písně« (1895), »Přimořské dojmy

a elegie« (1903), »Kopretiny« (1904), a »Valašsko v písních« (1906) kreslí vroucně a věrně s naivností venkovana přírodu i lid svého rodného rázovitého kraje, užívaje se zvláštním zdarem formy písňové; kde z písní sestavuje větší celky, epicky orámované, nemá úspěchu.

Český kosmopolitism básnický, Julius Zeyer i Jaroslav Vrchlický a jeho epigoni.

V popředí básnického kosmopolitismu českého od 70. let stojí dva mohutní umělci slovesní: Julius Zeyer a Jaroslav Vrchlický. Pro oba jest kosmopolitism jednotnou a hlavní methodou životní, čerpají většinu podnětů z cizí literatury, z cizího umění, z cizí filosofie, a samy vývojové předpoklady jejich díla i jejich směrů dlužno hledati mimo domácí písemnictví v duševním a literárním proudění národů románských a germánských. Aby takto plně a většinou činné mohli cizí živly kulturní přijímati, v sobě zpracovávati, v jejich duchu tvořiti, k tomu bylo třeba vedle obsáhlého a mnohostranného vzdělání také zvláštní citlivé vnímavosti, spojené s darem rychlé a spolehlivé assimilace duševní: naprosté schopnosti vmýšleti se do cizích dob, do vzdálených kultur, do ducha různých básníků i myslitelů. Ovšem tento kosmopolitism neměl do sebe pranic beznárodního, jak jej vinili jeho odpůrci. Vrchlický i Zeyer i jejich epigoni vrátili se oklikou přes cizinu k rodné půdě, nejen tím, že zpracovávali také náměty a látky české, nýbrž hlavně tím, že zamyslili se nad problémem svého národa, že procítili jeho smutek, jeho pochybnosti, jeho životní potřeby; Zeyer s vroucnější intensitou než kdokoliv před ním.

Ačkoliv Zeyer i Vrchlický v nejedné příčině — hlavně právě ve svém západnickém kosmopolitismu — vykazují řadu podobností, přece jsou to v podstatě básníci odlišní. Již povahy obou chovají mnohé protiklady. Julius Zeyer jest povaha převahou citová, podléhající silně zevním dojmům a náladám, namnoze bez schopnosti vyjmouti pomysly, ideje osoby děje z tohoto náladového ovzduší, ze subjektivního citového rozechvění: tím trpí nejen jako básník, jenž pokouší se býti epikem, ale i jako myslitel, který vyslovuje ideje náboženské a ethické. Jaroslav Vrchlický, ačkoliv občas se jeví až výstředně sensitivní, vyniká nad Zeyera mohutnější schopností rozumovou,

silou všeobecné až schematické abstrakce, možností vyhledávaní za světem hmotným, pojatým často vysoce smyslně, skryté ideje. Vše to předurčovalo jej, aby vedle sensuálního pěvce hmoty, pudů a plodivé přírody stal se básníkem filosofické reflexe. Vrchlický přijal tuto úlohu s ohnivostí a prudkostí sobě vlastní a po Máchovi stal se v Čechách prvním básníkem filosofickým a metafysickým. Leč stále kolísání myšlenkové, těkání od spiritualistických soustav k názorům materialistickým, od nadšeného, přírodovědecky podloženého pantheismu k čiré skepsi, pohrávání různými naukami náboženskými, mravními a filosofickými — to vše uvedlo do jeho myšlenkového světa chaotický zmatek a nesoustavný nelad, kterému propadají eklektikové. Podobnou kletbou stížen byl i Vrchlického eklekticism kulturní, jenž pouze zevně dovedl sjednotiti nejrůznější doby a světy od starověku až po dobu moderní; vnitřně nepodařilo se mu najíti za vším tím společné jednoty ani vystihnouti jednotlivé oblasti v celé jejich životní a ideové plnosti. I na vrcholech svého díla podává Vrchlický volné improvisace ducha nasyceného renaissancí a obráceného k přechodné době moderní na různá dějinná i myšlenková témata minulosti a přítomnosti.

Této kolísavé rozpoltěnosti zůstal ovšem Julius Zeyer ušetřen, za to však upadl v jakousi jednostrannou strnulost. Proti renaissančnímu eklektikovi Vrchlickému jest spíše goticky naladěným romantikem, jenž prchá ze své doby, již nezcela rozumí, aby hledal svůj životní ideál, zpola umělecký, zpola náboženský v minulosti, ve středověku, v mystice. Jestliže Vrchlický s chvatným neklidem ssál do sebe všecky raffinované dary moderní civilisace, zřikal se jich neméně hluboce vzdělaný Zeyer v touze po ztracené prostotě, po primitivní víře, po lidové poesii, po zbožném zázraku. Ježto pak k týmž výsledkům, kterých došel v posledních fásích svého života idealista a romantik Zeyer, dospěly i umdlené duše moderních naturalistů, dekadentů, upoutal jeho dlouho nedoceňovaný zjev pozornost nejmodernějších literátů v době, kdy nebylo mnoho zájmu, ba ani již úcty pro Vrchlického, průkopníka nejedné z nových ideí literárních.

Julius Zeyer (1841—1901) narodil se v Praze 12. dubna 1841 jako syn velkoobchodníka Jana Zeyera, jehož rodina byla původu aristokratického a pocházela z Francie, a Eleonory, dcery staré pražské rodiny židovské; dům otcovský veden byl více německy než

česky. Dojmy z vypravování staré chůvy, nálady staropražské, hojná četba romantická, vzněcovaly fantasií hochovu, jenž od 8 let pokoušel se literárně. Po skončených studiích reálních dal se zapsati na techniku, jež však se mu záhy zprotivila a tak r. 1861 vstoupil do závodu otcova. Za rozšířením praktických vědomostí dlel v letech 1861 a násl. ve Vídni a na cestách v Německu, ve Švýcařích a v Paříži. Navrátiv se do Prahy, připravil se r. 1869 studiem klassických řečí ke gymnasijsní maturitě; ač jí nevykonal, studoval na universitě vědy filosofické a aesthetiku a naučil se všem předním jazykům evropským. R. 1873 vstoupil do literatury humoreskou »Krásné zoubky« otištěnou v Štoltbově »Palečku«; ale teprve r. 1874 jeho novella »Duhový pták«, uveřejněná v »Lumíru«, upozornila na něj literární veřejnost. V té době byl předčítatelem a vychovatelem na Rusi, navrátiv se však záhy do Prahy, věnoval se literatuře a vědeckým pomocným studiím, přerušuje pražský pobyt občas cestami, r. 1878 byl ve Švédsku, r. 1880—1881 opět na Rusi, znovu jako vychovatel; v Praze žil dílem v Liboci, dílem na Vinohradech. R. 1883 byl společníkem hraběte Harracha na zámku Zelči a na studiích v Bonnu. Koncem r. 1889 odjel do Italie, kdež zdržel se půl roku, r. 1885 cestoval do Řecka a do Cařihradu. V Praze však ho nic neuspokojovalo a tak r. 1887 odstěhoval se do Vodňan, kde setkal se s literárními přáteli Ot. Mokřým a Fr. Heritesem. (O době té podává nám hojně zpráv Fr. Herites v knize »Vodňanské vzpomínky« 1904). Ve Vodňanech Zeyer setrval do r. 1899, přerušiv tamní pobyt cestami: r. 1889 a 1890 do Francie a do Španěl, r. 1892 a 1893 přes Tyroly a sev. Itálii do Ruska, 1894 do Štyrska, Krajiny a Chorvatska, r. 1896 do Bavor, posléze 1899 naposled do Ruska a na Krym. Když dlel ve Vodňanech uprostřed svého domácího musea a obsáhlé knihovny, pracoval, oddán meditacím náboženským a studiu vědeckému, pilně literárně: v posledních letech kromě vnitřních krisí trpěl i tělesně. Na podzim r. 1900 přestěhoval se do Prahy do paláce Hlávková, u něhož již dříve dlíval v Lužanech. Brzy na to se vážně rozstonal a 29. ledna 1901 v Praze zemřel.

Tvorba Julia Zeyera, objímající téměř 30 let a vykazující v úhrnném vydání 34 veliké svazky, objímá poesii lyrickou i epickou, veršov. i prosaická dramata a valnou většinou romány a novelly. Julius Zeyer jest v první řadě básník: i jeho prósa má vždy rytmický tok, bohatství obrazů a metafor, barevnou řeč zvlášt-

ního svůdného kouzla. Jeho epické básně, jeho romantické novelly a romány, jeho »obnovené obrazy« jsou vlastně osobitým zpracováním starých literárních neb lidových látek, jsou prosyceny vášnivým živlem lyrickým a pravidelně přetíženy širokými krajinářskými popisy a kulturně uměleckým líčením na úkor epické stavby a dějové jednoty: tyto prvky pronikají také v jeho dramatických básních. Z té příčiny není snadno rozdělití Zeyerova díla přesně dle básnických druhů a slohových skupin.

Čisté lyriky napsal Zeyer celkem málo. I jeho převahou lyrická »Poesie« (1884) obsahuje vedle bezprostředních ohlasů vnitřního života básníka z let 1877—1883 ještě středověkou legendu »Ramondo Lullo« (1882), ohlas staroruské písně bohatýrské »Zpěv o pomstě za Igora« (1882) a proverb z provençalské doby troubadourské »Blanka« (1880). Zvláště hluboké pohledy do Zeyera intimního života hlavně milostného a náboženského, poskytují pohrobne vydané »Nové básně« (1907), shrnující vše, co básník od vydání »Poesie« lyrickým veršem napsal.

Epika Zeyerova, sevřená cyklickou ideí romantickou, obsahuje dva veliké kruhy hrdinských básní, čtyři svazky veršovaných románů milostných, delší legendu, několik básnických povídek a improvisací. Cyklický »Výšehrad« (1880), jenž skládá se z pěti skladeb »Libuša«, »Zelený vítěz«, »Vlasta«, »Ctirad« a »Lumír«, jest posud největší pokus o vytvoření polohrdinského, polomythického eposu z báječného pravěku českého: při nedostatku pramenů koncipoval Zeyer i většinu děje samostatně, hoině užívaje bájeslovné symboliky. Rozměrem ještě větší »Karolinská epejea« (1895), složená ze čtyř rhapsodií, »Pohádky o Karlu Velikém«, »Románu o čtyřech synech Ajmonových«, »Písně o Rolandu« a »Písně o korunování krále Lovise«, jest ohlasem, často velmi těsným, starofrancouzských pověstí o Karlu Velikém a jeho družině i rodině: Zeyer podal tu zvláště krásný obraz dokonalého rvčířství. Čtyři svazky »Letopisů lásky« (1889—1892) jsou z velké části volným ohlasem básnických látek známých z literatury světové hlavně románského a východního původu, které poskytly Zeyerovi příležitost vyložití svou zároveň smyslnou a zároveň mystickou filosofií lásky v barvitých veršovaných novellách, blíže se volnou technikou rvčířským skladbám epiků středověkých. Sem pojal Zeyer

básně: východní motiv »A z i z a A z i z a«; tklivou pověst o lásce litevského šlechtice »O l g e r d a G e j š t o r a« k české královně Anně; rytířskou »Z v ě s t l á s k y z P r o v e n c e«; známý italský příběh lásky »G h i s m o n d a«; historicky podložený španělský román lásky »G a b r i e l d e E s p i n o s a«; tragoedii lásky ze Sieny »P i a d e T o l o m e i« a indickou pověst »Z á l e t n i c e«, prodchnutou názorem budhistickým. Z o-jedinělých epických skladeb Zeyerových jest »G r i s e l d a« (1883) allegorickou oslavou dějinného utrpení národa českého s rouchem napínavě romantickým; rhapsodický »Č e c h ů v p ř í c h o d« (1886) pokusem o básnický výklad kulturního i národního konfliktu živlu keltského se slovanským v době příchodu Čechova; legendární »K r o n i k a o s v a t ě m B r a n d a n u« (1886) věrným ohlasem klášterní poesie irské; sebrané spisy pak přinesly ještě (1905) ohlas gaelského starého básnictví a irských legend klášterních »O s s i a n ů v n á v r a t« (1885) a připojily k němu vedle drobného ruského motivu bohatýrského »P í s e ň o h o ř i d o b r ě h o j u n a R o m a n a V a s i l i č e« také poslední velkou práci Zeyerovu »T r o j e p a m ě t i V í t a C h o r á z e« (1899), kde básník s mocnou lyrickou silou vypíval svoji zpověď a znovu naznačil, že vlastní tragický zákon jeho osudu byl odvrát od pozemské lásky, přinášející znechucení, zklamání, úzkost, k lásce metafysické, rajske, která nesouc se k Bohu, objímá spolu v soucitném milosrdí celé lidstvo.

Jako dramatik šel Zeyer po stopách velkých básníků romantických: obracel se vždy k minulosti neb k exotické dále místní, liboval si v upřílišené kresbě vášnivých charakterů a v hromadění povahových kontrastů a ve shodě s tím v pathetické deklamaci a v rozsáhlých vložkách lyrických. O vkus obecnstva a scénické zvyklosti divadla, kterým cítil se vždy zanedbáván, nedbal a pro realismus divadelní neměl smyslu, ba v poslední době své tvorby vyměnil dramatisované ohlasy starých motivů za scenickou úpravu pohádky a legendy. Nejstarší Zeyerův pokus dramatický jest, aktovka »B l a n k a« (1880); následují: čínská komedie »B r a t ř i« (1882); napodobení vlašské commedia dell'arte »S t a r á h i s t o r i e« (1883); dramatická báseň biblická »S u l a m i t« (1883, kn. 1885); čtyřaktová krvavá tragoedie z pravěku irského »L e g e n d a z E r i n u« (1886); bohatýrská komoedie z okruhu »V y š e h r a d u« »L i b u š i n h n ě v« (1887), k níž druží se melodramatická drobnůstka »Š á r k a« (1887); žaponská hříčka

»Lásky div« (1888); pastýřská hra patriarchální »Z dob růžového jitra« (1888); tragoedie hříšné vášně v rámci španělském »Doña Sanča« (1889); jímavé drama konfliktu přicházejícího křesťanství a hynoucího pohanství v pravěku českém »Neklan« (1893); konečně slovenska pohádka »Radúz a Mahulena« (1898) a divadelní mysterium »Pod jabloní« (1901). R. 1894 vyšly pod úhrnným názvem »Tři komedie« drobné dramatické hry »Bratři«, »Lásky div« a »Z dob růžového jitra«.

Jako románopisec dospěl Zeyer od dějové napínatosti a spletilosti, která v »Ondřeji Černyševu« (1876) volí si za předmět pohnutého vypravování dvorské kruhy ruské za Kateřiny, nejprve k široké románové malbě odlehlých zemí a dob, jak podává ji ve zkrácení několika kultur. vrstev přeplněný rytířský »Román o věrném přátelství Amise a Amila« (1880), první to mistrovské dílo básníkovo, a v přesné jednotě ovzduší žaponský příběh lásky »Gompači a Komurasaki« (1884). V mužném věku dostoupil však Zeyer moderního románu psychologického, v němž zevní příběhy, romanticky volené a seskupené, spolupracují na duševním vývoji hlavního reka, pravidelně reka marné touhy, zhroucené lásky, bolestné víry: první »Jan Maria Plojhar« (1891) odehrává se střídavě v Čechách a v Itálii a proniknut jest silně problémem erotickým, druhý »Dům u tonoucí hvězdy« (1897) řeší náboženskou otázku a tragiku malého národa uprostřed moderní Paříže. Obě práce, v nichž došla hlubokého zpodobení romantická duše česká, mají mnoho rysů bezprostředně osobních, anoi autobiografických.

Z novellistických prací Zeyerových vyšly samostatně: přeplněná hra motivové fantasmie a romantického rozmaru »Dobrodružství Madrány« (1882); přísně církevní legenda klášterní »Sestra Paskalina« (1887); humoristický obrázek ze staromodní společnosti maloměstské »Rokokoko« (1887); staroirská legenda mystická upravená pro mládež »Maeldunova výprava« (1898); ohlas severské Njálssagy »V soumraku bohů« (1898) a dvě katolické legendy vzniklé v posledních letech »Kristina zázračná« a »Zahrada Mariánská« (1898, kn. 1903), jichž knižní vydání přineslo teprve souborné vydání jeho spisů. Ostatní novelly, fantasmie, mythy, legendy, jež pravidelně otiskoval Zeyer v »Lumíru«, vydával ve sbírkách povídek, z nichž jen některé měly

jednotný rámeček. Soubory ty jsou »Novelly I« (1879), »Báje Sošany« (1880), »Fantastické povídky« (1882), »Novelly II« (1884), »Stratonika a jiné povídky« (1892), »Obnovené obrazy« (1894), »Tři legendy o krucifixu« (1895), »Amparo a jiné povídky« (1896, jest to II. řada »Obnovených obrazů«). V sebraných spisech přistupuje k tomu ještě paběrkující svazek »O statní prósy« (1907).

Zeyerovy povídky jsou různého způsobu. V první době jeho tvoření převládají volně vymyšlené skladby fantastické, v nichž skrovničké jádro reální jest zcela ukryto za divokou romantikou, rozmarně střídající scenerie a zcela pohrdající pravděpodobností i nejskrovnější. Ale postupně prodelává Zeyer vývoj k zjednodušení a hospodárnému omezení motivů; soustřeďuje se na jeden děj, účelně položený do určitého ovzduší dobového a kulturního; při tom velmi mocný vliv měly na Zeyera jeho předlohy a studia, jejichž ozvuk v povídkách svých, tu s větší, tu s menší volností podával, nepřihlížeje zpravidla ke kulturně myšlenkovému jádru své předlohy, nýbrž sesiluje rysy sentimentální, rhetorické a dekorační. Nejlepší z posledních jeho novellistických prací mohou se vyrovnati vzorným novellám světovým: vystihující opravdu mistrovsky i nejexotičtější ústředí až do posledních polotónů naladových, kladou přece hlavní důraz na dramatické vystupňování a plné epické podání děje, jenž sám sebou odhaluje charakter, pravidelně nevšední. Nikdy tu nechybí ústřední bod dějový, kolem něhož vše se otáčí a jenž má v sobě vždy něco neobyčejného; do vyšší oblasti uměleckého zájmu povznáší Zeyerovy novelly jejich sytá řeč, hned vášnivě rytmovaná, hned hrající jemnou hudbou lyrickou. Hlouběji do knihy vnikající čtenář shledá nad to, že za příběhem, arcí i prostě epicky uzavřeným a hotovým, často se skrývá všeobecný symbol, zasahující nejčastěji do oblasti erotické, náboženské neb metafysické.

Kromě belletrie napsal Zeyer velice málo, ale v několika těch essayistických pracích, prosycených upřímnou subjektivností, právě jasně vysvítají názory básníkovy o životě a o umění právě jako v jeho charakteristických předmluvách a věnováních, památných i tím, že kromě stesku do nepřízně obecnstva i kritiky prozrazují prameny inspirace Zeyerovy. Z těchto předmluv dlužno uvéstí úvod ke »Karolinské epeji«, podávající Zeyerovy názory o podstatě epiky, a věno-

vání »Doni Sanči«, kde hrdě hlásí se ke svým vzorům dramatickým, pak úvodní výklad ke komedii »Bratři«, objasňující postup básníkova tvoreni. Z oněch statí vynikají: »Úvod ke spisu V. V. Zeleného o B. Smetanovi« (1894) a přednáška »Vojta Náprstek« (1896).

Jako ve svém životě, jenž odehrával se mimo literární svět na dalekých cestách cizinou nebo v uměleckém zátiší uprostřed zajímavých sbírek, vzácných knih a náboženských i lidových památek, byl Julius Zeyer také v literatuře důsledným a pyšným samotářem. Jeho romantismus, podmíněný již račovým původem, tkvějící v samé povaze básníkově, která byla zároveň vášnivá i něžná, fantastická a smyslná i hloubavá a mystická, živený velmi obsáhlou četbou cizojazyčnou i neobyčejnými studii literárními, uměleckými, filosofickými i náboženskými, podporovaný cestami na východě i na západě — tento romantism nebyl pouze odlišný od veškeré soudobé literatury české, leč i ode všeho, co kdy v Čechách nazývalo se romantikou. Nevyvěral z německých zdrojů jako u českých romantikův v době obrozenské; neměl vztahů k lidové lyrice české, která stála v popředí zájmů naší literární romantiky; nesledoval cílů národně utilitářských; pouze těžká historická elegičnost, ozývající se u Máchy, byla mu blízka. Přijal z romantiky francouzské syté bohatství barev a obrazů, hýřivý exotismus, smyslné pojetí pozemské lásky; naučil se od t. zv. anglických praeraffaelistů, kteří byli zároveň malíři i básníky, plaché duchovitosti, zbožně legendárnosti, zálibě pro gotické katolictví a dokonalé rytířství; včetl se pozorně do středověké i národní epiky, do církevních legend, do východních tradic náboženských i povídkových; podepřel bujnou a žhavou fantasií svou důkladnými studii.

I vytvářel si svět velmi bohatý a pestrý, exotický a romantický, který však nebyl pouhou hrou zrakově opojené obraznosti, neboť, alespoň v zralé době básníkově a v nejlepších jeho pracích, ukryta byla za symboly tak pestrými vysoce osobní a přece velmi důležitá filosofie a metafysika. Zeyer byl ryzí idealista nábožensky založený, jeho duše, unavená vyprahlostí filosofické skepse, vírem marné rozkoše, střídáním illusí, vždy znovu zatoužila po Absolutnu, po Bohu, nazývaném řečí různých náboženství a filosofických nauk, nejčastěji mluvou katolické církve. Návrat duše k Bohu jest věčné thema Zeyerovy tvorby; pravidelně však

tomuto mystickému motivu předesílá básník jako předehru vášnivé přilnutí duše k světu smyslů v lásce pozemské, která neukojí, nýbrž jen probudí touhu po ideálu a po zakotvení po křesťanské oběti a lásky. Tento novoidealism Zeyerův přivábil k němu v poslední době jeho života mladou generaci, která opustila naturalismus a toužila po umění symbolickém a názoru spiritualistickém; leč tato souhlasnost, jež nabyla vrcholu r. 1896, brzo vzala za své, a Zeyer umíral jako literární samotář. Pravá popularita Zeyera v čtenářstvu datuje se teprve od jeho smrti.

Zeyerova lidská osobnost jest významnější než jeho osobnost umělecká. K básníku veliké tvůrčí síly scházelo Zeyerovi velice mnoho: místy přijímal z látkových předloh více než pouhé bohatství motivové; improvisoval leckde, kde by pravý mistr komponoval; upadal do jednotvárnosti slohové a opakování v líčení; unavoval marnotratným popisováním a stále udržovaným pathosem; pracoval v charakteristice schematy a v psychologii zjednodušenými kontrasty. Jako umělec slova, jako vysoce kulturní spisovatel, jako věrný vyznavač neodvislé krásy a ryziho umění, jako tragický duch prožívající hluboce tíhu vlastního i národního osudu, byl však ve své době výjimkou co nejskvělejší.

Sebrané spisy Zeyerovy vyšly v Praze 1901—1907 v XXXIV sv.; rozdělení kryje se celkem s rozdělením Zeyerovým v souborech za živa vydaných. Dopisů vydání to pohříchu neobsahuje; jsou však neméně důležité než spisy ostatní, neboť Zeyer věnoval jim opravdu uměleckou péči a odhaloval v nich svou duši. Z listů posud otištěny tyto ukázky: pět listů z nejstarší korespondence K. Lužanem v »Zl. Praze« 1902; další ukázky ze starších dopisů K. Pleskačem v »Čas. Čes. Musea« 1908; velká přátelská korespondence s Al. Kašparem, adressátem tamže, 1902 a 1904; listy dru. J. Štolbovi, adressátem v »Máji« 1904; dopisy sochaři Fr. Bílkovi v »Květech« 1901; listy S. Bouškovi v »Obrazkové revui« 1901; dopisy K. Světlé v »Ž. Světě« 1908; dopisy Sv. Čechovi v »Květech« 1911; některé níže uvedené životopisy otiskují i listy jinak nepřístupné, na př. životopis Kamprův a monografie Voborníkova. Pěkný obraz Zeyerova ducha podává anthologie Marie Kalašové, Julius Zeyer. Myšlenky ze spisů jeho (1903).

Nejobširnější životopis básníkův podal dodatkem k sebraným spisům Jan Voborník v knize Julius Zeyer

(1907, obsahuje i bibliografii a řadu dopisů), data biografická doplňují tu charakteristiky a rozbory děl; monografie jest rozšířením starší kritické studie auktorovy O poesii Julia Zeyera (1897). Jiný životopis od Jar. Kampra v »Čas. Čes. Musea« (1901). Z kritických prací nejdůležitější jsou: jemná analytická kniha M. Martena (1910), přehledný spisek Fr. V. Krejčího, J. Zeyer. Kritická studie (1901) a články F. X. Saldův v »Ces. Revui« (1901), Jar. Boreckého o dramatech Zeyerových v »Obzoru lit. a um.« (1901), H. Máchalovy studie hl. o »Karolinské epopeji« a »Letopisech lásky« v »List. filol.« (1904), V. Schüllerův látkový rozbor »Maeldunovy výpravy« v »Čas. mod. filol.« (1911) s pěknými poznámkami o Zeyerově postupu při »obnovených obrazech«, J. Jakubcův přehled nové literatury Zeyerovské v »Naši době« (1901), pak dva články ve školních programech, úhrnný Fr. Tůmy ve zprávě lycea v Čes. Budějovicích (1904) a A. Häcklův o východních látkách u Zeyera v progr. reálky v Pardubicích (1907).

Nejvýznamnějším básníkem, jež hned v první ročníku Sládkův »Lumír« uvedl, byl Jaroslav Vrchlický. První své básně J. Vrchlický otiskl o něco dříve; nejdříve báseň »V brnění« ve »Světozoru« 1871, pak téhož roku v almanahu »Anemonky«; řadu knih Vrchlického zahajuje překlad »Básní Viktora Huga« r. 1874, první původní sbírka »Z hlubin« vyšla r. 1875.

Jaroslav Vrchlický (* 1853), vlastním jménem Emil Frida, narodil se jako syn obchodníka Filipa Jakuba Fridy a Marie rozené Kolářové dne 17. února 1853 v Lounech. Po roce přestěhovali se rodiče do Slaného, ve čtyřech letech odvezen Emil k strýci faráři do Ovčár, kdež pobyl do deseti let. Gymnasium studoval ve Slaném, v Praze a Klatovech, tam r. 1872 i maturoval. Vstoupil zprvu do semináře, ale již v druhém semestru přešel na fakultu filosofickou, aby studoval historii. Po třech letech přijal vychovatelské místo v rodině hr. Montecuccoliho, s nímž pobyl 1875—1876 v Itálii, dílem u Modeny, dílem v Livorně. Po návratu suploval na pražském paedagogiu; r. 1877 stal se tajemníkem české techniky a české zkušební komise pro středoškolské učitelství; místo to zastával do r. 1893, kdy jmenován mimořádným professorem srovnávacích dějin literárních na české universitě, stav se r. 1891 čestným doktorem filosofie; r. 1898 jmenován professorem řádným. Od 90. let dosáhl největších poct, jichž umělec v Rakousku může dojíti; výčet jejich

i jiných vyznamenání nenáleží však do literatury. Z intimního jeho života dlužno uvést sňatek s Ludmilou Podlipskou, dcerou známé spisovatelky r. 1879 a pak některé cesty: 1882 do Paříže, Německa, Nizozemí a Belgie, 1885 do Dánska, od 1894 několikrát do Polska. R. 1908 přetrhla vážná choroba jeho literární činnost, dotud neúnavnou.

Literární tvorba Jaroslava Vrchlického svou rozsáhlostí i mnohostranností nemá sobě rovny, a sama původní produkce básnická, která posud v souborném vydání vyplňuje 64 svazky, jest rozlehlejší, než básnická díla celých generací; k ní druzí se velmi početná dramata, několik knih krásné prósy, mnoho svazků literárních a kritických studií a pak obrovská literatura básnických překladů. (V tomto pořadí bude proveden bibliografický náš přehled, pokoušející se rozvrstvit nepřehledná již díla Vrchlického na příbuzné skupiny a míti při tom zřetel k sledu chronologickému.)

V popředí básnické tvorby Vrchlického stojí t. zv. *zlomky epepeje*, menší to básně epického podkladu hojně prosycené živly lyrickými a filosofickou reflexí. Po způsobě největšího svého učitele Viktora Huga, jenž (splňuje dávný romantický plán Quineta, Lamartina, Vignyho) složil tímto slohem velkou »legendu věků«, chtěl Vrchlický v těchto rhapsodických úryvcích, které spadají do oboru ballady, romance, legendy a mythu, obsáhnouti celé dějiny lidského vývoje od prvopočátků až po dnešní dobu a ozářiti je zvláštní filosofií dějin, hlásající vítězství přemýšlejícího ducha nad hmotou a obětovné lásky nad utrpením a zoufalstvím. Antika, často převlečená do roucha rokokového, rytířský středověk, renaissance na jihu a na západě, české národní dějiny po stránce látkové, triumf vědy nad vírou, vzdělanosti nad barbarstvím, humanity nad ukrutenstvím, radostné smyslnosti nad askesí, sociální naděje nad pessimistickou skepsí po stránce ideové stojí v popředí tohoto cyklu, který často od epiky přechází k hymně a filosofickému mysteriu. Často určuje básnický prolog, mající buď rámec dialogický neb útvar vidění mystického, postup a rozdělení celé knihy; v těchto prolozech namnoze se hlásí přímý vliv V. Huga a A. Vignyho. Dílo pak samo uspořádáno jest v řadě cyklů, dělených zpravidla dle látky; na rozdíl od V. Huga, jenž dával v »Legendě věků« (1855, 1877 a 1883) čistě romanticky přednost látkám středověkým, převládají u Vrchlického náměty předhistori-

cke, mythologické a antické, dojistá ohlasem největšího francouzského epika moderního Ch. Leconte de Lisle. Sem náleží těsněji či volněji díla: »Epické básně« (1876); »Duch a svět« (1878); dvě řady »Mythů« (1879 a 1880), z nichž první obsahuje výlučně látky české, mezi nimi »Legendu o sv. Prokopu«, která později (1884) byla rozhojněna a samostatně vydána; »Nové epické básně« (1881); »Staré zvěsti« (1884); »Perspektivy« (1884); »Selské ballady« (1886) s látkou z české selské poroby a vzpoury; »Zlomky epopoje« (1886); »Fresky a gobeliny« (1890); »Nové zlomky epopoje« (1894); »Božialidé« (1899); »Votivní desky« (1902); »Episody« (1904) a »Třetí kniha básní epických« (1907). V některých z těchto knih převládá reflexe nad epikou. Čtyři »zlomky epopoje« rozrostly v samostatné knihy: starokřesťanská legenda »Hilarion« (1882); polská národní Faustiada »Twardowski« (1885); grandiosní epopoj ze zoufalé války židovské proti Římu »Bar Kochba« (1897), největší to dílo Vrchlického, a posléze ve velkých freskových rysech načrtaná »Píseň o Vinetě« (1906) z bojů dánskoslovanských. V prvních třech z těchto velikých filosofických epopojí řešil Vrchlický se zvláštní silou a odvahou to, co dalo by se nazvatí otázkou faustovskou v moderním básnictví, onu velkolepou titanskou snahu proniknouti k pravému poznání světa i boha, ukojiti svou bytost filosofickým věděním, když víra nepřinesla útěchy a smyslný požitek nasycení. Vrchlický tu ukázal se velkým žákem obou vůdčích duchů ve středověku i v době moderní, které sám tlu- močil, Danta a tvůrce Faustova, Goetha.

Lyrika J. Vrchlického má dvě zcela různé tváře, jsouc dílem ryze citová, dílem reflexivní. Citová lyrika Vrchlického prýští jednak z velmi mocné erotiky, plné smyslného žáru, vášnivě svůdnosti, intimní něhy, jednak ze složitého dojmového a náladového života rozechvíváného pozorováním přírody ve veškerých jejích odstínech barevných světelných za různých ročních i denních dob; přírodu nepodává jen v impresionistických obrázcích krajinářských, které v pozdější jeho tvorbě zcela vystřídávají původní rhetorické passáže popisné, nýbrž i jako scenickou dekoraci drobných genrových výjevů, někdy mythologických. Ale vedle citu osobního již od počátků, kdy byl Vrchlický chmurným pessimistou, ozývá se cítění sociální, soucit s trpícími, soustrázeň s utlačenci, sou-

strast se smutnými a tu povznáší se básník od Leopardim podníceného zoufání vždy jistěji k společenské naději v blízké se zori spravedlnosti a humanity. Silné jest i jeho cítění národní, až do vydání sbírky »Na domácí půdě« (1888) pokládán neprávem za básníka nevlasteneckého; věří pevně v budoucnost národa, hrdě velebí svůj nástroj český jazyk, inspiruje se národními dějinami, krásně opěvuje Prahu, nadšení slovanského však nezná, sympathisuje ze Slovanů pouze s Poláky, rovněž pro offensivu politického boje nemá smyslu.

Erotické sbírky Vrchlického jeví vzestup od abstraktních chmur mladistvé knihy. »Z hlubin« (1875) k vyjasněnějším »Snům o štěstí« (1876) a odtud k jásavému milostnému opojení srdce a smyslů ve sbírkách »Eklogy a písně« (1880), »Poutí k Eldorádu« (1882) a »Čarovná zahrada« (1888); v zasmušilé periodě 90. let zní i erotika »Oken v bouři« (1894) ponuře a trpce. Básně, opěvující intimní štěstí rodinné, vložil Vrchlický do knih smíšeného obsahu lyrického, jichž jest veliká řada a které často mají také vložená čísla epická i mnoho reflexivního živlu. Jejich chronologický postup jest tento: »Rok na jihu« (1878) s dojmy italskými; »Co život dal« (1883); »Jak táhla mračna« (1885); »Motýli všech barev« (1887); »Na domácí půdě« (1888); »Dni a noci« (1889); »Hořká jádra« (1889); cyklus krásných elegií náhrobních, posvěcených památce Kl. Kalašové, »Ěmorta« (1889); »Potulky královny Mab« (1893); »Kytky aster« (1894); »Kniha sudiček« (1895); »Než zmlknu docela« (1895); »Napadlo rosý« (1896); »Pavučiny« (1897); »Na sedmistrunách« (1897); »Překročen zenit« (1899); »Rok básníkův« (1900); »Žamberecké zvony a jiné básně« (1901), elegická kniha, vznícená smrtí básníkovy přítelky Ed. Alberta; »Duše mimosa« (1903); »Svlačce na úhoru« (1906); lyrická trilogie »Korálové ostrovy« (1908); »Skruté zdroje« (1908) a »Zaváté stezky« (1908); posléze pak kniha zralého a vítězného pantheismu »Strom života« (1909).

Zvláštní skupinu v lyrice Vrchlického tvoří několik knih, v nichž úmyslně velice umělá a složitá stránka formální klade se proti lyrickému neb meditativnímu obsahu na místo první. Tu ukazuje Vrchlický, jenž již v řadě básnických překladů z renaissančních

a moderních francouzských lyriků po V. Hugovi sledujících (t. zv. »parnassistních«) ukázal se pyšným a svrchovaným mistrem formy básnické, svoje veršové umění i v nejtěžších a nejbravurnějších útvarech verše, sloky a rýmu. Nejvíce a nejšťastněji pěstuje sonet, jehož největším mistrem po Kollárovi jest u nás, a do znělky umí vtěsnati velmi bohatý obsah reflexivní. Zvláštností Vrchlického jsou stručné podobiznové charakteristiky myslitelů; básníků a umělců v sonetech; neobyčejnou sílu mají jeho sonety, posvěcené úvahám o našem národním životě a jeho otázkách, blízcí se pádným Sládkovým »českým znělkám«. Výhradně znělky obsahují knihy: »Sonety samotáře« (1885), »Hlasy v poušti« (1890), »Nové sonety samotáře« (1891), »Poslední sonety samotáře« (1895) a »Prchavé illuse a věčné pravdy« (1904). Vedle sonetů pěstoval Vrchlický se zálibou některé lyrické formy provencalské, francouzské i vlašské, které před ním částečně uváděli k nám J. E. Vocel a Fr. Doucha a které ve Francii s bravurou ovládal čirý formalista Th. de Banville, tak na př. rondely, ballaty, fanfary, ritornelly, sestiny, terciny, rispetti, leč i orientální ghazel, běžný u nás od V. Furcha a V. Šolce. Sbírký rázu čistě formalistního jsou: »Dojmy a rozmary« (1880), »Hudba v duši« (1886), »Zlatý prach« (1887), »Moje sonata« (1893) a »Fanfary a kadence« (1906).

Uprostřed mezi lyrikou a »zlomky epopeje« stojí Vrchlického velice hojná poesie reflexivní. Básnická inspirace Vrchlického jest menší měrou prostá, životní, bezprostřední než učená, knižní, literární; jeho obrovská sčtlost a mnohostranná učenost dávají mu vždy nové podněty k přemýšlení básnickému; jeho velice úzký vztah k poesii všech národů, jeho důvěrný poměr k tolika kulturám uměleckým vedou ho k nepřetržitému srovnávání, analogisování, mnohdy i k dialektickému pochodu po způsobě dějinné filosofie Hegelovy. Není však básníkem filosofickým, nemaje jednotné a pevné soustavy a podléhaje při svých myšlenkových úvahách velice mocně vlivům citovým; kromě toho dle vzoru V. Huga přeměňuje themata filosofická v náměty rhetorické a často vypomáhá si z nesnáze myšlenkové pouhým působivým obratem řečnickým. V prvních svých reflexivních knihách klonil se pod vlivem Danta a Leopardiho k pessimismu a skepsi, zvolna rozjasňoval se jeho názor a měnil se v kulturní evolucionism; prostředkem 90. let zmoc-

nil se však básníka chmurný skepticismus znovu, podporován jsa současnými krisemi citovými; posléze však vyprostil se přece z něho klidem stoickým ne bez působení francouzského básníka Vignyho, jež v této době překládal; někdy má stoicismus ten však ráz umdleného kvietismu. Ale vedle učené a kulturními reminiscencemi přetížené reflexe vystupuje občas u Vrchlického i prostě lidská, neobyčejně vroucí úvaha o základních věcech života a smrti, pro niž básník rád vyhledává průzračný a zjednodušený výraz: sem náleží jeho básně nejučinnější. Časová řada reflexivních sbírek jest tato: »Vittoria Colonna« (1877), básnický to román lásky, obtížený složitou meditací; »Symfonie« (1878); »Pantheon« (1880), psaný k otevření Nár. divadla; »Sfinx« (1883); »Dědictví Tantalovo« (1888); »Různé masky« (1889); »Breviář moderního člověka« (1892); »Život a smrt« (1892), z nehlubších knih básníkových; »Bodláčí z Parnassu« (1892); »Písně poutníka« (1896), vrcholné dílo mužných let básníkových, plné přísné a bolestné moudrosti životní; »Skvrny na slunci« (1897); »Já nechal svět jít kolem« (1902); »Má vlast« (1902), souhrn básníkových projevů vlasteneckých; »Tiché kroky« (1905) a »Západy« (1907).

R. 1882 přistoupil k lyrikovi a epikovi také básník dramatický, když 10. března 1882 na Prozatímním divadle provedena byla tragedie Drahomíra, jejíž počátky sahají až do r. 1879. Od té doby Vrchlický psal pro divadlo velice pilně tragedie, komedie, proverby, které dosáhly celkem jen prostředního úspěchu divadelního, takže básník několikráte se rozhodl vzdáti se tvorby dramatické, ale opět odvolal své rozhodnutí. Pouze v některých antických tragediích, jmenovitě v oddílech chorických, vypracoval se k výši pravé básně dramatické; náběhy k skutečné tragice učinil i v několika dramatech z českých dějin doby Přemyslovců, ač dobová charakteristika daří se mu jen poskrovnu. Náladový lyrik příliš těkající a příliš nedůsledný nikdy nevytvořil jednotné dramatické linie, která by s osudovou logikou obepínala postavy sloučené vnitřní nutností; nepromyslel nikdy vývoje charakterů a nevyložil scénické dění z jejich konfliktů. Napsal několik velkých scén, jejichž síla jest lyrická vyhnal nejednou na tragickém kothurnu vášnivě a zoufalé postavy k smělým výbuchům znásobeného slověčenství; vložil do dialogu pňvab lásky, měkkost

něhy, energickou mužnost; vynikl v náladové úpravě situací. Slovem: dramata Vrchlického překvapují bohatstvím toho, co jest dramatickým přímětkem a scénickou přízdobou — pravý dramatický nerv jim chybí. I o tom svědčí trilogie »Hippodamie«: jest v prvním díle mocně zauzlena, v druhém lyricky zladěna, v třetím však dějově přeplněna a přece dramaticky prázdná. Obě hlavní postavy, Pelops a Hippodamie, jsou nerozvíty, sloh antické tragédie mnohonásobně porušen, a řada vděčně nadhozených motivů nezužitkována. Některé ze starších veseloher a proverbů mají šťastnou náladu a lehký rozmar a upoutávají jako zdařilé hříčky ducha umělecky povýšeného a vysoce pružného; v pozdějších však proniká místo svěžího humoru jakási vynucená a mnohdy triviální rozpustilost. Úhrnem přejal Vrchlický dramatické útvary a zvyklosti divadla romantického, nepohrdaje ani pochybnou technikou her intrikových; prvky realistické porušily pravidelně jednotu slohovou, rovněž živly lyrické vynikaly na úkor dramatické stavby. Dramatická díla Vrchlického (uvádíme při nich datum provedení i uveřejnění) jsou dílem tragédie a činohry, dílem veselohry. Většina dramát Vrchlického oživuje minulost s kosmopolitismem velmi rozsáhlým; drobnůstky moderních námětů jsou bez významu. Tragédie a činohry Vrchlického jsou: »D r a h o m í r a«, tragédie z českých dějin (prov. 1882, tišt. 1883); »S m r t O d y s s e a«, tragédie antická (prov. 1882, otišt. 1887); »J u l i a n A p o s t a t a«, zkrácená verše velké komposice o rozkladu antiky křesťanstvím ve formě tragédie (prov. 1885, tišt. 1888); »E x u l a n t i«, drama z českých dějin XVII. věku (prov. 1886, tišt. t. r.); »B r a t ř í«, historické drama o Václavu a Boleslavu (prov. 1889, tišt. t. r.); velká trilogie z řeckého cyklu heroického »H i p p o d a m i e«, vzniknuvší v l. 1883—1890 posledním článkem počínajíc a skládající se z »N á m l u v P e l o p o v ý c h« (prov. 1890, otišt. 1889), »S m í r u T a n t a l o v a« (prov. 1891, otišt. t. r.) a »S m r t i H i p p o d a m i e« (prov. 1891, otišt. 1891), celek tvoří s hudbou Fibichovou melodram; drobná dram. báseň z českého pravěku »T r o j í p o l í b e n í« (prov. 1892, tišt. t. r.); dvě tragédie španělské »L á s k a a s m r t« (prov. 1897, otišt. 1894) a »M a r i e C a l d e r o n o v á« (prov. 1897, otišt. 1896) drama z císařské doby římské »E p p o n i n a« (prov. 1896, otišt. t. r.); biblická »T r i l o g i e o S i m s o n o v i« (prov. 1907, tišt. 1901); historické drama z dějin Přemyslovců »K n í ž a t a« (prov. 1903, otišt.

t. r.) a dramatická legenda anglická »G o d i v a« (prov. 1907, otišt. t. r.) Náměty moderní mají aktovky: »K ž i v o t u« (prov. 1886, tišt. t. r.), »N a d p r o p a s t í« (prov. 1887, tišt. t. r.), »S v ě d e k« (prov. 1895, tišt. 1894); k nim druží se veselohra »Z á v ě ť L u k a v i c k ě h o p á n a« (prov. 1894, tišt. 1895). Historické komedie Vrchlického čerpány jsou: »V s u d ě D i o g e n o v ě« (prov. 1883, tišt. 1886) z doby Alexandra Vel.; nejúspěšnější veselohra auktorova, »N o c n a K a r l ť t e j n ě«, (provedeno 1884, tišt. 1885) z doby Karla IV.; »R a b í n s k á m o u d r o s t« (prov. 1886, tišt. 1886) ze života v pražském židovském městě doby Rudolfské; »S o u d l á s k y« (prov. 1887, tišt. 1886) z milostného života v papežském Avignoně kupčího se kolem Petrarce; »P o m s t a C a t u l l o v a« (prov. 1887, tišt. t. r.) z antického Říma; »M i d a s o v y u š i« (prov. 1890, tišt. t. r.) ze starověké pověsti mythické; »P i e t r o A r e t i n o« (prov. 1892, tišt. t. r.) z vlašské renaissance; »K r á l a p t á č n í k« (prov. 1898, tišt. t. r.) z ovzduší krále Artuše; »V u c h u D i o n y s o v ě« (prov. 1900, tišt. t. r.), ze života na starověké Sicilii a »K o č i č í k r á l« (tišt. 1908) z pozdní renaissance vlašské. K dramatům druží se hojná libreta k operám, oratorím, výpravným hrám a t. p.

Nejskromnější počtem v literárním díle Vrchlického jest novellistická prósa; obsahuje tři svazky drobnějších prací »P o v í d k y i r o n i c k é a s e n t i m e n t á l n í« (1886), »B a r e v n ě s t ř e p y« (1887) a »N o v é b a r e v n ě s t ř e p y« (1892) i konverzační román marné lásky »L o u t k y« (1908). Povídkové práce Vrchlického, vynikající břitkou ironií a zralým humorem, jsou menší měrou novelly v pravém slova smyslu, než důmyslně vykombinované a pečlivě provedené důkazy určitých thesů, které v závěru práce vyniknou pravidelně jako ostré pointy. Hojně zastoupeny jsou tu i t. zv. »básně v próse«, malé to skladbičky soustředěného umění slovního, v nichž básník po vzoru tvůrců této formy, Baudelaiera a Turgeněva, podává své názory životní, neb předvádí některé zvláště významné momenty svého života citového. Dodatkem k úhrnnému vydání »Barevných střepů« (1908) připojil Vrchlický řadu aforismů o umění a životě, vyznívajících hořkým pessimismem.

Jaroslav Vrchlický vynikl též jako literární kritik a essayista. Neobyčejné jeho vědomosti v oboru světové literatury, hlavně v básnictví národů románských,

zvláštní vnímavost, chápající vedle sebe nejrůznější duše, směry, ideje, veliká schopnost charakteristiky zejména cestou analogie, konečně i neutuchající nadšení pro poesii ve všech jejích tvarech a představitelích, přímo vedly jej k tomu, aby se stal vykládajícím a popisujícím kritikem světového písemnictví u nás. J. Vrchlický liší se značně od kritiků jak dogmaticko-aestetických tak historicko-filosofických: nesoudí, nehledá pravidel, nekonstruuje souvislosti, nepodává filosofii literatury, nýbrž slovem neobyčejně hojným a barvitým kreslí výrazně hlavy literární, pravidelně užívaje při tom materiálu životopisného a anekdotického, zevrubných parafrází obsahu, pronikavých rozborů technické stránky básnické. Básníky klassické, romantické a novoromantiky, umělce slova a nálady, formalisty a epigony velkých mistrů kreslí nejlépe, za to nemá porozumění ani pro zástupce moderního umění realistického, ani pro básníky ideové. Jeho kritické essaye seřazeny jsou ve sbírkách: »Básnické profily francouzské« (1887), jednající většinou o škole V. Huga a tvořící tak doprovod k jeho výborům z novodobé poesie francouzské; »Studie a podobizny« (1892, tu otištěna jest i dlouhá studie »O poesii Viktora Huga«); »Nové studie a podobizny« (1897), »O knihách a lidech« (1899), »Devět kapitol o novějším románu francouzském« (1900), »Rozpravy literární« (1906 ve II dílech, obsahující hlavně tři objemné studie o Parinim, Carduccim a Vignym); samostatně vyšla studie »Giacomo Leopardi« (1880). Významné jsou Vrchlického studie o českých básnících, zařazené do obou svazků »Studii a podobizen« a věnované Erbenovi, Bozděchovi, Kollárovi jako básníku sonetů, P. J. Šafaříkovi a V. B. Nebeskému jako poetům, S. Čechovi a J. Nerudovi. Nejen příjemné postřehy formální, ale i originelní soudy o hodnotě, básnickém ustrojení a vývojové souvislosti rozebíraných spisovatelů a děl řadí tyto stati vysoko; nejednou se v nich i pisatel sám charakterisuje. V letech 1885—1893 byl i divadelním kritikem v »Pokroku« (pozd. »Hlasu Národa«); divadelních svých posudků nevydal však souborně.

Překlady Jar. Vrchlického přesahují rozměrem jeho díla původní. Básník otevřel jimi nové světy české literatury a obrátil hlavně zraky mládeže ke vzorům neznámým: ukázal formální schopnost českého jazyka, verše a rýmu i při úkolech nejtěžších; vtělil českému písemnictví klassická díla vůdčích

evropských národů; jako šťastný kultivátor pracoval k tomu, co Goethe připsal »světovou literaturou«. Nejdůležitějšího překlady z literatury francouzské, vlašské renaissanční i soudobé, protož plodňující vliv na básníkovy ideje i je povídající nejvíce jeho vlastní osobnosti deny nejvěrněji a nejunělečtěji a zaneštiny v básnictví českém. Přehled je: 1903 k překladu »Osudů« A. de Vignyho.

Z francouzského básnictví Vrchlický více Victor Hugo a jeho škola a další konce 80. let. Jsou tomu věnovány výbory »Poesie francouzská nové doby« a »Moderní básníci francouzští: překlady z vůdčích básníků francouzské školy: V Hugo »Básně« (1874), »Nové básně« (1882), »Nové překlady« (1901), »Hernan« a »conte de Lisle« »Kain« (1880), »Výbor z Baudelairea« »Výbor z Květů zla« (1880); kromě toho některá dramata Ibsenova a Maeterlinckova, »Cid« (1899), Molièrův »Tartuffe« (1899) a archaisující tragedie moderní, »Cyrano de Bergerac« (1899).

Nejsoustavněji překládal Vrchlický básnictví italské, přihlédaje jak k velkolepému období renesance, jehož hlavní díla k nám uvedl v »Moderní poesii italské«. Nejvíce naň působily básně Vlachů Dante, představitel faustovské rozhraní středověku a renaissance; z básníků pak klasik pessimismu a mistr fikce Leopardi a Carducci, obnovitel italské básnické školy, ském verši, tento v mužných letech, a v začátcích. Z renaissančního písemnictví přeložil Vrchlický, vesměs v složitých a rozsáhlých originálů, díla Dantova »Božská komedie« (1878—1882), »Nový život« (1890) a »Lidové básně« (1890) »Petrařovy« »Tři kanzon sův« »Osvobozený Jerusálém« (1890) »Lyriky« (1906); Ariostova »Zuřivý hrdina« (1893) a Michelangelovy »Básně« (1893). Z básnictví vlašské — z přechodní periody »Pariniho« satirické epos »Den« (1909) — vádějí anthologie »Poesie italská« (1885) a »Tři knihy vlašské lyriky« z jednotlivých básníků jsou zastoupeny »Básněmi« (1876), Carducci »Výbo-

(1890), »Ó d a m i b a r b a r s k ý m i« (1904) a »N o v ý m v ý b o r e m b á s n í« (1904), *Cannizzaro* »V ý b o r e m b á s n í« (1884), *Annie Vivanti* »L y r i k o u« (1905) a dramatik *Giacosa* »Z e r v e n ý m h r a b ě t e m« (1900).

Z ostatních románských literatur nejdůležitější jest »V ý b o r d r a m a t C a l d e r o n o v ý c h« o XV svaz. (1899—1903); překlad portugalské básně hrdinské *Camoensových* »L u s o v c ů« (1902); katalanského eposu *Verdaguerova* »A t l a n t i s« (1891), pak některých dramát *Echegarayových*. Spolu konstrukci s překladem podává »C i d v z r e c a d l e š p a n ě l s k ý c h r o m a n c í« (1901).

Z literatur germánských Vrchlického nejvíce vábila anglická, ač právě tu překládal nejméně šťastně. Vrchol její zří v I. polov. XIX. věku, přibližuje hojně i k století XVIII., ale i některé z vůdčích básníků současných převedl k nám poprvé na př. *Browninga*, *Swinburnea* a *Whitmana*; leč překlady *Sládkovy* a *Jungovy* stojí výše vystižením originálu. Kromě anthologie »M o d e r n í b á s n í c i a n g l i č t í« (1898) přeložil *Byronovy* »H e b r e j s k é m e l o d i e« (1890, souběžně se *Sládkem*) a »M a n f r e d a« (1901); *Shelleyova* »O d p o u t a n é h o P r o m e t h e a« (1900) a »V ý b o r z l y r i k y« (1901), *Poeova* »H a v r a n a a j i n é b á s n ě« (1891), pak menší výběry z *Tennysona* (1906), *Walt Whitmana* (1907) a *Robinson Darmsteterovy* (1899). Mezi překlady z němčiny na prvním místě stojí velkolépé přebásnění celého *Goetheova* »F a u s t a« (1890, II. vyd. 1907), jímž zastíněny byly starší nedokonalé překlady *J. J. Kollárův* (1863) a *Vlčkův* (1890) obsahující pouze I. díl tragedie. Menší překlady z němčiny jsou *Schillerův* »V i l é m T e l l« (1892); *Hamerlingův* »A h a s v e r v Ř í m ě« (1899) a »A m o r a P s y c h e« (1907) a »V ý b o r z b á s n í H. L i n g g a« (1894). Ze skandinávských literatur přeložil jen *Ibsenovy* »N á p a d n í k y t r ů n u« (1897) a *Andersenovy* »P o h á d k y« (1902).

Ojedinelý jest i překlad z polštiny: soutěže se *Sládkem*, *Fr. Kvapilem* a *Jar. Boreckým* pokusil se po *Štůcovi* o nový překlad *Mickiewicze*, přeloživ jeho »T r y z n u« (1895). Na některých překladech z básnictví východního má Vrchlický podíl jen formální, tak na *Aranyho* »B u d o v ě s m r t i« (1896) a *Petőfiho* »B á s n í c h« (1906), jež z maďarštiny převedl *Ferd. Brábek*, tak na *Košutově* překladě *H a f i z o v a* »D i v a

n u« (1882), tak na B. Dvořákově převodu čínského »Š i-
King u« (1897). Ve dvou anthologiích spojil J. Vrch-
lický překlady z různých básníků románských a ger-
mánských: »Hostem u básníků« (1891) a »Z ci-
zích Parnassů« (1895); ve dvou svazcích zařaze-
ných pod názvem »Z ní v poesie národní a u-
m ě l é«, (1898 a 1901) volné ohlasy a parafrase cizího
básnictví umělého i lidového, které nejsou překlady
v pravém smyslu slova. Hojně Vrchlický překládal i
prosou, jmenovitě z francouzštiny, na př. Dumasa st.
Balzaca, A. France, Maupassanta.

Podobně jako Julia Zeyera nelze ani Jaroslava
Vrchlického vyložití z české souvislosti literární. Bás-
ník sám opětovně se pokusil objasnit svůj vztah ke
svým předchůdcům a ukázal na př. pěkně, kterak jeho
formalism byl připravován J. E. Vocelem, kterak již
Fr. Doucha razil cestu jeho kosmopolitické činnosti
překladatelské; také bylo častěji naznačeno, jak v ly-
rických svých počátcích závisí od Hálka, ano i od
Meyera, jak občas ozvou se u něho názvuky Sládkovy;
ba Vrchlický uvádí i velký vliv poetického jazyka Sv.
Čecha na vlastní mladistvou tvorbu. Leč to jsou jen
nejskrovnější zlomky toho, co dalo by se nazvatí fil'
ací slovesnou. Zevrubným a dlouholetým studiem za-
hraničního básnictví Vrchlický sám se takřka vytrhl
z české půdy a dychtivě hledal vzory mezi poety ci-
zími, které by byly sourodé jeho duševní osobnosti,
slučující v celek silný lyrismus vášnivého a smysl-
ného podmalování, hluboký sklon k filosofické a nábo-
ženské úvaze a dumě, prudkou a neklidnou obraznost
těkající od představy k představě, žíznlivý zájem histo-
rický a snění melancholické.

Hledaje vzor takový marně u Leopardiho, kter.
vyhověl černým svým pessimismem pouze přechodní-
mu období mladistvému, jsa jako duch moderní příliš
vzdálen od výlučně středověkého Danta, obrátil se do
francouzského básnictví XIX. věku, kde uprostřed zje-
vů básnicky ryzejších obrovskou plodností a zevní
nádherou ohromoval zjev Victora Huga. Tento oslňu-
jící zběh od royalismu k utopismu společenskému, od
akademického klassicismu k výstřední romantice u-
poutal mladistvého J. Vrchlického zcela. Působil naň
svou geniální rhetorikou, honosně hlučnou rytmikou,
syťostí a pestrotou barev, spoustou obrazů, navršených
za každou cenu, často i nelogicky; svou řečí plnou
opakování a tautologie, bombastu a tirád, konečně i
svým eklekticismem, jenž pohrává myšlenkami často

přímo protichůdnými. Vrchlický přijal od něho i básnickou ideu »epopeje lidstva«, složené z rhapsodických úryvků, z pola epických, z pola reflexivních; stillisoval v jeho stopách svou erotiku v idyllickou lyriku plnou křehké a smyslné něhy; šel za ním i v pathetickém boji proti duchu času, proti politické bezcharakternosti, kritické samolibosti. Ale Vrchlického lyrický zdroj byl hlubší, jeho názor na život pravdivější: byl více člověkem a básníkem než hercem a řečníkem a naslouchal častěji vnitřnímu hlasu než Hugo.

Neutkvěl na tomto jediném vzoru, třebaže nejdražším, nýbrž s Hugem přijal do svého ducha celou soudobou poesii francouzskou, bera od ní mnohé podněty. Velký a přísný Leconte de Lisle vedl jej k hutnější plastice verše a jednotnějšímu názoru na antiku i na předhistorické fáse lidstva; vážný a suchý Sully Prudhomme učil jej úsečnosti ve vyjádřování pouček didakticko-filosofických uprostřed básnictví reflexivního a uváděl jej dále k básníku-filosofovi Vignyemu; Gautier nesl jeho pružný štětec k intimnímu vystižení věcí mrtvých a kultur odumřelých a se Soulayrem i Hérédif vybízel jej k zhušťování rozsáhlých pomyslů a složitých představ do stručné formy znělky; Theodor de Banville byl mu vzorem ve formální bravuře. Tito žáci Victora Huga, nazývaní »parnassisty« dle proslulých svých almanachů z let 1866—1876, posilovali Vrchlického i v jeho kultu básnické formy, kterou přivedl u nás k nezvyklé virtuositě, když byl prošel také znamenitou školou velkých vlašských mistrů renaissance.

Básnický princip formální jest u Vrchlického v podstatě dosti příbuzný principu Sv. Čecha, jež na rozdíl od veřejného mínění nepokládal za antipoda a jemuž věnoval řadu vřelých projevů příležitostných (viz na př. poslání v »Mojí sonátě«), jsa od něho zhusta oslavován. Oba básníci jsou verbalisté, kteří hromadí za zvýšením názornosti pojmové i dojmové obrazy, metafory, analogie, vidouce v této amplikaci básnickou silu; Sv. Čech tíhne při tom více k poetickému popisu, Vrchlický ke kontrastu rhetorickému. Kdežto však u Sv. Čecha básnická forma, nevykazující valné rozmanitosti, jest jakýmsi mrtvým schematem, přináší si u Vrchlického básnická myšlenka pravidelně s sebou svůj útvar, svou veršovou hudbu, svou dekoraci rýmů: forma vnější a forma vnitřní v nejčtetnějších případech se kryjí a pouze v některých bravurních knížkách čirého formálního provazolézectví jest

forma zevní čímsi absolutním. Význam Jar. Vrchlického pro tvarové zmnožení českého básnictví nesmí se pojímati jen tak, že naučil básníky naše tolika novým veršovým umělostem a umělústkám, že zavedl k nám tak velký počet potud neznámých strof, genrů, takové bohatství figur a tropů, nýbrž v tom smyslu, že poprvé a tím průkopně ukázal, jak pro nesčíslný počet vnitřních básnických možností pravý poeta může najíti zase nesčíslný počet možností formálních.

V dílech, kde J. Vrchlický jest opravdu mistrem, ať jsou to obnovené a moderně oduševnělé obrazy antiky, neb renaissance, ať jsou to filosofické reflexe o osudu člověkově ve vývojovém dramate dějin a kosmu, ať jsou to citové záchvěvy prostého trpícího neb já-sajícího srdce nad základními jevy života, ať jsou to konečně charakteristiky sourodých jevů a činitelů kulturních — ve všech těchto dílech dovedl Vrchlický odhoditi marnou rhetorickou a amplifikační nádheru, odložití masku svých mistrů, zřici se poetické fráse a odpovídati na otázky dějin a osudu z vnitřní svoji nutnosti. Právě tehdy mizí vliv Hugův a jeví se posvěcení dvěma genii vyššího typu, Dantem a Goethem. Směrem, který oni ukázali, jde pak Vrchlický, věren sobě. Je to pout srdce zmučeného a nenasyceného smyslnou hrou vášni k vyššímu poznání, k vědě, k filosofii, k náboženství, ale i tady hrozí nebezpečí marných illusí a opětovného zklamání, hrozí tu konečně agnosticisťm. Mužně básník překonává také ten a byť ztratil víru ve vlastní vykoupení, pevně věří v konečné spasení lidstva. Tato víra, stotožněná s moderním evolucionisťmem, není víra passivního klidu, nýbrž mužného činu, jakým jednotlivec může se účastniti osvobození veškerenstva.

Pohřichu ryzích a uměleky bezvadných děl, v nichž by byla dokonale organisována tato vůdčí básnická myšlenka, jest v nepřehledné produkci Jar. Vrchlického poměrně méně. Jeho činnosti schází většinou autokritika: knihy nejsou organicky sestaveny a sporádány, nýbrž často jen mechanicky v určitém období sebrány; nikdy není přihlíženo k tomu, aby vedle opravdově vykrystalisovaných básní nestály hned improvisované skizzy, aby neopakovaly se tytéž dojmy, nálady, ano i motivy; nikde nejsou reminiscence literární odloučeny od samorostlé tvorby. V některých knihách (hlavně v 90. letech) převládají dokonce básně příležitostně, v nejbanálnějším smyslu

slova nebo nahodilé improvisace, lehké nápady bez korektury vržené na papír.

Tento básníkův nedostatek úcty k sobě samému vyvolal u kritiky ostrý a spravedlivý odpor. Kdežto v 70. letech byl básník hlavně se stránky látkové, kde žádaly se od něho násilně náměty české a s hlediska úzkoprse moralistního, nejen podceňován, ale i od-suzován, zavládl koncem 80. a počátkem 90. let pravý opak a díla jeho zmocnilo se nekritické chvalořečnictví; avšak právě v té době povážlivě ubývalo vlastní kritičnosti básníkovy a v produkci jeho jevil se zřetelný úpadek. Mladší kritika L. Čech, T. G. Masaryk, F. X. Šalda, Jiří Karásek a J. Vodák podrobili dílo básníkovo přísné revisi; ukázali ke vzorům, analysovali nejednotnost ideí, posoudili jeho formalismus, zevrubně rozebrali básnické prostředky a provedli to, co jistě učiní i budoucnost, nebude-li chtítí míjet vůbec tento labyrinth s lhostejností: odlišili plevy od zrna. Boj o Vrchlického v 90. letech patří k hlavním literárním sporům tohoto období a přispěl značnou měrou k odlišení generace staré a mladé. Přispěl však také k hlubšímu a spravedlivějšímu poznání životního díla Jar. Vrchlického.

Ohromnost a nepřehlednost díla Vrchlického sama vybízela, aby z něho byly pořízeny orientační anthologie; některé z nich pocházejí od básníka samého. Dle poetických druhů a látek roztríděna jest dvojdílná »Anthologie básní Jaroslava Vrchlického« (1894 a 1903), jejíž první díl obsahuje tvorbu z let 1875—1893, druhý z desetiletí následujícího a to jak lyriku tak i epiku; básník ji pořídil s vzornou autokritikou a jemným vkusem. Potřebám školským slouží oba výběry, uspořádané Fr. Bílým, »Kytka ballad, romancí a legend« (1896) a »Kytka lyriky« (1898). Ve »Světové knihovně« vyšly »Portréty básníků« (1898), výbor to literárních charakteristik ve formě sonettu a »České ballady« (1901), výbor drobné epiky Vrchlického s látkami národními. V anthologii »Česká poesie XIX. stol.« obsahuje IV. díl informační obsáhlý výběr z Vrchlického. Anthologickými snůškami úryvků z básní Vrchlického dle obsahu jsou bezcenné spisky H. V. Wunsche »J. Vrchlický jako učitel lidstva« (1893) a »J. Vrchlický jako básník milostný« (1895). Také oba německé výběry Fr. Adlera »Gedichte von Jar. Vrchlický« (1895) a Albertova

»Neuere Poesie aus Böhmen« (1893) jsou dobrým úvodem do díla Jar. Vrchlického.

Sebrané spisy Jar. Vrchlického vycházejí v redakci básníkův od r. 1895 nákladem J. Otty (posud 64 sv.) a obsahují verše a krásnou prósu; uspořádání jednotlivých knih značně se liší od původních vydání, ale mnoho děl Vrchlického tu vyšlo poprvé. Dramatická díla jeho vydává od r. 1886 Fr. Šimáček (posud 32 sv.).

Literatura- o Vrchlickém, nehledíme-li k nesčíslným kritickým článkům o jeho jednotlivých knihách, jest celkem posud skrovná. První samostatný spisek o J. Vrchlickém napsal J. Voborník »J. Vrchlický a jeho legenda o sv. Prokopu« (1890); po něm následoval s první soustavnou studií o celém tehdejší díle básníkově Ed. Albert »J. Vrchlický. Příprava k budoucím studiím jeho lyriky a epiky« (1893). Nejrozsáhlejší knižní přehledné studie podali švédský učenec Alfred Jensen »Jaroslav Vrchlický. Literární studie« (přel. Arn. Kraus 1906), kde vedle podrobného soupisu a popisu děl Vrchlického pokouší se řešiti základní otázky literárně historické a kritické, pak nadšený žák básníkův Jaromír Borecký »Jaroslav Vrchlický. Pokus o studium jeho díla« (1906), jenž omezuje se na popis a charakteristiku všech knih v pořadí chronologickém, nepodává však všeobecných závěrů. K nim druží se dobrý informační spisek »Padesát let života Jar. Vrchlického«, uspořádaný a vydaný spolkem »Májem« (1903) a obšírná studie Alb. Pražáka v Čas. Čes. Mus. (1903). Všecky ty spisy psány jsou způsobem více méně oslavným. Kritické námitky proti dílu Vrchlického shrnuty jsou všeobecně v knize Jiřího Karáska ze Lvovic »Chimaerické výpravy« (1906). Nejostřejší projev z tábora odpůrců básníkových podává upřílišená brožurka »Oslava papírové pyramidy« (1903).

Bezprostředně vedle Jar. Vrchlického zasluhuje zmínky velkoдушný jeho příznivec, oddaný přítel, první historik a šťastný překladatel

Edvard Albert (1841—1900). Vlastní význam proslulého profesora vídeňské university není literární; Albert získal si světové pověsti jako nejpřednější chirurg své doby a výtečný professor svého oboru. Básnictví však bylo vždy jeho důvěrnou radostí a nejmilejším vedlejším zaměstnáním. O tom svědčí nejen pohrobní sbírka jeho veršů, uspořádaná a vydaná J. Vrchlickým »N a z e m i i n a n e b i c« (1900), jdoucí ve

vleku poesie J. Vrchlického, ale tři německé anthologie českého básnictví »Poesie aus Böhmen« (1893), »Neue Poesie aus Böhmen« (1894) a »Neueste Poesie aus Böhmen« (1894); většina básní, vybraných s hlediska Jar. Vrchlického a jeho školy, přeložena jest E. Albertem. I veřejné řeči Albertovy prokazují jeho vzácný smysl pro literární formu. Kromě o Jar. Vrchlického, jenž posvětil jeho památce knihu »Žamberecké zvony a jiné básně« (1901), získal si Ed. Albert přátelské zásluhy i o J. Gebauera a J. S. Machara; onen mu věnoval za to I. díl své »Historické mluvnice jazyka českého«, tento svou »Třetí knihu lyriky«. (Též literárně zajímavou korespondenci E. Alberta s J. Gebauerem z l. 1888—1900 otiskly Listy filolog. 1909—1911.)

Básnická škola Jaroslava Vrchlického. První, kdož přidrželi se směru Vrchlického a francouzských jeho vzorů básnických, byli dva účastníci III. ročníku almanahu »Ruchu« r. 1873, Otakar Mokřý a Karel Kučera. *Otakar Mokřý* (1854—1899), dlouholetý společník Zeyerův ve Vodňanech, vzdělal se na romantice polské, z níž přeložil Julia Slowackého »Básně« (1876), »Balladynu« (1893) a »Lillu Wenedu« (1896). Původní jeho tvorba básnická vykazuje sbírky »Jihočeské melodie« (1880), »Básně« (1883), »Dumy a legendy« (1888) a »Jasem i šerem« (1893), v nichž převládá krajinomalba prosycená výmluvnou reflexí dějinnou i vlasteneckou. Básnická povídka »Na dívčím kameni« (1885) jest projevem vroucí a oduševnělé jeho lásky k českému jihu, doložené četně i v jeho lyrice. Obě sbírky jeho povídek a arabesek (1884 a 1886) významu nemají. *Karel Kučera* (* 30. září 1854 v Luštěnicích) přimknul se k Vrchlickému zlomkovitou technikou reflexivní epiky, jíž jako historik z povolání dovede dáti dějinný a kulturně sytý kolorit; svědčí o tom dvě sbírky »Básně« (1883) a »Zapadlé hvězdy« (1890). Překladatelskou svou činnost zasvětil H. Ibsenovi, z něhož přeložil veršem »Básně« (1898), »Branda« (1908) a »Peera Gynta« (knižně neotištěn) a prosou »Rosmersholm« (1898) a »Stavitele Solnezsa« (1899). Ot. Mokřému a K. Kučerovi v mnohé příčině se podobá přední zástupce almanahu »Máje« z r. 1878, stojícího pod přímým vlivem časných knih Vrchlického a »Poesie francouzské nové doby« (1877), *František Kvapil* (* 16. února 1855 ve Zherách). Jako O. Mokřý přilnul k barvitým básníkům polským, od Mickiewicze přes J. Slowackého

a Z. Krasinského k A. Asnykovi přeložil z Mickiewiczze »Grażinu« a »Knihy polského národu« (obě roku 1911), ze Slowackého »Beatrici Cenci« (1910), »Nebožskou komedii« (1899) a »Irydion« (1906), z Asnyka pak II sv. »Poesie« (1886 a 1893). Původní jeho poesie tíhne hlavně k širokému popisu a epickému vyvolávání minulosti; také některé genrové obrázky mají teplo skutečnosti; za to jeho důvěrná a tklivá lyrika jest převahou konvenční. Sbírky Fr. Kvapila jsou »Z pěvy knížecí« (1883 a nové rozm. vyd. 1897) na základě ruských bylin, »Z aváté stopy« (1887), drobné genry ve formě znělky »Z výstavních táček« (1891) a »Když kvetly máky« (1905). Zivotopisné stati, posvěcené hlavně horlivě propagandě vzájemnosti českopolské, shrnul do dvou sbírek »Zeny a milenky slovanských básníků« (1893) a »Životem k ideálu« (1901). [O Fr. Kvapilovi viz vzpomínku O. Theera v Lumíru 1905.]

Někteří básníci z III. »Máje« a vedle nich přispěvatelé moravských almanahů »Zora« dovedli užití veršového umění J. Vrchlického k zpracování látek a lyrických temat, jež byly v oblibě u školy t. zv. »národní«; přihlížejíce k slovanskému východu a přijímající podněty i z lidové poesie, chtěli přímo čeliti převládajícímu kulturnímu západnictví, — ale jejich um nepronikal hluboko pod povrch. Jsou to spíše básníci inspirovaní důkladným a často suchopárným pozorováním běžného života, než uměleckým studiem, a proto zaznívá v jejich leckdy šedých knihách energický a mužný tón blízký realistické próse. Mnohoslovným uměním veršovým, hlucnou básnickou rhetorikou opěvovali lásku k rodné půdě, nadšení pro české dějiny; nebo kreslili genrové obrázky z našeho života, malující pestrým veršem společenské prostředí, ustrnulé v statickém klidu; nebo pro svoje epické zlomky vybírali úryvky z dějin slovanských. Sem lze zařaditi básníky: Františka Chalupu, Josefa Jakubce, Františka Tábořského a Karla Legera. *František Chalupa* (1857—1890), typ literárního bohéma, studoval zevrubně básnictví ruské, z něhož vydal dva výhory »Niva« (1885) a »Kvíťí z ruských luhů« (1885) a podlehl silně jeho vlivu — také národní píseň působila naň mocně, ale přes to ukazují obě jeho epické knihy »Záviš« (1883), »Z pěvy bohatýrské« (1889), že nezůstal nedotčen básnickým převratem na rozhraní 70. a 80. let. Napsal též obrázky venkovské

Naše ve jindy a dříve« (1886) a historickou povídku »Poslední Přemyslovec« (1887). [Srv. pohrobni vzpomínku M. A. Šimáčka v Sebr. spis. sv. XX.] *Josef Jakubec* (1858—1889) upoutal všeobecně svými »Povídkami z kraje« (1887—1890 ve II sv.), prostými a svěžími to obrazy z jičínského kraje, plnými idyllismu a podrobně střízlivé malby; také v nich proniká vliv nové školy, ovšem jen po stránce formální. Posmrtně vydány jeho drobnější »Básně« (1910). [Viz posudek Fr. Zákrejsův v Osvětě 1888.] *František Táborský* (* 15. ledna 1858 v Bystrici pod Hostýnem) jest v poesii typický Moravan: patřil k nejpřednějším přispevatelům I. ročníku almanahu »Zora« v Brně, opětovně se vracel vzpomínkami, látkami k rodnému Valašsku, jazykově i obrazově rád zužitkuje dědictví domova. Vliv Vrchlického hlásí se zejména v radě básnických poslání a od myšlenkového pathosu, které usiluje o sesílení charakteru národního, v několika pokusech o hutnou výpravnost epických básní, jak shledávají se v »Básních« (1884), »Melodích« (1893) a »Hrdinných toulách« (1906). V epickém obraze pražské společnosti, »Staré komedii« (1892), jeví se snaha o malbu denní skutečnosti veršem rozmarným a satirickým, jak provádějí ji starší básníci ruští, z nichž přel. (kromě ukázek z Puškina) »Básně M. J. Lermontova« (1891 a 1895 ve II sv.; a »Démón« téhož poety (otišt. v »Naší době« 1910). Neobyčejně šťastný jest Fr. Táborský, u něhož jemný vkus a ušlechtilost tendence daleko převyšují schopnost básnickou tvárnou, jako kronikář a kritik výtvarný. Jeho články a posudky v »Naší Dobe«, jeho úvody k obraz. souborům J. Uprky a H. Schwaigera, prozrazují vzácnou schopnost vnímání výtvarného, srdečnou lásku k umění novému a smělému, šťastný dar získávati pro malíře a jejich díla nejlepší náklonností divákovy. [Srv. jubilejní črtu M. Hýskovu v Mor.-slezské revui 1908.] *Karel Leger* (* 21. září 1859 v Kolíně) jest epik, spřízněný poněkud s Jos. Jakubcem, vládne však jak hutnějším a sytějším veršem popisným i výpravným, tak pronikavější a opravdovější znalostí venkova i malého města. Neupadá nikdy do idyllických tónů a vyhýbá se sentimentalitě; raději satirizuje a posmívá se. Jeho epické básně — lyricky vydal jen »Verše« (1881) a »Zapomenuté sny« (1881) — mají ráz těžké, ale zdravé orné půdy i s její těžkopádností; sledují v tomto pořadí: »Pohádka z naší vesnice« (1883), »Všední život« (1883), »Přeludy« (1884), »P o-

slední rusalka« (1886), »Tři povídky« (1887), »Povídky veršem« (1887), »V zátiší« (1890), »Drobné povídky a kresby« (1895), »Chvilku zas doma« (1897), »Fantastické povídky« (1900), »Ballada o mrtvém ševci a mladé tanečnici« (1901), »Český román« (1904). Velmi trefné jsou také jeho satirické obrazy z malého města »Emancipovaná« (1898), »Petr a Pavel« (1901), »Hořký román« (1906); bez významu jest několik jeho prací scenických.

U básníků právě vyjmenovaných omezil se vliv Vrchlického hlavně na techniku veršovou a na výraz básnický. U druhé skupiny však došel živého ohlasu i myšlenkový obsah jeho básní reflexivních: hluboký světobol sklánějící se v účasti a slitování k utrpení vesmíru a vyznívající vělou humanitou; těžký stesk nad osudem básníka, jemuž se dostává neporozumění a duševního osamění, touha po mravní i společenské obrodě lidstva zmítaného krisemi přechodní doby současné, někdy i úsilí po vyproštění se z náboženských nejistot století skeptického. Z lyriků této skupiny uvázl J. Spáčil Žeranovský v čirém epigonství; B. Kaminský vypěl pessimism osobní a obrátil se pak k genrové kresbě veršem a výpravné causerii; A. E. Mužík přešel od reflexí společenských k veršování tendenčnímu, namnoze vlasteneckého rázu; sem možno přičleniti dva mnohem mladší básníky, kteří formou školy Vrchlického vyjádřili velice osobní a silnou reflexi, Ludvíka Lošťáka a Jana Rokytu. *Jan Spáčil Žeranovský* (1857—1905) strávil svůj nepopěrný talent literární v práci žurnalistické, která vedla jej i k pracem s jeho nadáním tak nesourodým, jakými jsou jeho obrázky ze života hanáckého »S a m ó t i h ó« (1904). Ale ukázky, které otiskl z nedokončené sbírky »Veliká noc« a posmrtné dílo »V ý š e a p r o p a s t i« (1909), svědčí nejen o značné schopnosti sytého, akademického verše, doloženého i zdařilým překladem H é r e d i o v ý c h »T r o f e j í« (1900), nýbrž též o duchu nakloněném k básnické reflexi těžkého zrna, ač nevyproštěné z jednostranných vlivů Jaroslava Vrchlického. Také *Bohdan Kaminský* (* 24. února 1859 v Huse u Sychrova, vlastním jménem Karel Bušek) kolísá stále mezi poesí a žurnalistikou. Jako novinář pěstuje jmenovitě feuilleton vynuceného humoru a násilné veselosti, snaže se bez zvláštního zdaru též satirisovati hlavně měšťácké kruhy pražské. Tento feuilletonismus vyniká nejen do jeho novellistiky, sledující spíše zába-

vu obecnstva než cíle literární (na př. »Kresby« [1888], »Nová prósa« [1889], »Různé panstvo« [1891], »Črty humoristické a satirické« [1892], »Mecenáš« [1893], »Nocturno« [1895], »Rozbázené kapitoly« [1902]), ale i do jeho veršů, v nejlepších číslech prudce citových a horoucně zoufalých, se sklonem k mocné a barvitě rhetorice. Druhotně ty živly jeví se v lyrice B. Kaminského plně žvatlavou causerií, genrovými obrázky nicotných figurek, povídkou zevrubností některých výpravných čísel. Básnické knihy B. Kaminského jsou »Ztracené volání« (1884), »Rokok« (1889), »Den štěstí« (1890), »Z Příkopů« (1892), »Protesty« (1892), »Muži a ženy« (1893), »V samotách« (1893), »Verše humoristické a satirické« (1893), »Dvě povídky veršem« (1895), »Motivy ze Sychrova« (1896), »Zlomky románů« (1898), »Doma i jinde« (1899), »Povídky veršem« (1900), »Cestou na Parnass« (1902), »Noemi« (1902), a »Na viole d'amour« (1905). Formální svou zručnost prokázal i řadou překladů divadelních veršem i prosou, mezi nimiž vyniká zvláště přebásnění Molièrových hlavních kusů. Rovněž *August Eugen Mužík* (* 15. květ. 1859 v Hradci Král.), red. »Besed lidu« a »Světozora«, neodolal svodům a vlivům činnosti novinářské. Z chmurné reflexe prvních knih, které napodobí Vrchlického bez osobitého tónu, postupně dospěl k hlaholným tirádám veršování tendenčního a k frásovitosti časových deklamací, leckde sociálně, častěji však vlastenecky zbarvených: o tom svědčí tato řada většinou lyrických svazků »Jarní bouře« (1883), »Hlasy člověka« (1883), »Ballady a legendy« (1884), »Květy polní« (1887), »Hymny a vzdechy« (1892), »Černé perly« (1893), »Písně života« (1894), »Epištola českému dělnictvu« (1897), »Krůpěje rosy« (1902) a »Duchu Husovu« (1903) dvě řady novell »Trosky života« (1894) a »Skvrny a paprsky« (1898) doplňují činnost Mužíkovu.

Z mladších básníků reflexivních dali Ludvík Lošťák a Jan Rokyta zazníti tónům rázovitějším a modernějším. *Ludvík Lošťák* (* 1862), básník a hudebník, organisátor t. zv. »mladé hudební generace« a útočný polemik, pokusil se výbojnou a neklidnou svou osobností vyjádřiti slovením i tóny; v obou případech s jakousi strhující a hlučnou prudkostí, již však chybí ryzejší zdroj citový. Prvotina »Básně« (1891) slibo-

vala více než pak splnily knihy »Tři noci u mrtvoly« (1894), »Píseň nadšená« (1895), »Píseň bohatýrská« (1904), »Nápěvy v mola« (1905), »Požáry krve« (1911) a »Ranní soumrak« (1911, obsahuje též Lošťákovy lyrické prvotiny). Poslední publikace Lošťákovy pěstují málo vtípnou satiru. Za to ve dvou svazečcích autobiografických náčrtků i aforismů »A tak jsem žil« (1909) projevil L. Lošťák jiskrný a útočný vtíp břitkého pozorovatele. *Jan Rokytá* (* 19. srpna 1864 v Hradci Kr., básnický pseudonym známého pěstitele českolužické a českopolské a vůbec slovanské vzájemnosti Adolfa Černého; viz o něm níže) upoutal hned v prvních knihách veršů »Když se připozdívá« (1897) a »Světla a bludičky« (1898), jednotou lyrického ladění, plachý stesk nad marně prosněným životem, tichá elegie beznadějného podzimu, pokorná zbožnost passiv novokřesťana, cudně spirituální erotika rýsovaly hned v začátcích tohoto básníka krajně sentimentálního. Ve sbírkách »Lekniny na hlubinách« (1900), »Viděl jsem duši ženy« (1902), »Pouta a peruti« (1905), »Království ticha a smíru« (1908) formuloval šířeji svoje bezkrevné a přesladené pojetí života. v knize »Za Kristem« (1903) vyložil svůj mdlé utopický sen tolstojského novokřesťanství, posléze ve svazku »Hradby padají« (1906) se obrátil k naiyvnému řešení problémů moderního života veřejného. Tu byla však všeobecně zjištěna jednotvárnost a skrovná rozloha jeho nadání, které sice rádo a otevřeně odpovídalo na otázky zneklidňující svědomí mladého pokolení, ale činilo tak zcela starým a mdlým uměním veršovým.

Mezi francouzskými básníky novodobými, jež ve svých anthologiích uváděl k nám Jar. Vrchlický, a jimž nescházelo ucelivých napodobitelů, zaujímali dosti význačné místo někteří veršovci, potlačující výslovně osobní city pro snahu po objektivním zobrazování zevnějšího světa, a dávající před lyriku přednost zevrubnému popisování svého, byť i sebe všednějšího okolí, podrobné reprodukci každodenní skutečnosti vypozerované až do titěrných jednotlivostí. Byli při tom formalisty velice úzkostlivými, pečlivými veršovci a drobnými mistry rýmu, těmito znaky slohovými hlásili se za žáky Victora Huga, kdežto jejich objektivní, skorem vědecká záliba pro každodenní skutečnost, pro realitu současného života, po výtce městského, ukazovala k jejich souvislosti se soudobým hnutím naturalistickým v próse. Trojí náměty převládaly u nich:

krajinářské pohledy na přírodu, které potlačovaly živél citový prozrazující pozorovatele a dávaly nejjplněji vystoupiti charakteru krajiny samému; drobné genrové výjevy ze života malých lidí, zveršované anekdoty z osudu směšných a ubohých existencí pravidelně s jakousi přecitlivělou sociální tendencí; konečně pařížské obrázky pouliční, zpola komické, spola sentimentální účtující poprvé v básnictví se skutečností velkého města. Mistr tohoto směru *François Coppée* (1842—1908) těšil se v Čechách neobyčejné pozornosti, nepoměrné jeho celkem nepatrnému významu. Jak jeho obrázky pařížské, promíšené genrovými kresbami z nižších vrstev lidových, tak i jeho sentimentální veršované povídky našly překladatele v *Ladislavu Tesaři-Charpentier* (1859—1885), v *Ladislavu Arietovi* (vl. Ladislavu Šebkovi * 1861) a *Antonínu Váňovi* (1868—1898) vlivu jeho podlehli jmenovitě Antonín Klášterský, Alois Škampa, Emanuel Čenkov a v začátcích svých i Antonín Sova.

Krajinářské motivy v této době vydatně pěstované byly pro české básnictví velkou měrou novinkou. Od doby K. H. Máchy, který náladu duševní nerozlučně spojil s malbou krajinářskou, byla i u nás řada básníků, malujících přírodu jako věčnou průvodkyni a dekoraci důvěrných vztahů lidské duše, na prvním místě V Hálek, jehož kniha »V přírodě« obsahuje četné veskrze originelní a svěží postřehy krajinářské, a jenž také v některých cestopisech dívá se na kraj a jeho náladu čistě malířsky. Teprve však v některých knihách J. Vrchlického osamocuje se básnická krajinomalba a básník snaží se zachytiti charakter, ovzduší i ducha krajiny podobně objektivně jak popisoval a charakterisoval společenský a dekorativní ráz minulosti. V tomto osamocení krajinomalby postoupili jeho epigoni dále a sesilujíce stránku popisnou, omezovali živél myšlenkový, ačkoliv zprvu stěží dovedli vytvářeti krajinářské obrázky bez point, ať vtipkujících, ať společensky moralisujících. Na tomto stupni stojí krajinářské obrázky Ant. Klášterského, Al. Škampy, E. Čenkova, práce to přechodní a nedomyšlené. Novou metodu přináší proti nim pojetí t. zv. impresionistické čili náladové, které vychází od základního předpokladu, že krajina s celým svým ovzduším, se svým světelným i barevným naladěním není než odraz duše pozorovatelovy, že mění se dle jeho vnitřních stavů. Toto pojetí převládá i v naší moderní krajinomalbě od Chittussibo, přes Mařáka až k soudobým krajinář-

řům, z nichž dva *František Pečinka* (* 1869) a *František Kaván* (* 1866) pokusili se i o veršové zachycení výtvarných svých dojmů. V básnictví 90. let stvořili řadu krajinářských motivů impressionisticky a intuitivně, hluboký znalec luk a polí F. X. Svoboda, vroucí básník lesa a zvíře K. Červinka, hlavně pak ryzí impresionista Ant. Sova. V próse prokázali se impresionistickými krajináři jmenovitě J. K. Šlejhar, F. X. Svoboda, Vilém Mrštík a R. Svobodová.

Malé genrové výjevy ze života nižších společenských vrstev, po způsobě Coppéeově u nás zdomácnělé, zavdávaly často podnět k zdůrazňování sociálních tendencí, častěji však pouze k naivnímu a sentimentálnímu pohrávání jimi. Sociální náměty uvedli do české literatury vedle průkopného Nerudy V. Šolc a R. Mayer, kteří sympatisovali s dělníkem, a románo-pisec G. Pflieger Moravský, jenž jej ozařoval světlem romaneskním. Na V. Šolce navázal přímo Sv. Čech, když v »Nových písních« i později, svým rhetorickým způsobem oslavoval »hrdinu budoucnosti« a naslouchal s romantickou tuchou »podzemnímu hlasu«. Proti tomuto více řečnickému a pathetickému pojetí postavili genroví epigoni ze školy Vrchlického svůj dojatý a všední realismus, kreslíce se sentimentálními pointami malé scény ze života továrního, zobrazující moderní proletariát uprostřed jeho bídy a klopoty, spíše lidumilně než socialisticky, putující do čtvrtí dělnických a chudinských. Všecky předešel v tom zapomenutý mladý bohém, *Antonín Koukl* (1860—1884), veršovec »Písní o mozolech« (1883), následovali pak Antonín Klášterský, M. A. Šimáček, ale pravými básníky sociálními ve smyslu společenské revolty a základního přerodu sociálního celku jsou teprve básníci tak zv. »Moderny« J. S. Machar, Ant. Sova a P. Bezruč (viz níže).*)

*) Pod pseudonymem Beneše Doubravského vydal Karel Jonáš (*1865 viz níže) dva svazečky rušné a prudké sociální poesie „Na postupu“ (1895) a „O nás pro nás“ (1895) s působivými časovými pointami. Organisované dělnictvo socialistické mělo od počátku 90. let svoje tendenční pěvce, kteří se rekrutovali pravidelně z redaktorů-samouků; utápěli se však v tendenci a řečňování a málo kdy vypracovali se k opravdové bezprostřední lyrice. Nejvýznačnější z nich jsou: mezi staršími *V. L. Liberté* (* 1868, vl. František Cajthaml), dělník krejčovský a redaktor „Severočeského děl-

Do této skupiny lyriků tihnoucích k básnictví genrovému, patří tito spisovatelé, seřazení dle stáří: *Jan Červenka* (1861—1908), překladatel ze španělštiny, vydal kromě bezvýznamných pokusů povídkových a divadelních, knihy lyriky »Amoros« (1883), »Ztišené vlny« (1886), »Písně Závěšovy« (1891) a »Babí léto« (1901), které kromě některých formálních umělostek (hlavně triků) upoutávají prudkostí erotických zvuků připomínajících až do své jednotvárnosti básnictví troubadourské. *Alois Škampa* (1861—1907) ukázal se v pěti sbírkách »Malby a písně« (1883), »Mladý svět« (1884), »Malá křídla« (1888), »Venku u doma« (1893) a »Poslední květ« (1903) suchým krajinářem pointujícími idealisticky svoje konvenční obrázky, bezkrevným přeslazeným erotikem měnicím se konečně v pěvce domácího pohodlí a manželské spokojenosti, neunavným kreslířem pobledlých dívčích podobizen, trpělivým pracovníkem na genrových pracičkách, milovníkem básnictví parnassistního i písně lidové. S ním duševně blíže byl spřízněn skromný pěvec malých radostí, chudých krás, nehlubokých trudů, *Antonín Klose* (1861—1906), auktor svazků »Básně« (1889), »Na zemi« (1892) a »Z tohoto světa« (1901), k nimž druží se i několik prosaických drobnůstek.

S největšími nároky z celé skupiny vystupuje její nejplodnější veršovec *Antonín Klášterský* (* 1866). Ve svých dvaceti knihách probral *Ant. Klášterský* — v mládí psával pod pseudonymem Petr Jasmín, A. K. Lešan — veškeré básnické druhy a látky, v nichž si jeho pokolení libovalo. Psal coppéeovské obrázky přírodní přeněznělého citu a nemůžné titěrnosti v pozorování. Vyčerpал v genrových básničkách kratičkého rozměru Prahu i s předměstím, rodný venkov i život končin shlédnutých na cestách, aniž se vypracoval

níka“ jehož básně a popěvky vynikají úsečností a lidovou prostotou, mezi mladšími pak hřmotně výmluvný *Rudolf Illový* (* 1881) a řízně posměšný *Josef Stvojn-Foltýn* (* 1879). U *Antonima Macha* (* 1872), jenž kromě četných statí o literatuře a výtvarném umění i tendenčních povídek napsal knihu veršů „Mému dítěti“ (1909), přetaveny jsou opravdově pojaté motivy sociálních stesků, tužeb a nadějí ve vážnou, ale poněkud jednotvárnou reflexi. Macek uspořádal též velice pěkný výbor básní rázu sociálního z celé české poesie pod názvem „Poesie sociální“ (1902).

k plasticě slova a básnického výrazu. Pokusil se přenést techniku genrového náčrtku do epické básně a vytvořit moderní balladu, ale nebyl ani epikem, ani umělcem vystihujícím hrůzu a tíhu života. Napsal nesčíslné krajinářské básničky, ale i všechny krajiny na souši i na pobřeží, ve vlasti i na jihu byly pozorovány mdle a nevýrazně a zpodobeny s kalnou sentimentalitou. Pohrával si i s poesíí sociální, k níž scházela mu mužnost citění a šířka názoru. Chtěje v pražských zátiších i pohledech vyslovit svoje credo vlastenecké, upadal vždy znovu do zastaralých frází a naivního nadšení. Psal erotiku bez vášně, bez nervního vzrušení, bez síly — byl hotov velmi záhy zaměnit ji tichou, spořádanou a docela šosáckou lyrikou manželskou. S akademickou přesností a nesmírnou únavností zveršoval celé kruhy sonetů na themata vhodná i nevhodná a ani v jednom neuměl oživit formu, tak u nás Kollárem, Šolcem a Vrchlickým ovládanou, svojí osobností. Vždy scházela mu jiskra tvůrčí, vždy psal bez vyššího posvěcení: snaživ a vytvářelý tento spisovatel nikdy nebyl básníkem. Sbírký Klášterského jsou »Ptačí svět« (1888), »Živým mrtvým« (1889), »Spadalé listí« (1890), »Písň z práce« (1891), »Poli a lesy« (1891), »Drobtý života« (1892), »Epické básně« (1892), »Pražské motivy« (1893), »Srdce i duše« (1894), »Noční violy« (1894), »Živé stíny« (1895), »Vzpomínky z jihu« (1897), »Tmavé růže« (1897), »Sonety tiché pohody« (1899), »Nové básně« (1901), »Cestou podle moře« (1902), »Sny a toulky« (1905), »Sonety prchavých okamžiků« (1907) a »Z českých žalmů« (1911). V posledním desetiletí zabývá se Klášterský hojně překládáním básníků anglických — tu lze chváliti spíše jemný vkus při vybírání než sourodost básnického slohu originálu a přebásnění. Sem patří Byronův »Vězeň Chillonský« (1900), »Mazepa« (1902) a »Parisina« (1902) v bory z básní Longfellowových (1902) a Aldrichových (1903), O. Wildeových (1910) a Bryantových (1910), velká anthologie »Moderní poesie americká« (1906 a 1909 ve II sv.) a tři řady slavných znělek Lee Hamiltonových »Sonetů maginárních i sonetů bezkřídých hodin« (1908) a El. Barrett Browninové »Sonetů z portugalské« (1908). Po J. Vrchlickém řídí »Sborník světové poesie«. Některé jeho překlady i básně původní mčeny jsou mládeži, V 90.

létech byl A. Klášterský předmětem úporných bojů mezi zástupci mladšího a staršího pokolení básnického: s oním vystoupil na veřejnost, s tímto splynul v názorech i ve výrazu stilovém.

V literárních svých začátcích stál A. Klášterskému velice blízko *Emanuel Čenkov* (* 1868, pseudonym Emanuela Stehlíka), pracovník pro shodu českofrancouzskou a překladatel románových děl Hugových, Bourgetových, Richepinových a Prévostových. Kromě druhů všeobecně běžných v této skupině básnické, pěstoval ve svých sbírkách »Z mého alba« (1889), »Eros a Psyche« (1890), »Rok na samotě« (1894), »Chmury aervánky« (1899), »Paříž« (1900) »Domovem i cizinou« (1910), i vlasteneckou poesii zbarvenou rhetoricky. Nejlepším krajinářem této družiny jest *Karel Červinka* (* 1872), jenž řadou ostře reliefních, bezprostředně postřehnutých a s mocným vzrušením nervovým podaných náladových čísel z lesa a z pole, z paseky a z vesnice postavil se do předvoje českých lyriků impressionistů. Jeho krajinám jednotně naladěným a v plných proudech vzduchu a světla zachyceným schází však rozmanitost. Vedle lyrických svazků, »Zápisník« (1892), »Krajiny a nálady« (1894), »Hledání samoty« (1897) a »Slunce v mlhách« (1901), vydal i tři knihy novell »Zhaslé oči« (1895), »Ejhle člověku« (1905) a »Zahulaly lesy« (1908). Tu převládají vedle motivů ze soudní síně podložených vřelou humanitou i náměty ze života mysliveckého, jež cyklicky se solidním a trochu suchým realismem zpodobil v románové trilogii »Rodina« (1909), »Dědicové« (1910) a »Země« (1911), který mu dal látku také k sbírce humoresek »Zelená krev« (1907).

Od chmurné neb tklivě záдумčivé nálady, již obeštěna jest valnou většinou básnická tvorba literární družiny právě provedené, odráží se jasný a jarý tón, který zaznívá z necharakterističtějších stran jejich současníků a druhů, Karla Maška a Josefa Kubelky. *Karel Mašek* (* 1867), písaří některé své práce pod pseudonymem *Fa Presto*, obrátil na sebe pozornost cyklem výborných literárních parodií »Utíkej Káčo!« (1894), ale i v pozdějších sbírkách »Kyselého rozný« (1895), »Popěvky tulácké« (1900) a »Pierrotova loutna« (1904), kde se pod různými maskami k veselosti druží i trpká ironie a melancholie uprchlého mládí, občas propuká humor velmi jasný. V poslední době upozornil K. Mašek na sebe i jako libret-

tista a báchorokový neb allegorický dramatik. Předčasně zesnulý *Josef Kubelka* (1868—1894) vydal jen dvě knížečky popěvků, ghazelů a sentencí »P í s n ě a g h a z e l y« (1892) a »K a l e i d o s k o p« (1894), odlišující se od všech veršů úsečnou prostotou, lehounkým rozmariným vtípem a soustředěnou formou.

Veršované drobnokresby a krajinomalby, sociálním soucitěm prodchnuté obrázky ze života trpčících a pracujících tříd a z velkoměstského víření, v nichž si libovali čeští následovníci Coppéea, byly projevem probouzejícího se smyslu pro skutečnost v poesii a nově hlásící se snahy o objektivnost básnickou; tím souvisí s realistickým směrem literárním. Avšak současně, rovněž dle francouzských vzorů z téže »parnassistické« školy básnické, ozývá se mezi epigony Jar. Vrchlického opačný směr lyrický, který postupem času nabyl rázu novoromantického a do jisté míry byl předvojem nového hnutí poetického, s J. Vrchlickým již nesouhlasícího. Tito lyrikové vynikali velice prudkým životem dojmovým, smyslovým a citovým; oddávali se v poesii vášnivě rozkoším, horečkám, křečím, snům a beznadějším lásky spíše smyslné než duchové; opájeli se dojmy hudebními, vzněty uměleckými, antikvářskými představami středověkého světa pohrávali myšlenkou nemoci, rozkladu, smrti; vzněcovali se, ač více náladově než myšlenkově, náboženstvím, pojatým katolicky a polomysticky. Byli velmi pečlivými stilisty, nahražující upřlišenou a přeplněnou mnohoslovnost Vrchlického hospodárnějším, zhuštěnějším a plastičtějším výrazem slovním a obrazovým, přihlédajíce k hudebním hodnotám verše, snažíce se o neobyčejnost, novost metafory. V té příčině pouze důsledně rozvíjeli formální možnosti dané Vrchlickým, kdežto jejich francouzští mistři usilovali o naprostou reformu veršovou; i jinak, zejména později úzkostlivě přidržovali se Vrchlického. Celkem však bylo jejich umění velice úzké a jednotvárné: byli básníky z druhé ruky; přijímali podněty více z literatury než ze života: podávali pravidelně pouhou básnickou dekoraci místo opravdové vnitřní skutečnosti; opakovali do únavy svoje erotické motivy; neubránili se frásím básnickým; ukryli za poetickou módou své individuality. Sem náleží především Otakar Auředníček, Jaromír Borecký a Jaroslav Kvapil

Otakar Auředníček (* 1868), auctor dvou sbírek lyrických »Verše« (1889) a »Zpívající labuť« (1890) i dvou . . . ků dějově napínavých a sugge-

stivně stylisovaných novell, upoutal žhavou smyslností a temperamentní odvahou své erotiky, zakalené představou rozkladu a zniaru. *Jaromír Borecký* (* 1869), činný i jako hudební kritik a učený překladatel z poesie východní, vyzpíval ve své »*Rosa mystica*« (1892) sny a extase melancholického srdce, raněného bolestnou láskou a závratnou touhou po tajemnu; odmlučev se pak na dlouho, ukázal se v »*Básnickově kancionálu*« (1905) a v »*Zpěvech života*« (1912), věrným stoupcem básnických ideálů Jaroslava Vrchlického, horoucím pěvcem erotickým, umělým napodobitelem západních forem veršových, reflexivním melancholikem hořké resignace. Početností produkce básnické předstihl oba *Jaroslav Kvapil* (* 1868). Jeho lyrika obsahuje 11 svazků, »*Padající hvězdy*« (1889 a 1897), »*Reliquie*« (1890), »*Básníkův denník*« (1890), »*Nad zříceninou Karlova mostu*« (1890), »*Růžový keř*« (1890), »*Tichá láska*« (1891), »*Liber aureus*« (1893), »*Oddanost*« (1896), »*Trosky chrámu*« (1899), »*Andante*« (1903) a cyklus »*Závoje*« (1907, pouze v def. vyd. veršů). Roku 1907 vyšly »*Básně Jaroslava Kvapila, 1886—1906. Vydání definitivní*«, jest to výbor a úprava celé jeho lyriky, sestavené dle jednotného hlediska; obraz, jež tu básník čtenáři o své tvorbě podává, liší se však značně od toho, jež poskytuje četba jeho knih v chronologickém sledu.

Jaroslav Kvapil, jehož starší knihy básnické byly málo více než formálně obratný ohlas lyriky francouzské, jest takřka výlučně básník milostný se silným rysem melancholické snivosti. Od smyslně dusné erotiky, nasazující si masku blaseované únavy, postoupil k vděčné a oddané lásce plné jasu a štěstí, pak dospěl přes tichou resignaci, hřející churavé srdce v záři domácího krbu, k vroucí elegii náhrobní. Dva znaky, jevící se od počátku v jeho lyrice, rozvíly se plně teprve, když od tvorby básnické a od činnosti novinářské uchýlil se zcela k divadlu jako dramatik, jako dramaturg »*Národního divadla*«, jako reformátor umění režiserského, jako průkopník Shakespearea a Ibsena na české vůdčí scéně, jako spolupracovník své vynikající choti, největší české dramatické umělkyně Hany Kvapilové (viz níže), jíž věnoval řadu svých knih, pro niž napsal několik divadelních postav, jejíž literární pozůstalost vydal. Ony dva znaky jsou: sklon k básnické pohádce, vlastní novelismu vůbec, a

vzácný smysl pro náladovou dekořac uměleckého celku. Jako dramatik Jaroslav Kvapil začal proverbem »Přítmí« (1895) a dramatem z umělecké bohémy »Bludička« (1896); k vzoru Maeterlinckovu ukazuje lyrická trilogie »Memento« (1896). Nejšťastněji sloučil okouzující rozmar pohádkové obraznosti s lyrickou melancholií a něhou v dramatické báchorce »Princezna Pampeliška« (1897), proplétající zajímavě převzaté motivy literární s živly lidovými; národní pohádka se zpěvy »Sirotek« (1906) mísí nešťastně po způsobě Jiráskově rysy báchorkové a allegorické s genrovou drobnokresbou postav lidových. V dramatě »Oblaka« (1904) tone skrovná dramaticčnost v upřílišněném lyrismu. Také napsal Jaroslav Kvapil několik libret, přeložil řadu scenických děl, mezi nimi četná dramata Ibsenova.

Ke skupině této patří též několik lyriků rázu číře epigonského: nohsled náladově melancholické poesie Jaroslava Kvapila, *Adolf B. Dostal* (* 1873), pokoušející se v poslední době i o divadlo; sentimentální skladatel písniček i genrových obrázků, *Adolf Brabec* (* 1875); překladatel Verlainea a populární kritik *František Sekanina* (* 1875), básník barevné výmluvnosti; rozcitlivělý romantik německého způsobu *Alfons Breska* (* 1873) a mnohoslovný básník smyslné touhy i rozmarné hry *Bohuslav Knösl* (* 1873), jenž debutoval jako stoupenec skupiny »Moderní revue«.

»Katolická Moderna« a básníci s ní spříznění. Do 80. let spokojovali se katoličtí básníci čeští se skromným a v jádře neuměleckým směrem didakticko-mravoučného veršování, jež v Čechách po stopách B. Jablonského ustavil V. Štulc, na Moravě Fr. Sušil, a jehož hlavními představiteli v této době byli veršující katechetové V. Pakosta a Vl. Šťastný. Veliký převrat českého básnictví, připínající se k jménům Sv. Čecha a Jar. Vrchlického a charakterisovaný sesílením živlů rhetorických i malebných, sklonem k dějinné a legendární evokaci, zasáhl nejprve dva veršovce středního nadání a nevelké rozlohy duševní, výmluvného *Františka Kyselého* (* 1857, pseud. Bruna Sauera) a barvitého *Františka Leubnera* (* 1860). Ze školy Vrchlického vyšel první velký český katolický básník, jehož vroucně náboženská a přísně církevní poesie nevyvěrá již z paedagogické a utilitářské snahy utvrzovat čtenáře v dogmatech a v ethice církevní, nýbrž ze skutečné citové potřeby srdce roztouženého k Bohu a k ta-

jemství. Jest to nástupce Pakostův v úřadě katechet-
ském, *Xaver Dvořák* (* 1858), auctor knih »Zlatou
stezkou« (1889), »Stínem k úsvitu« (1891), »Mo-
dlitby a písně« (1893), »Sursum corda« (1894),
»Meditace« (1896), »Eucharistia« (1897), »Im-
proprie« (1901), »Nový život« (1903), »Soli
Deo« (1905), »Z hlubin věků« (1906) a »Kontem-
plance« (1909). Xaver Dvořák jest mistrem básnické
formy, již přijímá sice v zásadě od Vrchlického, ale,
obdobně s Boreckým, zbavuje přeplnění obrazového
a slovného, stilisuje náladověji a suggestivněji, tříbí
přesným výběrem metafor braných z jednotné oblasti,
aby ji postavil do služby kontemplace náboženské.
Lyrické jeho náměty jsou běžné veškeré katolické poe-
sie na západě: duše umdlená vírem světa, ale přece
nedotčená ve své víře touží po zasnoubení se Spasite-
lem v mystické jednotě, nalézá v Nejsv. Svátosti zdroj
rozkoše a v úctě Mariině záruku smíru životního. Ve-
lice účinně využítkoval X. Dvořák symbolů, vzatých
z liturgie církevní; pokusy o drobnou legendární
epiku, jež jest vlastní oblastí Leubnerovou, se mu ne-
dařily.

Xaver Dvořák jest duch samotářské kontemplace,
bez schopnosti pro sdružování; teprve dodatečně za-
razen byl svými druhy daleko menšího básnického na-
dání, ale neobyčejného daru organizačního do lite-
rární školy, nazvané »Katolická Moderna«. Na Moravě,
kde celý kulturní život ovládan byl kněžími, a kde
katolictví bylo vůdčím principem, kynuly modernímu
hnutí katolickému jiné vyhlídky než v Čechách. Kro-
mě populárního časopisu belletristického »Obzoru«, ve-
deného Vl. Šťastným, měli tu katolíci dva vědecké or-
gány, věnované především filosofii v duchu obnove-
ného tomismu a kritice literární: list bohoslovců br-
něnských »Museum« (od r. 1866) a vědeckou revui
»Hlídku literární« (od r. 1884), vydávanou be-
nediktiny rajhradskými za redakce *Pavla Vychodila*
(viz níže), v obou těchto listech sledován byl soustav-
ně moderní katolicism jako směr filosofický i jako bo-
hatý zdroj podnětů literárních.

Cizina vskutku poskytovala mnoho zjevů básnic-
kých, těsně souvisejících s katolicismem. Provencal-
ské básnictví, i u nás Vrchlickým popularisované, bu-
dilo dvěma pěvci ryze katolickými, Th. Aubanelem a
Fr. Mistralem, nemenší pozornost, než velký katalan-
ský epik církevní J. Verdagner, jemuž rovněž Vrchlic-
ký byl tlumočnickem. Ve Francii přimkli se oba ge-

niální básníci Baudelaire a Verlaine alespoň na čas v mystické touze zmučených svých duší ke katolicismu a vytvořili v jeho duchu několik lyrických arciděl; k nim přidružil se někdejší nejdůslednější naturalista J. K. Huysmans, jenž přímo se stal psychologem katolické konverse srdce ztrýzněného; konečně i zapřisáhlí odpůrci moderní Francie, vášniví katolíci, románopisec a kritik Barbey d' Aurevilly a publicisté E. Hello, L. Bloy došli slechu obecnějšího. Spisovatelé ti vzbudili zájem i u nás, jak u literátů světských, tak u čtenářstva kněžského.

Tlumočníkem jejich stal se benediktin *Sigismund Bouška* (* 1867), který i jako obratný překladatel i jako vnímavý kritik zvláště všímal si Verdaguera (přel. »*Sen sv. Jana*« [1894] a »*Květy Mariiny*« [1906]), obou básníků provencalských a M. Maeterlincka. Ohlaselem tohoto literárního studia i ozvukem různých podnětů příležitostných jsou Bouškovy původní sbírky veršové »*Pieta*« (1897), »*Duše v přírodě*« (1904), »*Legendy*« (1904). S. Bouška měl živý smysl pro sepětí katolických snah básnických s moderní literaturou, která i u nás v letech 1896—1898 jevila pod vlivem Huysmanse, Verlainea, Garborga sklon ke katolicismu. Nejvýraznějším dokladem tohoto sepětí byla účast katolických básníků v »*Almanachu secesse*« r. 1896. Z mladších básníků šli cestami Bouškovými a Dvořákovými legendární epik *Vilém Bítar* (* 1874) a nebeskou láskou až k vášnivosti vznícený lyrik *Oldřich Novotný* (* 1882).

Organisačním středem katolické školy literární, která nazvána byla »*Katolickou Modernou*«, stal se moravský časopis »*Nový Život*« (1896—1907), založený Karlem Dostálem Lutínovem, s nímž o redakci sdílel se takměř rovnoměrně S. Bouška. »*Nový Život*« nesledoval jen cílů literárních: sympatisoval i se zahraničním reformním katolictvím: hájil na Moravě populární myšlenku cyrillo-methoďskou; zastával zájmy nižšího duchovenstva proti aristokracii vysokého kleru. Leč scházela mu charakterní vytrvalost, neústupná pravdymilovnost, věrnost zásadám, a tak pravidelně sběhl list a redaktor se započaté cesty, aniž kteroukoliv reformu provedl. Posléze Macharovou polemickou výpravou proti redaktoru listu na jedné straně, odpadnutím některých vynikajících spojenců na př. J. Svozila, všeobecným vnitřním rozkladem ztratil list sympathie všeobecně. Úloha jeho přešla pak na zborník »*Studium*« (od

r. 1905.) vydávaný Jakubem Demlem, na revui »Meditace« (1908—1912), redigovanou V. Bitnarem a na některé týdeníky, jež však převahou politické a veřejné propagandy nad obsahem literárním vymykají se úplně z tohoto rámce.

Po stránce čistě literární stál *Karel Dostál Lutinov* (* 1871) na stanovisku zásadně jiném než X. Dvořák neb ž počátku i S. Bouška. Jeho knihy veršů »Sedmí krásy« (1895), »Království Boží na zemi« (1900), »Potulný zpěvák« (1902), v lepších svých číslech jsou opožděnými ohlasy lidového básnictví českého s jakousi vynucenou prostotou i naivitou, většinou však veršováním tendenčním, rýmovanou dogmatikou, suchou didaktikou a tak vracejí se k překonanému katolickému tendenčnímu básnění před X. Dvořákem; nejsou ani čerpány ze závratných hlubin náboženského cítění, ani oplodněny bohatým pelem katolické lyriky západoevropské; straník pohlcuje v nich naprosto básníka.

Karel Dostál Lutinov pokoušel se pro směr svůj a svých stoupců vyhledati českou tradici literární, jako S. Bouška, jenž hlásil se k J. Zeyerovi, navazoval styky s O. Březinou, Fr. Bílkem atd. Za svého předchůdce označoval K. Dostál Lutinov často staříckého kanovníka vyšehradského *Beneše Methoda Kuldu* (1820—1903 viz i výše), jenž kromě národopisných prací vydal v stáří i několik svazečků prostoduchých katolických říkánek. Také hlásili se »katoličtí modernisté« k moravskému knězi *Adamu Chlumeckému* (* 1854, vl. Františku Kuželovi), jenž s drsnou originalitou libuje si v apokalyptických vidinách biblického slohu a humoristických groteskách prstonárodních; z oněch zmínky zaslouží »Apokalypse otroků« (1881 a 1883), »Andělé pyšníci« (1886), »Evangelium svobody« (1896), z těchto »Epos o hloupém Janu« (1882 a 1894) a »Romance o rejdech čertových« (1893). R. 1895 shromáždili se katoličtí básníci směru Dostálova v almanahu »Pod jedním praporem«, věnovaném B. M. Kuldovi, leč z nich nikdo zvláště nevynikl.

Literatura překladová. Básnický kosmopolitism český, žijící ze stálé výměny a assimilace cizích literárních myšlenek, látek i forem, pokračoval velice vydatně v činnosti překladatelské, uvedené generací Nerudovou v soustavu (srv. str. 321—323). Nespokojil se však převáděním oněch děl slovesných, která přímo vlivuplně, obrodně neb pokrokově působila na rozvoj

české literatury, ani oněch umělých výtvorů básnických, na nichž třibila se formální obratnost domácí poesie, ba neobmezil se na vskutku živé plody literatury světové. Nepromyšlený universalism chtěl našemu písemnictví vtěliti veškerou poesii nadprůměrné ceny; vzájemnost slovanská dovedla se rozohniti i pro prostřední výtvary zbratřených básníků; Jar. Vrchlický obrátil pozornost k francouzské a vlašské poesii bez rozdílu; vedle moderní literatury vábily i plody renaissanční a středověké; humanistické gymnasiium vedlo k učeneckým spíše než uměleckým převodům zpěvů řeckých a římských; odborné studium na universitě otvíralo brány poznání literatur exotických; někteří básníci, na př. Puškin, Mickiewicz, Byron byli překládáni znovu; literární ukvapené módy zaváděly k předčasným převodům děl prchavých a jen časově zajímavých. Činnosti překladatelské scházela organizace a přehlednost, také kritika málo všímala si překladů, ať po stránce výboru, ať s hlediska věrnosti a správnosti.

Význačným centrem překladatelské produkce je po zániku »Poesie světové« »Sborník světové poesie« (od roku 1891 posud 110 sv.) vydávaný za redakce Jar. Vrchlického, později Ant. Klášterského IV. tř. »České Akademie«. Vedle něho přinášel drobnější překlady i »Výbor cizojazyčných děl básnických« (1884—1888); také »Světová knihovna« (od r. 1897) a »Pestrá knihovna« (od r. 1910), vedle novellistiky a děl poučných obsahují značnou řadu překladů básnických.

Ráz umění překladatelskému vtiskli v této době jeho hlavní mistři Jaroslav Vrchlický, Josef V. Sládek, částečně i Eliška Krásnohorská, jejichž překlady v přehledě na svých místech jsou uvedeny. Jar. Vrchlický vyniká nad ostatní smělou universalností, formální obratností; J. V. Sládek zachovává však přesněji osobitý výraz anglických originálů; El. Krásnohorská oslňuje výmluvnou nádherou, patřící namnoze na účet její a nikoliv k povaze původního textu. Společný znak všech tří i jejich následovníků jest pečlivé, místy až upřílišněné zachovávání zevní formy originálu, takže rozměr veršový, pořad rýmů, stavba strofická, byly ponechány vždy, byť často i jim byl obětován některý charakteristický obraz, výrazné epitheton, příznačný obrat slohový. Tím najednou setřen byl celý stilový charakter básníkův, a překladatel zhusta tlumočil u-

huelce nejrůznějšího slohového rázu jedním sobě blízkým způsobem, vyrovnávají rozdíly bytostné. Tak vytýká se Vrchlickému právem, že celou novodobou francouzskou poesii přebásnil ve slohu V Huga; tak trpí převody A. Klášterského konvenční jednotvárností vlastní překladateli, nikoliv originálům.

Výčet všech překladatelův nemůže býti zde podán; pokud byli i původními básníky, připomenuty jsou jejich překlady při činnosti ostatní. Uvádíme tu jen některé významnější, kteří v původní tvorbě významu nemají. Zemský školní inspektor a badatel v oboru klassické filologie, *František Krsek* (* 1854), přeložil z novodobé poesie anglické větší skladby Byronovy, Mooreovy a Longfellowovy, pak i ruskou tragoedii »Car Fedor Joanovič« Al. Tolstého. V době, kdy Jar. Vrchlický k nám uváděl hromadně básníky francouzské XIX. věku, byla francouzská lyrika u nás hojně překládána; někteří překladatelé uvedeni již výše, k nim družil se *Antonín Váňa* (1868—1899) jemný tlumočník Coppéa a Verlainea i snivý básník lyrický. Z nejšťastnějších moderních českých překladatelů básnických jest *Václav A. Jung* (* 1858), kdysi americký notář, pak žurnalista, nyní profesor angličtiny na obchodní akademii v Plzni. Svěže a rozmarně psané jeho feuilletonistické vzpomínky »Půl roku v carské říši« (1903) a »Rodina Petra Běla« (1903) jsou bezprostředními ohlasy pestrých životních zkušeností; velký »Slovník anglicko-český« (od r. 1907) dokladem důvěrného styku se živou angličtinou; překlady přednášek Ruskinových a úvah Whitmanových svědectvím hlubokého zájmu o moderní hodnoty kulturní. Vlastní básnický význam mají Jungovy zároveň věrné bezprostřední překlady obou geniálních eposů moderních, Puškinova »Evžena Oněgina« (1892) a Byronova »Dona Juana« (od r. 1905, posud IV zpěvy), činící dojem originálu. K nim druží se přebásnění anglické tragedie Otwayovy »Zachránění Benátek« (1908). Jung ukázal znovu cestu překladatelům anglického básnictví a dovršil to, oč marně se pokoušel Fr. Doucha, co s větším menším zdarem dařilo se Jar. Vrchlickému a El. Krásnohorské a co jmenovitě J. V. Sládek přivedl k dokonalosti: z anglického básnictví překládá se vždy hojněji a šťastněji. Předčasně zemřel jemný překladatel Shelleye a Poea, herec *Václav Černý* (1864—1894); o Miltona se po Jungmannovi a Fr. Prachaři pokusil s básnickým úspěchem *Josef David-Zvěřinský* (* 1871), který uvedl k nám znovu Thomso-

na a z britské klassické prósy kusy ze Smolleta a Thackeraye; největší anglická básnířka novověká A. Barrettová Brownigová našla ve Františku Balejovi (* 1879) jemného a zbožného tlumočníka.

Z učených zájmů vyklíčily jednak překlady starožitných děl východních národů, jednak převody básníků antických. Oba profesoři exotických řečí na universitě, indolog a srovnávací jazykozpytec *Josef Zubatý* i orientalista *Rudolf Dvořák* (o obou viz níže), osvědčili se mistry přesného tlumočení i elegantního slohu básnického; onen v interpretaci staroindických dramát, tento v přebásňování skladeb biblických a epiky čínské.

V překladech z latinské a z řecké poesie převládal dlouho formalistický otrocký předsudek, že časomíru antickou dlužno překládati časomírou českou, třeba že české básnictví snese pouze prosodii přízvučnou. Domnělá prosodická věrnost zaplácena byla českostí a správností přednesu, paralelně pak pedantická přednost a přílehavost získána byla za cenu literárního vkusu; nejhorlivější zastance a nejplodnější zástupce tohoto zastaralého směru byl professor *Timotej Hrubý* (1861—1899), nespolehlivý a mělký vydavatel *»Klassiků řeckých a římských v rouše českém«* (1891 a 1892). Převrat ve prospěch přízvučné prosodie provedl přední současný znalec metriky a rhytmiky vůbec a po Kvíčalovi i proti němu vůdce klassické filologie v Čechách, universitní professor *Josef Král* (viz níže), prokázav theoreticky, že všechny rozměry antické lze v češtině napodobiti rhytmicky věrně s důsledným zachováním prosodie přízvučné a podav prakticky několik skvělých dokladů opravdu básnického překládání děl klassických. Z nich Sofokleova *»Elektra«* (1897) a *»Antigona«* (1883) i Aischylova *»Oresteia«* (1902) patří k nejkrásnějším překladům českým vůbec a dobyly si s neobyčejným úspěchem *»Národního divadla«*. Ve stopách Králových jde řada jeho žáků, jejichž překlady vycházejí od r. 1885 ve *»Sbírce klassiků řeckých a římských v překladech českých«*. Jsou to gymnasiální profesoři, *Eduard Štolovský* (* 1856), překladatel Horatia a jiných latinských lyriků, *Augustin Krejčí* (* 1857), tlumočník komedií Plautových i Aristofanových, a *Otmar Vaňorný* (* 1860), jenž převedl vedle ukázek z Homera, z Ovidia a Vergilia přízvučně i Goetheova *»Heřmana a Dorotu«* (1897) a zpracovav v novém duchu i důsledně dle prosodie přízvučné Timoteje Hrubého *»Výbor z lite-*

ratury řecké a římské v českých překladech» (1903), dal školám i čtenáři neznalému klasických jazyků výbornou úvodní rukovět k studiu starověkého písemnictví.

Novellistika a román doby přítomné.

Novella a román za doby Hálkovy a Nerudovy byly ovládány dvěma silami: snahou po realistickém vystižení a zpodobení života a liberální tendencí. V dílech jejich předních představitelů plynou vedle sebe tyto proudy, u Nerudy jako u Háлка, u Světlé jako u Pflerra-Moravského, u Arbese jako u Šmilovského. Čím zájem pro skutečnost byl hlubší, všestrannější, charakternější, tím trvalejší jest cena děl literárních; proto velkoměstské drobnokresby Nerudovy, vesnické povahokresby Hálkovy, ještědské povídky Světlé a maloměstské obrázky Šmilovského posud uchovaly svou svěžest a svůj význam. Naopak tendenční novellistika neměla než časově přechodný význam, ať její tendence byly sebe ušlechtilejší; knihy ty zastaraly a jsou nám dokladem jen dobovým, ba namnoze protiuměleckým. K vniterné neústrojnosti, vyvěrající z neodčinitelného sporu obou snah, přistupoval zmatek v celistvém pojetí díla románového a novellistického. Kolísalo se mezi konvenčním idealismem, užívajícím děje k důkazu všeobecných thesů, mezi romantikou vršící zevní napínavost a neobyčejnost na povahovou výjimečnost, mezi neuvědomělou koncepcí realistikou, podávající přesný a plný výkroj života.

Z tohoto mnohonásobného zmatku, jenž nedovedl však zabrániti vzniku několika krásných děl ani některým mnohoslibným náběhům, hledá česká novellistika východisko. Zamítá tendenci jako živel neumělecký; sesiluje, prohlubuje a uzákoňuje pozorování a zobrazování skutečnosti; propracovává se od realismu a naturalismu popisného, indukčního, analytického, stojícího namnoze pod cizími, jmenovitě francouzskými a ruskými vlivy, pomalu a tápavě k umění stilsačnickému, komposičnickému, synthetickému. Vývoj ten není klidný a organický; časové a národní poměry vždy znovu otvírají bránu tendenci; vysoce oblíbený historický román zdržuje namnoze, tkvěje kořeny dílem v oblasti vědecky antikvářské, dílem v mimouměleckých zálibách populárních, přirozený postup krásné prósy; do realismu zpodobujícího po způsobě genrovém vrstvy maloměstské, pražské a venkovské, ve-

třel se hrubě komický humor; naopak realisté, studující venkov, málokdy dovedli obeplouti úskalí čistě národopisného dokumentování; posléze široké davy čtenářské svou zřejmou zálibou pro literaturu konvenční a zábavnou sváděly i vážné spisovatele na scesti neumělecké, ba reakční. (O novellistice této doby srov. knihu H. Máchala »O českém románu novodobém« 1902).

Ve svém přehledě — jenž přirozeně opomíjí epickou prósu Zeyerovu, probranou již a zcela osamocenou svým osobitě sestilisovaným romantismem — chceme sloučiti rozdělení látkově druhové se zřetelem vývojově slohovým. Stanovisko to ukazuje k těmto šesti skupinám soudobé prósy novellistické a románové: I. k povídce historické, II. k genrovým obrázkům společenským, III. k realistické novellistice čerpané ze života venkovského lidu, IV. k zábavné a konvenční literatuře, V. k uvědomělému realismu sociálnímu a VI. k novým snahám o synthetické umění románové.

I. Historická povídka. Na rozdíl od o. atních druhů krásné prósy, nepřijala historická povídka od nehistorického, ba namnoze protihistorického období Nerudova a Háčkova obrodných prvků. Jestliže přepočítavě a nepromyšleně, učiněno tehdy několik vzestupných kroků, nebyly důsledkem vlastního literárního života. Rozmnožení dokumentárních jednotlivostí, sesílení dobové malby, archaistická charakteristika řečí, jež naskytují se v některých drobnějších pracích, vyvěraly z podrobného dějepisného studia, z kulturně historického diletantství několika jednotlivců. Až k osobě Palackého sabá mocný zájem o naši reformaci a o oběti české protireformace, jenž pomohl odvrátiti naši historickou belletrii od přežívané tytířské romantiky a spolu vyvídl ideově pronikati život náboženský.

První stadium české historické novellistiky v přítomnosti jest t e n d e n ě s e n t i m e n t á l n í; hlavním jeho představitelem jest Václav Beneš Třebízský. Od romantického obrození národního všecky povídky z české minulosti prodšeny jsou tendencí vlasteneckou, láskou k jazyku a k národnosti, nadšením pro politickou samostatnost nyní přistupuje reformační zápal husitský a českobratrský, založený však spíše liberalisticky než nábožensky, a elegicky vroucí účast na tragoedii bělohorské i jejích následcích. Spisovatel všemi prostředky, zpravidla spíše rhetorickými než

uměleckými, snaží se přenést své nadšené tužby na čtenáře. Kombinuje historické děje tak, aby vždy vysvitlo, ne-li bezprostřední, tedy konečné vítězství jeho vlasteneckých ideí, které nemají býti jen dovozeným důsledkem minulosti, nýbrž i apriorním programem národní budoucnosti. Historickému povídkáři neschází však zpravidla pouze myšlenková a zájmová nestrannost, nýbrž i epický klid: jest stále dojat, citlivě rozechvěn, událostmi zneklidněn, dějiny vykládá srdcem. Dodejme, že, ač vybírá drobtý z archivů a starých kronik, přece zůstává libovolně konstruujícím a dobrodružně vynalézajícím romantikem, který miluje minulost, protože plně jí nerozumí. I vidíme, že tento sentimentálně tendenční historický novellista, jako velmi mělký psycholog a opakující se povídkář nuzné obrazotvornosti i schematické komposice, značí v české próse 70. a 80. let spíše reakci než pokrok.

Protitlak, jež vyvolal tento způsob povídky historické, nevyšel z popudů uměleckých. Intellekt, který u realisticky dokumentujících historických novellistů soudobých ozval se proti jednostranné citovosti a libovolné invenci V Beneše Třebízského, stál celou svou podstatou ve službách naukových a nikoliv literárních. Poznalo se, že dlužno postavití historickou povídku na pevnější základ kulturně dějepisný, že děje třeba zasaditi do rámce podrobného a trpělivého líčení dobového, že jednajícím osobám schází náležitě pozadí starožitnické. I obrátila se všeska péče na zjištění a studium průvodních okolností a jevů provázejících veliké události dějin národních: historická topografie, strategie minulých dob, znalost krojů, náčiní, kuchyně našich předků do nejjemnějších odstínů provedené zvykosloví, archaistické zbarvení řeči po stránce slovníkové i syntaktické slavily nyní vítězství v obrazech české minulosti, na nichž nejen kulturní historie, ale i ethnografie měly účast. Oba mistři české historické povídky tohoto směru, Alois Jirásek a Zikmund Winter, jsou na rozdíl od příčinlivého diletanta V. Beneše Třebízského dějepisci z povolání, Z. Winter nad to z nejpilnějších kulturně historických badatelů; to jest zvláštní zárukou, že dobový detail jimi snesený a v celistvé malby kulturní proměněný jest spolehlivý a hodnověrný.

Odborně historická metoda obou, která skoro nahodile setkala se ve svých důsledcích se současnou snahou literární o realistické zpodobování skutečnosti, vedla k zdravému a účelnému specialisování. I V.

Beneš Třebízský obmezoval se vždy více na určitou periodu dějinnou, totiž na slavné období husitské a bratrské s tragickou dohrou bělohorskou; bylo to rozhodnutí jeho sympatií. A. Jirásek zprvu, dokud byl romaneskním novellistou starší školy, volil různé periody za dějiště svých prací, ač hned v začátcích ukázal se zvláštním znalcem selských bouří a pruských válek doby tereziánské. Ale čím prohlubovaly se jeho detailní studie, tím vždy určitěji vymezoval časovou oblast svojí tvorby. Vlastní jeho oblíbené periody jsou: husitské války a jejich vojenské dozvuky, národní probuzení s rokokovým pozadím panského života; kromě toho vodí jej láska k rodnému kraji velice často do severovýchodních Čech. Z. Winter, jehož novellistická činnost počíná mosaikovými obrázky na základě bystře vyslíděných archívalií, jest povždy specialistou. Vžil a ucítil se do XVI. a XVII. století naprosto, takže mu rozumí, jakoby v něm byl vyrostl; proniká veškeré společenské typy velice barvitě doby a jeho archaisování jest již téměř bezděčné; v starobylé Praze od nastoupení Habsburků do katastrofy bělohorské jest opravdu doma. Tím, že archaický svět ten zná nejenom hmotně, nýbrž i duševně, pronikaje k jeho cítní, myšlení, nazírání a chtění, stojí do jisté míry nad Jiráskem, jenž však již zevní a vnitřní rozlehlostí svých děl a složitější skladbou jejich vzepial své snahy k vyšším cílům.

Všecko toto úsilí našich realisticky dokumentujících povídkářů historických svádí, že bývají neprávem pokládáni za umělce realistické. Hledají-li se pro ně, ač jsou ryzími produkty domácí české půdy, v cizích dějinách slovesných obdoby, nejsou to velicí moderní epikové minulosti mohutného psychologického zoru, K. F. Meyer, G. Flaubert, J. P. Jacobsen, L. N. Tolstoj, jimž historická dokumentace jest pouhou pomůckou k proniknutí lidských duší a jejich tragedií, nýbrž spíše němečtí románoví popularisátoři dějin, u kterých novellistický a románový děj jest vlastně jen záminkou historického poučení o různých stoletích (na př. Scheffel, Dahn, Wolf). Vlasteneckou tendencí Jirásek jest spřízněn s Polákem Sienkiewiczem.

Tyto analogie nechtějí býti soudem o původnosti našich historických povídkářů, nýbrž pomůckou pro rozpoznání jejich umělecké metody a hodnoty. Ta stojí daleko za jejich historickou zdatností a dokumentární spolehlivostí. Pracovní jejich způsob postazuje právě jen, kde se jedná o drobné genrové obrázky,

neposkytující ani psychologických problémů ani ideových řešení. Z. Winter většinou zůstal věren tomuto literárnímu oboru a tak nepřekročil mezi svého nadání a umělecké schopnosti. A. Jirásek, který též namaloval celou galerii teplých a sytých genrových obrázků starodávneho života, pokoušel se však od počátků o veliké skladby románové, jejichž mnohodičnost nejednou vyzrazovala bezradnost komponujícího umělce vůči látce příliš se rozrůstající. Tyto veliké skladby rozdělití jest ve dvě skupiny. V první, časově starší, přimyká se Jirásek celkem k faktuře starších českých historických a pseudohistorických románů; spokojuje se s napínavou romaneskností, vypočtenou na zevní dějový efekt, nepohrdá banálními motivy intrikovými, libuje si v situacích konvenčních a v psychologii naivně schematické. Druhá skupina souvisí již těsněji s realistickou fasí české prósy.

Rozkládáním historického dění na jednotlivé součinitele přiveden byl Al. Jirásek k mylnému domnění, že i románopisec může se spokojiti podobným roztříštěním epického děje, obdobnou dekompozicí umělecké látky. Proto z pozdějších svých děl, v nichž s minuciesní pečlivostí sbírá veškeré nitky velkých dějinných processů, vyloučil ústřední reky a vůdčí postavy, v jejichž srdcích a osudech vyhraňuje se takřka symbolicky duše a smysl doby. V nejšířeji založených svých pracích vytvořil úžasně dokumentovanou a dobově přesnou kroniku zástupů a kmenů, hromadných účastníků nějakého hnutí, při čemž bezesporně mocného účinku dosáhl tím, že stále důrazně projevoval nadšené povědomí rodové, kmenové a místní, nahrazuje tak někdejší tendenčnost vlasteneckých povídkářů historických. Leč zároveň zmizela z těchto kronik jednotná románová kompozice, ústřední charakterová linie, pevný psychologický střed. Individualistický romantismus, jemuž dějinné události byly výsledkem mocné libovůle vůdčích osob, a jenž zanedbával průvodní vysoce charakteristické události a jevy, zaměněn byl zcela opačným směrem, kolektivistickým realismem, kterému v historickém prostředí ztratil se hrdina, za kulturní dekoraci vlastní psychologický děj, tvořící přece pravou podstatu slovesného umění.

Vedle V. Beneše Třebízského, Al. Jiráska a Z. Wintra, kteří jak přednostmi tak nedostatky svými jsou přímo typičtí, jeví se ostatní pěstitelé české povídky historické epigony v pravém smyslu slova; ano, ne jeden z nich jest přímo otrockým napodobitelem,

Některí z nich omezili okruh své látky podle archivu, v němž pracovali; jiní vybrali si z minulých dějů pouze příběhy humoristicky zbarvené; třetí spokojili se s archaistickým nátěrem řeči, nemajíce pro minulost jinak smyslu; nescházelo konečně ani těch, kdož pro konvenční zábavu vyprávěli pošetilé příběhy velmi povrchně historicky kostymované; ovšem starý napínavý román historický nalézal stále pěstitele a milovníky. Tyto plody historického i literárního diletantství byly hojně čteny, a kritika nejinak než čtenáři soudila na nich spíše tendenci a látku než zpracování. Úhrnem lze říci, že česká historická novellistika při ohromné své kvantitě přispěla pouze skrovně k uměleckému vzestupu české prósy.

Všeobecný tento přehled vývoje české historické povídky dlužno nyní doplniti daty životopisnými i bibliografickými.

Václav Beneš Třebízský (1849—1884), vl. jménem Václav Beneš, narodil se dne 24. února 1849 Třebízi u Slaného. Školu obecnou navštěvoval v Kvílicích a ve Slaném, také nižší gymnasium studoval ve Slaném; vyšší pak třídy na Novoměstském gymnasiu v Praze jako chovanec arcibisk. konviktu. Vykonav studia bohoslovecká, byl r. 1875 vysvěcen; první kaplanské místo jeho bylo v Litni u Prahy, kdež pobyl do r. 1876. Tehdy přijal místo kaplana v Klecanech nad Vltavou u Prahy a setrval tu, podlamován těžkým plicním neduhem, jemuž podlehl za léčebného pobytu v Mariánských Lázních dne 20. června 1884.

Literární činnost V. Beneše Třebízského spadá do let 1871—1884; první otištěnou prací byl obrázek z bojů bulharsko-tureckých »M a r a B o č a r o v n a«, uveřejněný ve »Světozoru« (1871), poslední jeho povídkou široce založené vypracování z války třicetileté »U š l a p á n«, jehož dokončení přinesl »Lumír« r. 1884 již po smrti spisovatelově. Úhrnem čítá se prací Třebízského na 90; většina z nich jsou menší povídky, historické anekdoty, úryvkovité charakteristiky. Románein nazval Václav Beneš Třebízský pouze několik knih, jsou to »A n e ž k a P ř e m y s l o v n a« (1878) z doby Václava I. »B l u d n é d u š e« (1879) z náboženského života selského za Josefa II. »T r n o v á k o r u n a« (1883) z období pobělohorského, »K r á l o v n a D a g m a r a« (1883) z rozhraní XII. a XIII. věku a široká malba »zlatého« věku Rudolfova »V p o d v e č e r p ě t i l i s t é r ů ž e« (1884, kn. 1885), Hřící konec slávy rožmberské. Šíře za-

loženy jsou dále práce »Bludaři« (1873), předvádějící počátky roboty v Čechách za panství braniborského, »Levohradská povídka« (1882) z války třicetileté, »Z letopisů sázavských« (1881) zobrazující konflikt starého pohanství s křesťanstvím a zápas o lithurgii slovanskou, »Stadický král« (1881) s polohistorickým námětem vzatým z bezvládní v Čechách po smrti Albrechta II. a obě působivé malby z nejstrašnějšího úpadku pobělohorského »Dokónáno jest« (1886) a »Pro bílou labuť Švamberskou« (1884). Z hojných souborů, které V. Beneš Třebízský sám sestavil, jež vydáním sebraných spisů jeho zapadly, došel největší obliby svazek »Povídky karlstějského havrana« (1884), mající případný jednotný rámeček.

Nejlepší přehled činnosti V. Beneše Třebízského podávají jeho sebrané spisy, zahájené již za jeho života. První jich vydání z let 1884—1889 mělo 5 dílů 15 svazcůch; v novém otisku 1892—1897 přidána byla »Královna Dagmar« a svazky ztotožněny s díly, takže nyní (spisy ty vždy znovu se přetiskují) čítá se celkem dílů 6. Rozdělení řídí se případně podle námětů doby dějové. Díl I. obsahuje pod názvem »Pod doškovými střechami« drobné obrázky vesnické, soustřeďující svůj děj kolem rázovité některé postavy selské. Díl II. »V červánkách kalicha« zahrnuje historické povídky z úsvitu české reformace, k němu se druží jako III. a IV. díl provedením slabší práce z rozkvětu českého husitství »V září kalicha«. (Již r. 1879 uspořádal V. Beneš Třebízský II. sv. »V červánkách a lesku kalicha« obdobnou sbírku.) Nejprůzračnější práce Třebízského, zcela prosycené bolestným elegismem, psané krví a slzami, laděné bez výjimky do barev neobyčejně temných, jsou zařazeny do V. a VI. dílu jako »Pobělohorské elegie«. Devět svazků (díl VII.—XV.) nadepsaných »Z různých dob« objímá velkou řadu věků. Z období přemyslovského poutal spisovatele dvojí zápas, jednak boj pohanstva s věrou křesťanskou, jednak konflikt zvláštních mravů rytířských se svéráznou vzdělaností národní; bědné intermezzo braniborské vábilo rozbolestněnou duši spisovatelovu, jež dávala přednost dobám strastiplným, jako předobrazení úpadku pobělohorského. Dobu Rudolfovu volil si V. Beneš Třebízský častěji, ačkoliv neměl valného smyslu pro její vypsání kulturu; zase jej v ní upoutával zápas českého národního ducha s cizáckou a rozmařilou vzdělaností,

jejíž nejzhloubnější výtvor viděl v alchymii. Kdežto rakousko-pruské války tereziánské ho nepoutaly, líčil rád obraz náboženské svobody a osvícenského hnutí za Josefa II. na českou duši lidovou; jeho selsky citící srdce radostně se rozechvívalo i úlevami robotními. (Román »Bludné duše«, slučující tyto prvky, počítá se za nejzralejší práci Třebízského.) Několik povídek odehrává se na pozadí válek napoleonských; nejhloběji do přítomnosti sahá novella z r. 1848, »P r v n í r ů ž e«. Poslední (XVI.) svazek sebraných děl Třebízského vyplňuje v kompozici roztržštěný román »K r á l o v n a D a g m a r«, rozsahem největší práce auktorova. V. Beneš Třebízský, jenž obracel se výslovně k nejširším vrstvám lidovým, psal mnoho prací výslovně pro mládež, jiné pak snadno daly se za četbu dětskou upravit, takové výbory pro mládež upravil z nich K. V. Rais »Z r o d n é c h a l o u p k y« (1885), »N á r o d n í p o h á d k y a p o v ě s t i« (1886), »P o v í d k y s t a r é h o z b r o j n o š e« (1887) a »H a v r a n í m p e r e m« (1906). Činnost V. Beneše Třebízského doplňuje i působení homiletické; jmenovitě modlitební kniha »P o m n ě n k y v e v í n e k b o ž s k ý« (1884), psaná úplně týmž slohem citového výlevu, rhetorického vzletu, rozslzeného pohnutí jako lyrické části jeho prací a prodchnutá místy vlastenectvím velmi uvědomělým, nemůže býti z literatury vylučována; do ní zařazena jest i proslulá »M o d l i t b a z a v l a s t«, skutečně mohutně zaznívající výkřik historické elegie, vlastenecké naděje, blouznivého hymnismu.

Životopis V. Beneše Třebízského od jeho obdivovatele a napodobitele Josefa Brauna připojen byl k soubornému vydání (1889); jiný žák a ctitel Třebízského, Karel V. Rais, zpodobil jeho osobnost a činnost již dříve způsobem lidovým (1885); estetický a psychologický obraz literární o V. Beneši Třebízském nakreslila v XXVIII. roč. »Listů filolog.« (1901) Božena Jiránková; o reformaci české v díle Třebízského pojednal K. Rieger v »Slanském Obzoru« 1910, sv. XVIII.

Alois Jirásek (* 1851) narodil se 23. srpna 1851 v Hronově u Náchoda z nezáměrné rodiny rolnické a tkalcovské; otec jeho měl krámkem pekařský. Domov, jehož lidovou kroniku napsal v rozlehlém díle »U n á s«, a v prvním díle knihy »Z m ý c h p a m ě t í«, působil na něj mocně. Vedle podhorské krajinné krásy hor Orlických živily ve vnímavém hochu silné dojmy též zajímavé národopisné poměry zachovalého lidu, hlavně po stránce zvykové a náboženské; též pro divadlo při-

nesl si již z domova značnou zálibu. Pruská válka r. 1866, jejíž nejkrvavější děje odehrály se právě v Jiráskově kraji, mohutně otrásla budoucím epikem bitevním a dala mu i mnohonásobné dojmy malebné, jako vůbec nadání kreslířské a vloha zraková vyznačují Jiráskovo mládí. Jako jedenáctiletý hoch poslán výměnou do německého Grosdorfu u Broumova, také nižší gymnasium vystudoval u německých piaristů v Broumově v l. 1863—1867; vyšší třídy pak na českém ústavě v Hradci Králové. Pokusiv se tu již slovesně a uzavřev několik literárních přátelství (s B. Jelínkem, J. Bašem), odešel r. 1871 do Prahy studovat historii, kdež seznámil se s mladými spisovateli seskupenými kolem »Lumíra«. R. 1874 stal se suppletem gymnasia v Litomyšli, po 4 letech přešel jako professor na tamější školu reální a prodělav různé organizační změny ústavů litomyšlských, vytrval tam celkem 14 let. Starodávna Litomyšl s dochovanými tradicemi měšťanskými a piaristicky gymnasijskými, částečně i zámeckými zbystrila jeho pozorovatelský dar a obohatila jeho kulturně historické vědomosti, hlavně doba empirická přiblížila se tu Jiráskovu srdci. Odtud odnesl si nejen »maloměstské historie«, »starosvětské obrázky« a jiné menší prósy, ale i látku dramatu »Vojnarky«, »Otce« a »M. D. Rettigové« a mnohé podněty pro F. L. Věka. R. 1888—1909 působil na c. k. vyšším gymnasiu v Praze v Žitné ulici, nyní žije ve výslužbě v Praze, obdařen různými důstojnostmi.

K historické novellistice nedostal se Al. Jirásek rázem. Literární svou činnost zahájil r. 1871 balladou »Žena podloudníková« a básně psal do r. 1876. První jeho povídky z r. 1872, shrnuté později (1878) do svazku »Povídky z hor« jsou malé ostře vypracované charakteristiky lidových postav, úsečné podáním a úzké horizontem s příklonou k venkovským povídkám Hálkovým; vůči vesnickým novellám K. Světlé blednou zcela. R. 1874 přináší nejen první historickou povídku Jiráskovu »Viktora«, neuchylující se v celku od starší sentimentální romantiky, ale i velký dějinný román ze selského povstání »Skaláci«. Trojí oblast látková, jež Jiráska vždy znovu vábila, stýká se v »Skalácích«: lidový život jeho rodného kraje v době úpadku, skvělý a nespravedlivý svět požívačně šlechty v době rokokové, živel vojenský. V různém seskupení vracejí se tyto prvky v následujících pracích Jiráskových, z nichž tuto se uvádějí jen význačnější. Oslnivý panský život vévody Zaháňského, used-

lého v rodném kraji básníkově, líčí dvě souvislé knihy »Na dvoře vévodském« (1876) a později »Ráj světa« (1880). Celá serie britkých vojenských scén figur uzavřených do sbírky »Z bouřlivých dob« (1879) působí dojmem skizzáře k větším skladbám z dějin válečných. První z nich, román »Slavný den« (1879) značí Jiráskův vstup do veliké doby husitské, současně zkouší se v povídce »Konec a počátek« (1879) v dějích Jednoty bratrské.

Jest to doba mnohonásobného kolísání: věčný realista opřený o spolehlivé dokumenty zápasí s konvenčním romantikem; soustředěný mistr drobných praegnantních obrázků není ještě vyrovnán s aukto-rem rozlehlých děl chvatně a v obecných rysech pracujícím; promyšlený specialista určitých, spisovateli sourodých období, stále ještě ustupuje mnohostrannému a povrchnímu eklektikovi, měnícím chvatně doby dějové. Ohlasem pobytu litomyšlského jsou dobově velmi věrné, třebaže umělecky ne právě hluboké novelly z měšťanského empiru a české doby »biedermeierovské« pojaté později (1889) do »Maloměstských historii«, mezi nimiž slunná selanka studentská »Filosofská historie« (1878) došla neobyčejné popularity. Vedle toho zapadá Jirásek i do doby vlády braniborské, v české historické novellistice již sevšené, povídkou »Obětovaný« (1880) a do českého prvokřesťanského pravěku »Nevolníci« (1884).

Široce založený román »Poklad« (1881) znamená návrat k světu rokokové a osvícenské šlechty josefiinské, přiblížení se rodnému kraji v Čechách severovýchodních, první pokus o sledování slabounkých počátečních kořínků českého obrození národního. Na rodné půdě, duševně sourodém XVIII. věku, uprostřed válečných zmatků stojí v »Souseedech« (1882) a v »Pandurku« (1883). Ale bitevně strategický a kronikářsky výpravný zájem zavádí jej v »kuse české anabase« »V cizích službách« (1883) na práh XVI. věku mimo hranice domova; potřebě kulturního dějepisce zhostiti se spousty nasbíraných dobových dokumentů vyhovuje novella »Zezlatého věku v Čechách« (1882) z rozhraní XVI. a XVII. století. Období ležící uprostřed mezi husitstvím a Bílou Horou, jehož Jirásek neprožívá daleko s tak intenzivní silou jako dobu husitskou, osvícenskou a obrozenskou, dává mu přece pozadí k řadě prací: selanka »Maryla« (1885) velmi svěže a teple vyvolává dobu Jiřího z Poděbrad, »Ze-

manik (1885)
Lipan.

sektář.

bitvě

Větší práce volají však Jiráska k soustředění na historické děje a na myšlenková neb sociální hnutí, s nimiž sám též cítí neživější účast. V první své monumentální skladbě »P s o h l a v c í c h« (1883—1884) stává se epikem selského povstání, které svou lidovostí, svou houževnatou důsledností boje za právo jest přímo symbolem našeho národního zápasu vůbec; průprava historická spojena jest neobyčejně šťastně s lidovědnými detaily. Epika českého národního úpadku doplňuje ve »S k a l á c h« (1886), vůbec z nejlepších Jiráskových děl, elegik a suggestivní malíř nálady; jsou tu veškeré podmínky, aby mohl spisovatel přistoupiti k širokým několikadílným skladbám. Jest však v tomto díle i leccos, co brzy Jirásek obětoval pestré rozmanitosti dějů neobyčejně obsáhlých pevnost a uměrnost jednotné stavby.

První z románových cyklů sluje »Mezi proudy« a do tří dílů (I. »D v o j í d v ů r« [1887], II. »S y n o h n í v c ů v« [1888] a »D o t ř í h l a s ů« [1890]) zavírá myšlenkové věení za krále Václava, předcházející bezprostředně období husitské; řada osobních příběhů, zosnovaných romantickou napínavostí, rýsuje se na široce podaném obraze zápasu králova s panstvem a kněžstvem a mohutného hnutí národního. Ještě před ukončením této trilogie počal Al. Jirásek vydávati velký román z národního obrození na rozhraní XVIII. a XIX. století; dílo nadepsané »F. L. V ě k« rozrostlo se na V dílů (I 1890, II 1892, III 1897, IV 1900, V 1905) a seskupujíc kolem průměrného reka, jenž v životě slul František L. Hek, celé zástupy pražských i venkovských buditelů, stalo se nejúplnější a authentickou kronikou českého osvícenství i vlastenectví literárního, jazykového, divadelního v době obrozenské. Mezi tím však rozdělal si spisovatel i jiné objemné práce. V širokém proudu epického vypravování bez vlastního ústředního hrdiny a se stejnou měrou davové psychologie jako kulturního detailu zachytil v »listu z české epeje« »P r o t i v š e m« (1893) vrcholnou dobu husitskou. »Nová kronika«, pojmenovaná »U n á s«, střídala se od r. 1896 s »F. L. V ě k e m«, jsouc mu vnitřně velice blízká. Také v této ryze kronikářsky vedené historii rodného kraje auktorova sleduje se obrodný process národní, sahající kořeny hluboce do doby osvícenské; nositelem processu jest tu však — proti měšťanům

vzdělavancům z »F. L. Věka« — venkovský lid vedený sympathickým knězem. Kronikářský ráz svědl auktora k pohodlné a volné kompozici, která látku rozčlenila nestejněměrně do IV dílů (z nich I. »Ůhor« vyšel 1896, II. »Novina« 1899, III. »Osetek« 1901 a IV. »Zeměžluč« 1902). A opět vedle skladby z probuzení národního díla z periody husitské: od r. 1899 vydává Al. Jirásek »tři rhapsodie«, spojené titulem »Bratrstvo«. V duchu auktorově označuje se »Bratrstvo« třetí, konečnou částí cyklu, jehož první dva díly slují »Mezi proudy« a »Proti všem«: když v trilogii »Mezi proudy« vylíčil průpravu husitství, když v epeji »Proti všem« oslavil vrchol husitského zápasu, sleduje teď v kronice zbytků tábořských seřazených pod Jiskrou z Brandýsa na půdě uherské a slovenské rozklad velkého toho hnutí. R. 1899 vyšel I. díl »Bitva u Lučence«, r. 1904 »Mária«, r. 1909 konečný svazek »Zbráci«. V »Bratrstvu« přiblížil se Al. Jirásek nejvíce stejně plodnému a oblíbenému románopisci historickému, s nímž bývá často srovnáván, H. Sienkiewiczovi, velkému malíři bitev a nadšenému hlasateli národní energie.

Vedle uvedených rozlehlejších děl historické prósy napsal i celou řadu menších povídek a novell s náměty z nejrůznějších dob českého dějinného vývoje. I v nich vyslovuje svou zálibu pro časy rušné, pro scény válečné, pro lidi činu, pro myšlenky promítnuté hlučnou zevní akcí; zhusta podává v těchto drobných číslech dějovou arabesku, charakteristický profil povahy nevšední, kulturně historickou miniaturu. Některé ze souborů těch byly již uvedeny; jiné vyplnily v sebraných spisech posud svazky »Drobné povídky a obrázky« (sv. IX), »Z různých dob« (sv. XI, XII a XIII), »Domů a jiné obrázky« (sv. XXIV). Skrovné počtem jsou jeho povídky čerpané ze současného života. Mezi nimi povídky »Na Ostrově« (1888) a »Druhý květ« (1890) zabývají se, s uměleckým nezdařem, konfliktem starého a mladého pokolení, který Jiráskovi často zaměstnával; tendenční povídka první, jejíž děj ztrácí se v nepřetržitém řečnování, vykládá do široka Jiráskovy názory vlastenecké.

Pohledem do spisovatelské dílny Jiráskovy jsou dva svazečky »Rozmanité prósy« (1894 a 1905); tu Jirásek předkládá své výpisky z pramenů, pomocné články kulturně historické, drobné charakteristiky atd. Krajinné pozadí mnohých svých prací podrobně a vše-

stranně vylíčil v »Horách Orlických« (1889), VI. to svazku Ottových »Čech«, jichž byl redaktorem. Velmi obšírnou kroniku svého života píše Al. Jirásek v díle »Z mých pamětí« (I. díl knižně 1911, ostatek v časopise »Zvon« 1912); nedbaje kompoziční jednoty, oživuje ve volném a živém vypravování leckde s působivou náladovostí i nejnepatrnější výjevy svého klidného života a jeho dějišť. Pro mládež vydal Jirásek tři významnější knihy: »Z Čech a žna k o n e c s v ě t a« (1890) jest šťastnou parafrásí staročeského deníku pana Šaška z Mezihoří z cesty po západní Evropě; »Staré pověsti české« (1894) shrnují hlavní české pověsti národní a některé místní a vypravují je mohutným slohem dobře přiléhajícím k vyslovené tendenci vlastenecky výchovné; »Ze z a š l ý c h d o b« (1907) jest výbor menších povídek historických pro mládež.

Od r. 1890 Al. Jirásek jest činný i dramaticky. Také oněm jeho dílům, která jsou určena k provozování scenickému, chybí vlastní dramatický nerv, organický duševní rozvoj, intenzivní soustředění na typický děj. Místo toho podává Jirásek řadu sytě malovaných a do posledních detailů propracovaných obrazů, které v davových scénách dosahují divadelní úchvatnosti a které oblity jsou účinnou náladovostí. Leč veškeré nadhosené konflikty jsou konvenční, jejich psychologické řešení mělké; historické tragedie nemají ani jednoty dějové, veselohráni Jiráskovými nedostává se povzneseného humoru. Řetězec dramát Jiráskových začíná »V o j n á r k o u« (1890), nevyhraněnou tragedií ze vsi na Litomyšlsku se zajímavými národopisnými postřehy. Ani historický žert »K o l é b k a« (1892) ani drsná dramatická studie upřílišené postavy lidové »O t e c« (1894) nedobily divadla trvale, nicotný pokus o analýsu duševní »Z k o u š k a« (1895) nepřišel na prkna. Věren zůstal Jiráskovi divadelní úspěch od dramatu ze sedmileté války »E m i g r a n t« (1896), kdež, užívaje své látky ze »Sousedů«, řeší konvenčně konflikt vlastenectví a náboženství. Starší látky (z »Filosofské historie«) chopil se i v trojaktové komedii »M. D. R e t t i g o v á« (1901), v níž genrová malba starodávné Litomyšle promíšena jest obhroublou komikou sousedskou. K husitské epopeji »P r o t i v š e m« pojí se bezprostředně historické drama o pěti jednáních »J a n Ž i ž k a« (1903), jehož děj, v davové scéně roztřepený, vyznívá apelem k svornosti národní, technicky se k »Janu Žižkovi« těsně druží historická hra bez dramatického

děje »Jan Hus« (1911). Heslo svornosti rozšiřuje na celou oblast slovanskou tragedie nesvorných Polabanů »Geroc« (1904). Symbolickými pohádkami dalekého národního dosahu chtějí býti »Lucerna« (1905) a »Pan Johannes« (1910), v nichž Jirásek zpodobil panský mrav a selský útisk v době rokokové, uživ nejedné vzpomínky z lidového života svého kraje. Neuměleckým poblouzením jest hrubě tendenční hra ze současného života »Samota« (1908), podávající nešťastnou obměnu Jiráskova oblíbeného motivu, boje zasloužilých a ušlechtilých idealistů proti mravní i národní vlašnosti mládeže. (V sebr. spisech Jiráskových seřazený divadelní hry do dvou sv. XXV. a XXXVI.)

Sebrané spisy Al. Jiráskova vycházejí od r. 1889 a obsahují posud XXXVII svazků; veškeré svazky vyšly v několikerém vydání; mnohá díla teprve v souboru tomto nabyla podoby definitivní. Vyličení a ocenění literární činnosti Jiráskovy věnovány jsou knihy: Jan Voborník, Alois Jirásek (Jeho umělecká činnost, význam a hodnota díla) 1901; Alois Tuček, Alois Jirásek (Kapitoly literárně kritické) 1901; Zdeněk Nejedlý, Alois Jirásek (Otisk z Čas. Čes. Mus.) 1902. Zdařile ocenil Jiráskovu prósu historickou též Jan Jakubec ve dvou statích, Jiráskova beletrie historická (»Lumír« XXXIV) a Jiráskův F. L. Věk (»Lumír« XXXVI). Šedesáté zrozeniny Jiráskovy r. 1911 vynesly kromě hojných statí příležitostných dvě nevelké publikace knižní, osvětlující poměr Jiráskův k Litomyšli, almanah »Jiráskova Litomyšl« činí to způsobem vzpomínkovým, Zd. Nejedlého spisek »A Jirásek a jeho Litomyšl« rozbohem historickým.

Zikmund Winter (1846—1912) narodil se 27. prosince 1846 v Praze. Vykonav gymnasiijní studia na akad. gymnasiu pražském, oddal se na filosofické fakultě historii a dovršil průpravu professorskou doktorátem filosofickým. Na to působil jako professor dějepisu na reálce v Pardubicích a Rakovněku, od r. 1884 do r. 1906 na akademickém gymnasiu v Praze. Zemřel 12. června 1912 v Reichenhallu v Bavořích.

Opustiv básnictví, jemuž v mladých letech věnoval se s malým zdarem, oddal se Z. Winter nejprve sbírání dějepisného a kulturního materiálu v archivech, sleduje při tom spíše cíle kulturně historické než literární. Nejdříve vyčerpал archiv v Rakovněku, později studoval hlavně v městském archivě pražském, kdež-

přijal hojně a cenné podněty od Jos. Emlera a Jar. Čelakovského. Při svém studiu archivním Z. Winter shromažďoval detaily a droby kulturní, z nichž mo-
saikově dal se složití obraz vnitřního života a národ-
ního bytu českého ze XVI. a XVII. věku. Zprvu vzni-
kaly tak menší monografie a obrázky nesené takřka
povahou látky; Winter skládal je v pestré sbírky na
př. »Malé historie ze života staročeského«
(1888), »Historické arabesky« (1890), »Ze sta-
rodávného života« (1892).

Vedle toho těžil Winter ze svých studií archi-
vních pro tvorbu novellistickou, zprvu spíše rázu anek-
dotického, přízvuku humoristického, nepatrného zev-
ního i vnitřního rozsahu. Místně — a i tu závisí od
svého archivářského zkoumání — převládá v starších
pracích Rakovník s okolím, v pozdějších stará Praha;
časově obmezuje se Winter výslovně a určitě na dobu
rozkladu husitství až ke katastrofě Bělohorské; spole-
čensky jest kronikářem měšťanstva, kněžstva a stavů
učených. Knihu od knihy šíří Z. Winter i svůj psycho-
logický rozhled a vztyčuje si vyšší cíle; některé z pozd-
ních svazků rozebírají i základní vášně lidské a otrá-
sají se vnitřními tragediemi; románová kniha Win-
trova odvažuje se přímo na zpodobení dramatu Bělo-
horského. Zpravidla zůstává však Winter novellistou,
bez velkých románových plánů Jiráskových. Sled no-
vellistických knih Wintrových jest tento: »Staro-
bylé obrázky z Rakovníka« (1886), »Rakov-
nické obrázky« (1888), »Dva obrázky Rakov-
nické« (1891), »Pražské obrázky« (1892), »Ze
staré Prahy« (1894), »Staropražské novel-
ly ze XVI. a XVII. věku« (1896), »Miniatury«
(1899), »Staré listy« (1902), »Povídky a obráz-
ky historické« (1904), »Rozina sebranec«
(1905), »Bouře a přehánka« (1907), a rozlehlý hi-
storický obraz z doby Bělohorské, »Mistr Kampa-
nus« (1909). Do některých z těchto svazků přimíšeny
jsou i drobné stati kulturně historické.

Leč i v oblasti vědecké kulturní historie jeví se od
polovice 90. let u Z. Wintra značný vzestup. Pouští se
do velikých koncepcí; vyčerpává až na dno určitý ma-
teriál; ocitá se v bezprostřední blízkosti problému dě-
jin ideí a myšlenkových hnutí; stýká se s historií spo-
lečenskou a hospodářskou. Zůstává věren methodě
Tomkové a Kalouskové, která vědomě osamocuje si
oblast českého národního a vzdělanostního vývoje, a

tu pak studuje s neúnornou podrobností, která dává přednost zevnímu dění před vnitřními událostmi a která často spokojuje se s úkolem všestranné interpretace akt a dokumentů. Kromě toho převládá u Z. Wintra mosaikový způsob podání; jeví se často nedostatek jednotící myšlenky, chybívá konečná syntéza. V otázkách náboženských netají se Winter svou konservativností a svými sympathiemi ke katolické jednotě ve víře; náboženská hnutí česká oceňuje hlavně se stránky vlastenecké. Velké, často několikadílné kulturně historické práce Wintrovy jsou: »Kulturní obraz českých měst« (II díly 1890 a 1892), »Dějiny kroje v zemích českých od počátku stol. XV až po dobu Bělohorské bitvy« (1893, první část díla napsal Č. Zíbrt), »Život církevní v Čechách« (II díly 1895 a 1896), »Dějiny vysokých škol Pražských od secessí cizích národů po dobu bitvy Bělohorské« (1897), »O životě na vysokých školách Pražských knihy dvoje« (1899), »Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. stol.« (1901), »Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století« (1906), »Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách« (1909). Od r. 1911 vycházejí v nákl. Ottově sebr. spisy Wintrovy. Činnost Z. Wintra ocenili při příležitosti jeho 60. narozenin Č. Zíbrt v »Osvětě« 1907, a J. Volf v Čas. Čes. Mus. 1907, přihlédajíce jak k vědeckému tak k literárnímu působení; Z. Wintra jako novellistu kriticky osvětlil Ot. Theer v Čas. Čes. Mus. 1904 a v jeho stopách V. Syrový v programu z. v. reálky v Bučovicích 1907. Vědecké námítky proti Wintrovu pojetí českého náboženského hnutí zdvihl J. V. Řehnický v »Naši době« 1897, na jeho kritiku odpověděl Z. Winter »Otevřeným listem« adresovaným professoru T. G. Masarykovi (1898). O Wintrově historiku pojednal cenně K. Krofta v Čas. Čes. Hist. 1912.

Z ostatních povídkářů historických tohoto období psali někteří způsobem běžným před vystoupením V. Beneše Třebízského; děje vyvážené z četby kronikářů a historiků a orámované povrchní malbou dobového prostředí zpestřovali romantickými příběhy a prosycovali vřelou tendencí vlasteneckou. Sem počítati jest *Ivana Klicperu* (1846—1881), syna dramatika a auktora historických románů »Čeští vyhnanci« (1878) a »Bitva u Lipan« (1878), pak kronikáře a buditele slezského *Františka Slámu* (1850—1910), jenž kromě

genrových obrázků, vybraných z vlastní praxe soudcovské, vydal ve své »Slezské kronice« celou řadu dějepisných novell z minulosti slezské na př. »Příklad Trúby Štramberské« (1890), »Pán Lysé Hory« (1891), »Černá kněžna« (1892) vesměs rázu lidově výchovného.

Pak vznítit příklad V Beneše Třebízského některé napodobitele, u nichž láska k minulosti pojila se s mocným citem elegickým, se zálibou pro doby děje chmurné, tragické; jako u jejich mistra rušeno bylo epické vypravování lyrickými výlevy a strojenou rhetorikou. Až do slohových zvláštností a do výběru látky napodobil V Beneše Třebízského jeho životopisec *Josef Braun* (1864—1891) vedle četby a archivních studií působil na jeho literární rozvoj, předčasnou smrtí přervaný, starožitný ráz rodného jeho města Kutné Hory, z jehož dějin nejčastěji čerpal. Leč konvenční romanesknost a upřílišená sentimentalita zasahovaly velmi rušivě do jeho manýrovaných prací, trpících i kvapnou nadprodukcí nevyzralého auktora. Toho rázu jsou Braunovy knihy »Čtvero obrázků starohorských« (1886), »Z pamětí krevních písařů« (1886), »Zašlými věky« (1890), »Chudý bohatc« (1891), »Mezi vyhnanci« (1891), »Z dob poddanství« (1893), »Ze zlatých dobrých časů« (1893), »Dvě historické povídky« (1894). Učitelské povolání Braunovo vedlo jej i k historickým povídkám pro mládež. Způsobem psaní náleží sem i plytký novellista dějepisný *Karel Škába* (1858—1904) a v poslední době nepůvodní historický genrista *František J. Ččetka* (* 1871), pokoušející se též o divadelní kusy s dějinnými látkami.

Mnohem skrovněji zastoupena jest mezi epigony historická novellistika, opírající se o realistické dokumenty a vyvíjející svoje děje z dobového charakteru přesně vystiženého, jak ji pěstují Al. Jirásek neb Z. Winter: patrně odstrašuje tu složité a těžké studium naukové, které nemá býti samoučelným cílem, nýbrž pouze pomůckou a nástrojem. Belletristickým oživovatelem archivních drobtů a dokumentárních jednotlivostí s nepatrnými jen literárními aspiracemi byl *Kolda Malínský* (vl. Josef Lacina, 1850—1908). Za profesorského svého působení ve Slaném, jehož se stal historiografem, pročetl svědomitě archiv slanský a podobně jako Z. Winter záznamy listin rakovnických. oděl belletristicky zprávy dokumentů slanských ve

knihách »Kronika« (1884), »Ze starých pamětí« (1887), »Slanské obrázky« (1890), »Zemani« (1890), »Starý dluh« (1891), »Světlo a stín« (1891), »Před pádem« (1892), »Na vsi« (1895). Šťastného lidového způsobu vypravovatelského užil se zdarem ve dvou dějepisných popularisacích »Česká kronika« (1893—1897) a »Obecná kronika« (1899—1903), v nichž ukázal se dobrým následovníkem Zapovým.

Na nejnižším stupni české povídky historické stojí nadprodukce *Václava Řezníčka* (* 1861), žurnalisty a vydavatele »Modré knihovny«. S povrchním vzděláním historickým, obratnou rutinou novinářskou, tendenční a hlučnou výmluvností spojuje V. Řezníček, jehož spisů jest takměř 90, bezpříkladnou psavost, která osvědčovala se dříve v historických povídkách mělkým obsahem i provedením, čerpaných z nejrůznějších dob, v novější pak době libuje si v »společenských« románech, určených lidu. V úplném rozdílu od české ostatní novellistiky historické, ale v naprostém souhlase s celou svou novinářskou a veřejnou činností, jest Václav Řezníček obhájcem násilné protiremnace pobělohorské.

Záliba českého čtenářstva, jmenovitě lidových vrstev pro dějepisnou povídku jest neobyčejná. V politickém zápase národním, neseném značnou měrou myšlenkou historického státního práva, obracejí se pohledy vždy znovu k národní minulosti, aby z ní čerpaly potěchu a posilu. Vlastenecká tendence, spojená namnoze s rozhodným záštitím protiněmeckým a s nadšením slovanským, neproniká v žádném druhu tvorby novellistické tak jako v povídce historické a dobývá jí popularity. Poslze i dějová napínavost, úchvatnost zevních událostí, vlastní stále naší dějepisné povídce, líbí se prostému čtenáři, jenž v nesložitých, primitivních postavách těchto výtvoří s radostí pozdravuje svoje duševní bližence. I jsou jmenovitě díla V Beneše Třebízského a Al. Jiráska nejčtenějšími a nejvíce milovanými českými knihami, jimiž školy, lidové knihovny i noviny dobývají vždy nových čtenářů a ctitelů, třebaže moderní kritika literární nepřisuzuje jim zvláštní ceny umělecké. Vedle nich vycházejí stále v nových vydáních starší historické povídky J. K. Tylův, J. Ehrenbergův, P. Chocholouškovy, J. Svátkovy, ba i cizí románopisci historičtí na př. J. Kraszewskí, H. Sienkiewicz, G. P. Danilevskij ze Slovanů, Walter Scott, E. L. Bulwer, V. Hugo, G. Ebers z ro-

mánopisců západních, jsou v překladech s oblibou čítáni.

II. Genrové obrázky společenské. Již Neruda ukázal svou tvorbou, že genrové obrázky, zpodobující malé výseky současného života s pozornou láskou ke každodenní skutečnosti a se živým smyslem pro rysy charakteristické, mohou býti případnou průpravou realistického povídkářství. Zobrazoval v nich, tu s bohatým humorem, tu s lidumilným soucitem, tu s břitkou satirou rázovité postavičky z davu, někdy život celých tříd, pravidelně hmotně spoutaných a společensky závislých. Jeho cestou šla uvědoměle neb neuvědoměle řada spisovatelů, kteří přes svůj smysl pro skutečnost a přes lásku k realistickému detailu nezasluhují název realistů v pravém slova smyslu: často v stavbě dějové dávají přednost fabuli romantické; svoje postavy mimoděk rozvíjejí nikoliv dle životní zkušenosti, nýbrž dle starší slovesné tradice. Pracují jen v malých rozměrech a nemají ani koncepční síly, ani dostatečného zájmu pro větší jednotlivé celky, takže i jejich romány rozsypávají se na hromadu figur, spoustu samostatných episoď, konglomerát genrových obrázků. Také okolnost — osudná již pro Nerudu — že ne jeden ze spisovatelů této skupiny pracoval horlivě jako feuilletonista, přispěla k roztržitosti a úryvkovitosti jejich prací. Původci těchto genrových obrázků společenských nechtěli s neosobním klidem a s epickou šíří malovati celistvost života, nýbrž reagovali humorem, satirou neb nejčastěji lidumilným soucitem na jeho jednotlivé zjevy. Svoje náměty často specializovali, tak že i látkově vytvořil si každý z nich svůj obor, často až titěrně vymezený. Zvláštní oblibě těšily se látky maloměstské; nesložitě a jednostranně postavy malých měst daly se snadno prohlédnouti až na duševní dno a byly vděčným předmětem hned káravé satiry, hned dobrodušného humoru, do něhož pronikly i soustrastné slzy nad osudem vyděděnců kastovníctví venkovského.

Ve všech možnostech ovládl český maloměstský genre syn venkovského městečka *František Herites*, (* 27. února 1851 ve Vodňanech), kdysi předák jihočeské mladé generace básnické z r. 1871, pak člen literárního trojlístku vodňanského — věnoval mu r. 1904 své »Vodňanské vzpomínky« — konečně novinář a redaktor v Praze. Herites vyšel od feuilletonistiky a drobnokresby, v níž dosáhl prvních úspěchů: po mladických

a rozsmarných »Arabeskách a kresbách« (1880 a 1883 ve II díl.) následovala sbírka rázovitých charakteristik »Z mého herbáře« (1882), skrytých za allegoriemi květin, dále ostře tendenční feuilletony hlavně vlasteneckého směru »Psáno pod čáru« (1885 a 1886 ve II díl.), v pozdějších letech další knihy causerií, v nichž převládá nad humorem sentimentálnost, resignace, soustrázeň, »Vrásky duše« (1898), »Na niti humoru« (1898), »Nálady a zátiší« (1901) a »Botanická pohádka« (1907). Jako genrový povídkář a podrobný kronikář malého města zprošoval se Herites vždy více romantického děje ve prospěch ostré kresby postaviček a vystižného líčení společenských poměrů maloměstských; výše než jeho oblíbené rozsmarné humoresky stojí některé náběhy k analýze mravních vztahů venkovského města ve formě téměř románové, většinou chmurného rázu. Novellistické knihy Heritesovy jsou »Za dědictvím« (1883), »Tajemství strýce Josefa« (1885), »Maloměstské humoresky« (1885 a 1886 ve II sv.), »Dvě povídky« (1887, obsahující »Poslední« a »Pan kancelista Novák«), »Povídky« (1887 a 1894), »Jan Přibyl« (1887, román), »Povídky« (1890), »Třicesty« (1892), »Bez chleba« (1892), »Drobná prósa« (1892), »Ze starých časů« (1892), »Dvě povídky z maloměstského života« (1894, obsahující »Příslušníci« a Soudce Nesvadba«), »Všední zjevy« (1894), »Návštěvy« (1897), »Měšťanská šlechta« (1897), »Bůh v lidu« (1897, rázovitě to pokusy o proniknutí náboženských názorů lidových), »Vlny života« (1900), »Křemen a hlína« (1909). Sebr. spisy Heritesovy vycházejí od r. 1908, a v dosavadních 10 svazcích obsahují kromě otisku starších knih, leckdy v novém uspořádání, také soubor novellistiky a feuilletonistiky z let 1901—1908 »Sklízeň podzim« (1909).

Všestrannější a oslnivější než Herites jest jiný představitel genrového obrazu společenského v 80. letech, rovněž ze skupiny »Lumíra«, Jan Lier (* 27. října 1852 v Kutné Hoře), sotva však původnější a hlubší Heritesa. Také Jan Lier dobyt prvňích úspěchů jako feuilletonista; psal-li však nesložitý a sentimentální Fr. Herites pod čáru pro lid, obracel se široce vzdělaný, daleko zcestovalý, západní technickou i uměleckou kulturou nasycený Jan Lier ve svých causeriích, sršících vtípem a ironií, hlavně k inteligenci. Jeho skvělé »Feuilletony« (1885—1889) jsou řadou účinných

kritik naší společnosti a vzdělanosti, a duchaplnou, ač výslovně jednostrannou uměleckou kronikou. Tím, že zcela důsledně a plně vzdávají se hře rozmaru a ohňostrojům temperamentu, že zřikajíce se všeho utilitarismu, rozhodují se pro čistý estheticism, znamenají místy pokrok i proti Nerudovi. Causerie převládá i v Lierově novellistice, kde děj jest často pouhou záminkou pro vtipný hovor o nejrozmanitějších a vzájemně odlehlých thematech. Lier spokojuje se nejnemožnějšími ději, které se vši jejich výstřední romantikou, převzatou z konvenční literatury francouzské, libovolně přenáší na českou půdu a tu obklopuje řízně provedenými satirami na maloměstský život náš. Touto směsí rysů skutečných s náměty přejatými z druhé ruky touto neústrojnou převahou literární romantiky nad původní kresbou genrovou, tímto matením povídky s feuilletonem působí Lierovy práce bizarrně. Pro novost námětů bývaly svou dobou vysoce ceněny Lierovy novelly »železniční«. Svoji literární činnost, vykazující »Novelly« (IV sv. 1883—1886), »Arabesky a novelly« (1885), »Hra s ohněm« (1886) Lier počátkem 90. let přerušil; ze starších prací, z nichž některé posud jsou uloženy v časopisech, vyšly později »Klín klínem« (1898), »Píseň míru« (1900), »Pokuta« (1902) a »V područí litery« (1905). Maloměstský obrázek genrový proměnil se v burleskní humoresku hrubého zrna a pochybného vtipu u *Václava Štecha* (* 1859). Nejjadrnější z jeho humoristických snůšek jsou »Maloměstský pepř« (1893) a »Hložie« (1896), ale i tu klesá vtip často v trivialitu a rozmar v banálnost; Štechova satira maloměstských nezvyků nemá povýšeného stanoviska. Tři jeho humoristicko-satirické romány z českých Kocourkovů »Koleje« (1895), »U tří bláznů« (1899) a »Kovové ruce« (1904) nemají ani komposice, ani psychologie. Od roku 1911 vycházejí jeho souborné spisy, přinášející kromě starších prací také povídky nové, v celku nízké úrovně slovesné. Malé město jest vystřídáno pražským předměstím, posměšná satira mělkou pikantností, řeč klesá na pochybný žargon pražský. Z této nejnovější Štechovy produkce jsou zvláště charakteristické předměstské romány »Štěstí zlatého hroznu« (1910) a »Hřích paní Hýrové« (1911). I v dramatech, kde vzbudil naděje pokusy o hru společenskou »Žena« (1888), »Zlatý děšf« (1890), poklesl od veselohry »Maloměstské tradice« (1888) až k Šamberkovským fraškám »Ohnivá země« (1898) a »Třetí zvoně-

ni« (1900); o málo výše stojí i veselohry »Deskov ý staték« (1908) a školská komedie »H a b a d a a J o r d á n « (1911), přimykající se těsně k poslednímu jeho období vypravovatelskému.

Ignátu Herrmannovi (* 12. srpna 1854 v Chotěboři) bývá přičítáno za zásluhu, že genrovým obrazem, podmalovaným humoristicky, vystihl lidový život pražský. V době, kdy bývalo titěrným zvykem rozlišovati novellistiku a román dle jejich námětů, častěji bylo voláno po »pražském« románě. Myslilo se na obsáhlé, široce založené dílo románové, které by typickým způsobem v složitém sociálním zrcadlení zachytilo celou Prahu současnou a tak v slohové jednotě pojalo starosvětské starousedlíky archaistické čtvrti, jichž genrový básník povstal v Nerudevi, bohaté patricie, jejichž výstřední romantiky vyhnala do zámezí Světlá, dělnické třídy, které našly své románopisce v Sabinovi, Pflegru Moravském, Arbesovi. Uvědomění realisté 90 let napjali své plachty o závod k tomuto cíli, ale již Ignát Herrmann svou dobou býval vyhlašován za tvůrce románu pražského. Neprávem; v jeho spisech zahrnut jest velmi nepatrný zlomek pražského života a to ten, který má vlastně ráz maloměstský: malí obchodníci, nižší úředníci, řemeslnictvo a kramářstvo, fiakristé a Podskaláci, ženy z lidu a zbohatlí plebejci atd. Kromě toho nelíčí Herrmann nikde sociální vrstvy v celistvosti jejich zájmů, v složitosti jejich mravních vztahů, v souvislé jednotě velkoměstského života, nýbrž vybírá z davu figurky, předvádí je takořka fotograficky a kinematograficky čtenáři, objasňuje jejich povahu nějakou ostře pointovanou anekdotou, která pravidelně zastupuje děj. Jeho úspěch založen jest na tom, že Herrmann pražské lidové vrstvy zná nejen jako bystrý pozorovatel, ale přímo jako jejich příslušník. Jeho život, sám pěkný případ energické svépomoci, přivedl Herrmanna do styku s nejrůznějšími lidovými třídami: byl kupeckým mládencem, obchodním cestujícím, advokátním písařem, účetním příručím, administráčním úředníkem, referentem ze soudní síně, redaktorem a tak vnikl nejen do nejrůznějších zákoutí a tajů pražského lidového života, ale i do způsobů jeho myšlení, cítění, vyjadřování se. V zachycení pražského žargonu, pražského pouličního vtípu, pražského dialogu jest mistrem. Nestojí nad svými figurkami, nýbrž uprostřed nich; raduje se s nimi v bohrém humoru a sdílí se o jejich životní nesnáz v dobráckém soucitu. Jejich laciná, banální moudrost životní jest filosofii

jeho; nikde neopouští zemi a všední den, stále podezírá se svými každodenními reky vášnivého srdce ze zmatenosti, povzneseného ducha z přepjatosti. Není ani myšlenkově, ani umělecky schopen širších obzorů; jeho velký, vážný román jest v podstatě vyčerpávající studie interieurová, jeho humoristický cyklus nemá děje vnitřně motivovaného. V malých figurkovitých kresbách spočívá jeho vlastní význam.

Herrmannovy práce dělí se na dvě odlišné skupiny, první jest více feuilletonistického, druhá ryze novelistického rázu. Do oné náleží jeho hojné »nedělní povídky« a články z »Národních Listů«, způsobu arabeskového, tendenčně causeristického, na něž feuilletonistika Nerudova nezůstala bez vlivu, jsou to vedle prvotiny »Z chudého kalamáře« (1880) sbírky »Páté přes deváté« (1895), »Na různé adresy« (1902) a »Ztřeštěné historky« (1902). K druhé skupině počítáme sbírky jeho pražských genrových obrázků, charakteristik pražského lidu, humoristických povídek »Pražské figurky« (1884 a 1886, II sv.), »Drobní lidé« (1888), »Z pražských zákoutí« (1889), »Bodří Pražané« (1893), »Domácí štěstí« (1893), »Dvě pražské idylly« (1896). K tomu přibýly v »Sebraných spisech«, jež od r. 1906 vycházejí (posud XVI sv.), svazečky »Blednoucí obrázky« (1905), »Staří mládenci« (1908), »Ženitba páně Karafiátova« (1911) a »Kancelářský prach« (1912), svazek »Z chudého kalamáře« rozmnožen byl o »Pražské figurky« a »Pana Melichara« (1886, původně II. sv. předch. spisu). Románový rozměr mají kronika rozvratu chudé pražské kupecké rodiny »U snědeného krámu« (1890), nejlepší práce Herrmannova, a dvojdílný humoristický román pražského banausního měšťáctva »Otec Kondelík a ženich Vejvara« (1898) a »Tchán Kondelík a zeť Vejvara« (1905).

Zvláštní pozornost věnuje Herrmann organizaci literární humoristiky české*. Od dob Nerudových, jež byl posud jediným českým humoristou většího slohu,

* R. 1880 uspořádal I. Herrmann i anthologii českého humoristického básnictví »Humor českého Parnassu«, výbor ten pro novou dobu případně doplňuje obdobná K. Lužanova »Veselá hodinka« (1904).

byl humoristou umělcem pouze Sv. Čech. Vedle něho vyrostlo se mnoho auktorů směšných a ubohých humoresek bez vtípu a bez barvy, vypočítaných jen pro chvílkové obveselení; psali je na př. Karel Tůma (viz výše), Josef Štolba (viz níže), později *Oldřich Seykora Kostelecký* (* 1857), Václav Štech (viz výše), *František Hejda* (* 1865), *Fr. Flos*, z nejmladšího pokolení pak *Roman Hušek*, *Josef Skružný* a *Ladislav Tůma*. Jejich humoresky a skizzy vycházejí většinou ve Vilímkově »Humoristické knihovně«.

Nejlepší humoristické práce obsahoval však Herrmannův humoristický časopis »Švanda dudák« (od r. 1882), kam převedl redaktor i dřívější přispěvatele zaniklého »Palečka« (1873—1887), založeného Jos. Štolbou a Aug. Nevšimalem. Sám ve »Švandě dudáku« vytvořil jmenovitě drastickou figuru groteskního divadelního referenta, někdejšího ředitele loutkového divadla Vavřínce Lebedy. Od r. 1895 přidružila se k »Švandovi dudákovi« knihovna humoristické literatury »Čítárna Švandy dudáka«. Z auktorů, kteří se skupili se kolem těchto Herrmannových podnikův, zmínky zasluhují čtyři pseudonymní, Fa Presto, Karel Šípek, Václav Štika a Franta Župan. O dvou z nich Fa Prestovi (Karlů Maškovi) a Václavu Štikovi (Karlů Červinkovi), pojednáno výše při rozboru básnictví lyrického, kam náleží hlavní svou činností, K. Šípek a Fr. Župan zakotvili v humoristice celou osobností. *Karel Šípek* (vl. Josef Peška * 1855) známý též jako obratný libretista, blíží se svými náměty vybranými z lidového života pražského a jeho figurkového bohatství, I. Herrmannovi, převyšuje jej však šťastným jasnem v humoru a harmonickou láskou ku všemu nepatrnému; o tom svědčí čtyři svazky jeho povídek »Žertem i do pravdy« (1888), »Rub a líc« (1892), »Za větrem« (1902) a »Čtvrtá kniha povídek a humoresek« (1908). *Franta Župan* (vl. František Procházka * 1858) uvedl do české humoristiky vděčnou a markantní postavičku rozpustilého a vtipného hochy, která v literatuře anglické ode dávna jest oblíbena: v tom smyslu patří Županův »Pepánek Nezďara« (1907) k nejjadrnějším humorist. knihám českým. Z ostatních prací Županových vyniká sbírka »S průvodem rolníček« (1908). Jako Župan, ukázal též mladý moravský novinář *Hugo Vavříš* humoru českému na cesty anglické grotesky a v řízně vtipném »Františku Lelíčkově ve službách Sherlocka Holmese« (1908) podal neodolatelnou směs paskvilu

na romány detektivní, satiry politické a líbezné naivnosti a vytvořil tak jednu z nejlepších humoristických prací českých.

III. Realistické povídkářství ze života venkovského lidu. Mnohem dříve než v ostatní novellistice české převládaly realistické živly v povídkách ze života lidu venkovského. Působila tu jednak slovesná tradice, která sahala až k B. Němcové a Fr. Pravdovi, jednak i mimoliterární zájem národopisný. Jak literární směr B. Němcové, tak národopisná záliba tkví kořeny v západoevropské romantice: návrat k přírodě a k prostotě, hlásaný Rousseauem, obráží se i v důvěrném studiu života a citění, zvyků i poesie prostých vrstev přírodě blízkých. V B. Němcové snoubil se básník realista a národopisec; souvislost s myšlenkovým hnutím t. zv. mladoněmeckým, prodšeným reformními snahami sociálními, jeví se u ní kromě toho vřelým porozuměním o mravní a společenské otázky v životě lidovém. V dalších fásích našeho vývoje slovesného nezůstala tato jednota neporušena. Přední zástupkyně vesnické povídky po B. Němcové, K. Světlá, studovala sice duši lidu a jeho mravní charakter s neobyčejným smyslem pro rysy zvláště význačné a pokročila i k stopování náboženských ideí lidových, leč upřílišená její tendenčnost přednášená z oblasti denních otázek i do ovzduší přebarvovala její velkolepě myšlené práce neméně než její sklon k ponuré a divoké romantice. Ostatní spisovatelé, kteří neopouštěli v jádře skutečnost lidového bytu, zůstávali omezeni na příliš úzké, často i místně uzavřené zření. Jiní, pokračující ve dráze Fr. Pravdou nastoupené, přizpůsobovali naivně pravdivé a v prostotě líčení věrohodné povídky lidově-výchovnému účelu své literární činnosti; tu jmeno vitě katolické kněžstvo s tendencí církevně dogmatickou stálo v popředí.

Zatím národopis, jenž v době B. Němcové byl v pouhých počátcích, se prohloubil a stal všestrannějším. Ke studiu lidové tradice, představovanému u nás Erbenem, Sušilem, Bartošem, přistoupilo sbírání a zkoumání zvykoslovné, k němuž ovšem již B. Němcová učinila průpravné kroky; rovněž studium lidového kroje, které také u ní a u J. Mánesa jest v plenkách, bylo organisováno a promyšleno; konečně i dialektologie, zahájená A. V. Šemberou, našla ve Fr. Bartošovi svého dovršitele. Zvláště Morava, hlavně pro družinu »Vlasteneckého spolku musejního« v Olomouci, by-

la bohatou a živou studnicí lidového studia: zachovala si velmi dlouho svůj svéráz; přesné rozvrstvení jejich kmenů dle nářečí, dle kroje, dle zvyků udrželo se namnoze dodnes; nivellisující městská kultura vnikala sem dosti pomalu. Při tom nejen národopisec, ale i umělec nacházeli tu nepřebrané bohatství motivů a podnětů; malebnost a barvitost Slovácka spojená se svérázností tvarovou upoutaly všeobecně jako pozdrav pravé národní duše slovanské. Odlesk toho přinášela záhy literatura: prosté, celkem neuvědomělé zobrazování tvarové a barevné krásy, původní a překypující instinktivností, primitivního a polovýchodního lidového slovanství samo znamenalo látkové obohacení české novellistiky. Později zabírali moravští povídkáři hlouběji a všímali si lidového ducha i v jeho složitějších vztazích, buď vyškoleni v národopise neb vzdělání českými dějinami duchovními.

I v Čechách vzkvétalo poznání národopisné, byť vývoj jeho, vyvrcholený »Národopisnou výstavou českoslovanskou« r. 1895 byl proti Moravě opožděný*). Leč na realistickou povídku ze života lidového v Čechách nemělo ethnografické hnutí valného vlivu. Kdežto na Moravě vábil spisovatele barvitý povrch lidového života, obraceli se v Čechách, kde tento povrch byl setřen, auktoři k lidovému nitru, k myšlenkovému a mravnímu životu vesničanů. Při tom podněty dané K. Světlou působily, třebaže namnoze jen mimoděk, rozhodný vliv však měly povídky Hálkovy s ostrou kresbou postav lidových.

Nejprve upoutal kraj velice samorostlé svérázností, jež milovala a studovala již B. Němcová, Chodsko; ale tu velká minulost zastiňovala přítomnost, takže to byl historický spisovatel Al. Jirásek, který v »Psohlavcích« namaloval byt lidu na Domažlicku. Ostatní Pošumaví ztratilo na své původnosti mnoho stálou životní i račovou výměnou se sousedy bavorskými; proto K. Klostermann, který zpodoboval tento kraj a lid, nečinil valného rozdílu mezi českými a německými obyvateli šumavských hvozdů a nalhrával scházející ethnickou rázovitost konvenční romaneskní zajímavostí. Trojí kraj však psychologům myslí lidové otvíral vzácné duchovní poklady, zejména pokud měli dosti

*) Soustavný výklad o rozvoji národopisu a jeho literatuře viz níž při vylíčení věd dějepisných.

slyšlu pro českou náboženskou tradici a pokud chápal mystický skorem poměr rolníka k půdě: Podkrkonoší, Táborsko, Čechy východní. Krkonoško se svým podhořím našlo dva velice charakteristické, namnoze protichůdné epiky svého lidu. Jeden, Antal Stašek, patří celou tradicí k starší generaci romantické (viz o něm výše), všímal si především v příbězích psychologie poněkud dobrodružné náboženských zájmů lidu, druhý, K. V. Rais, při veškeré citové vroucnosti, v celku střízlivý básník vesnice podkrkonošské, sledoval základní životní vztahy vesničanů k rodině, půdě, k městu, k mravnímu řádu. Uprostřed obou stojí s kronikou rodného svého kraje v Orlických horách Al. Jirásek (viz výše). Táborsko, zevně málo poutavé, bylo živým problémem jako někdejší kolébka velké selské a náboženské revoluce husitské; tak pojal a všestranně vysvětlil je J. Holeček, když k domovu svému se navrátil po dlouholetých literárních i kulturních výpravách za slovanskou lidovou duší. Nejvýchodnější Čechy živily reformační jiskru bratrskou i v době nejkrutější protireformace a zachovávaly jí až do našich časů, zcela svérázně účastnily se českého i evropského myšlenkového života; to vystopovala určitě a přesvědčivě ve svých dílech T. Nováková, když několik méně významných spisovatelů již dříve vylíčilo sousední okresy východočeské po stránce hmotné zvykové. (Myšlenkovým pojetím lidu u některých z těchto spisovatelů zabývá se Josef Karásek v »Příspěvku k psychologii českého lidu« [1908]).

V čele starších lidových povídkářů moravských stojí

Václav Kosmák (1843—1898). Narodil se 4. září 1843 v Martinkově u Mor. Budějovic; gymnasium studoval v Jihlavi, theologii v Brně pod Sušilem, jenž vedle učeného P. Matěje Procházky měl velký vliv na jeho národně církevní politiku. Byl r. 1866 vysvěcen, pobyl na různých farách jako kaplan, pak jako farář a děkan nejdéle v Tvarožné a v Prostoměřicích, kdež 15. března 1898 zemřel.

Spisovatelská činnost Kosmákova souvisí s dvěma velkými katolickými podniky moravskými, s kalendářem »Moravanem«, založeným r. 1852 B. M. Kuldou, a s deníkem »Hlasem«, jenž r. 1871 z původního listu náboženského (»Hlas jednoty katolické« zal. r. 1849) proměnil se v deník katolicko politický. Kalendář »Moravan« dlouho před vystoupením Kosmá-

kovým přinášel povídky z venkovského života, prodšené mravokárnou a přísně církevní tendencí, čímž jeví se jako Kosmákova průprava literární; z naivních těch povídkářů vynikal v čtyřicátých letech milotický kněz, *Vincenc Janalík* (1804—1855) živou kresbou figurek lidových, nedostihuje arcí realismu Antoše Dohnala. Deník »Hlas« učinil r. 1871 svým feuilletonistou Kosmáka, někdejšího veršovce, jenž v počátcích své činnosti proniknut byl jakýmsi naivně náladovým romantismem. Tyto feuilletony, spojené v celistvý literární rámec maskou potulného kukátkáře, který ukazuje rozmanité obrázky ze života, založily Kosmákovu slávu. »Kukátko« (v V dílech 1876—1892) s dodatky »Několic obrázků z kukátka« a »Nové obrázky z kukátka«, tvoří směr životopisných vzpomínek, krajinářských obrázků, každodenních anekdot, ostře narýsovaných venkovských figurek, cestopisných arabesek, povídkových doprovodů k některé časové otázce; všecko ozářeno jest jadrným, ač někdy velmi drsným humorem; prodšen přísným kazatelským a mravoučným zápalem, vypravuje lidovým zábavným způsobem; některé kusy jsou volně parafrase prací cizích, jmenovitě J. P. Hebela a Alb. Stolze. Od tendenční feuilletonistiky postoupil V. Kosmák záhy k novellistice; v povídkách kreslí velice živě a ostře lidové postavy s patrným sklonem k povahám zvráceným a špatným. Ukazuje tu vedle naprosté znalosti moravského venkova i výmluvnou pravdymilovnost a nebojácnou upřímnost, která neleká se odporných postav a hnusných výjevů. Leč vždy, ať v lapidárních rysech charakterisuje rozvoj a rozvrat svých vesnických hrdinů, pravidelně soustředěných na jedinou vlastnost, ať s nepopěrnou epickou silou vypráví do široka některý z typických dějů, dokazuje a obhajuje určité mravokárné a náboženské zásady. Mnohé z těch povídek svazoval v cykly »Kytice zvonného i nevonného kvítí« (1885, později »Lidský zvěřinec« 1888), »Stará a mladá« (1888), »Pošetilci« (1890). Jiné významnější jsou: »Jak byl Rapouch jun. vyléčen« (1884), »Bída je — proto juchu!« (1890), »Otrávená růže« (1897); pak některé ostře tendenční polemicky vyhocené »Volby do říšské rady« (1892), »Fotografie z tábora černých« (1894) a »Fouňa, svobodný pán z Nadutína« (1896), vesměs z posledních let činnosti Kosmákovy.

Bezprostřední své epické umění, břitkou vervu satirickou, šťavnatý a nemilosrdný humor, dar lidového vypravovatelství, ale i tendenční předpojatost osvědčil V. Kosmák nejlépe v obou širokých skladbách »Sláva a úpadek Jana Kroutila, pololáníka v Drnkálově« (1877) a »Jak Martin Chlubil bloudil a na pravou cestu se opět vrátil« (1886), jimž řízností satiry, nikoliv však silou vypravovatelskou a znalostí líčeného prostředí blíží se dva rozlehlé výstražné obrazy z města »Eugenie« (1882 a 1883 o II díl.) a »Chrt« (1886). Nedostatkem stavby a vkusu trpí ostatní rozsáhlejší práce Kosmákovy, »Ztracená« (1885) a »Potkalo ji štěstí« (1891). K obrovskému rozšíření Kosmákových spisů na Moravě, na nichž pro pádnou charakteristiku, bodrý, ač nešlechtěný humor, odvahy plný t. zv. »naivní naturalismus«, přehlíženy byly mnohé vady, zejména i zanedbaná stránka jazyková a slohová, přispělo trojí vydání jeho děl: první 1883 a 1884 (III díly), druhé a třetí pak po jeho smrti, jedno v Telči, druhé (nejobsáhlejší, ale nedbalé, posud nedokončeno) redakcí P. J. Mathona v Brně. Kosmák podal řadu vzpomínkových příspěvků k vlastnímu životopisu; jsou často vysoce zajímavé pro kulturní dějiny moravské, sem hledí zvláště feuilletonistická prvotina »Vzpomínky na mou zemřelou matku« (1871) a »Vzpomínky bývalého studenta« (1878). [Nejobširněji rozebrali a ocenili Václ. Kosmáka K. Juda v VII. progr. reálky v Novém Městě na Moravě 1901, Arne Novák v »List. filolog.« 1904 a M. Hýsek »Literární Morava« (1911) na str. 245—255.]

Stejnou oblast jako V. Kosmák volila pro svoje vypravování *Františka Stránecká* (1839—1888), vl. Františka Vsetečková, provd. Koerschnerová. Její prosté povídky z moravského života patrimonialního a lidového, vydané v knihách »Z našeho lidu« (1883), »Některé črty« (1885) a »Z pohoří moravského« (1886) i posmrtně shrnuté pod titulem »Povídky, obrazy a črty« (1889—1892), vyznačují se spíše tklivostí ženského citu, vlídnou lidumilností, mírným soucivním humorem a živým zájmem národopisným, než odvahou bezprostředního realismu a výrazností podání.

O nejedem z těchto rysů se s Fr. Stráneckou sdílí *Gabriela Preissová* (* 23. března 1862 v Kutné Hoře, rodným jménem Sekerová, podruhé provdaná Halbaertová), jmenovitě v pozdějších pracích, kde vystupuje zřejmý sklon k literární konvenci. Význam prvních

jejích novell — a nad formu dějově jímavé, sentimentálně nadechnuté novelly, z celistvé životní souvislosti vytržené, nikde se nepovznesla — otiskovaných na rozhraní 80. a 90. let, spočíval v tom, že lehkým uměním vypravovatelským, průhlednou povahokresbou rázovitých postav, živě vedeným dialogem zbarveným dialekticky, upozornila na barvitý a svěží kraj a lid slovácký, který povídce české byl takměř novinkou. Zájem národopisný, primitivní umění vypravovatelské, citové vroucí zaujetí a svěží naivní ženská zaručovaly úspěch jejím prvním povídkám slováckým. Když později, opustivši i v životě půdu moravskou — žila do té doby v Hodoníně a Oslavanech — volila své látky ze slovinských Korutan, bavila znovu své čtenáře novostí scenerie a svěžestí lidových typů, leč tu často již pronikala povrchní konvenčnost a planá povíдавost; větší měrou trpí těmito nedostatky její povídky z pražské t. zv. lepší společnosti. Časový pořad jejích knih, většinou to sbírek novellistických, jest tento: »Obrázky ze Slovácka« (1886, II. vyd. 1901), »Ideály« (1889), »Povídky« (1890), »Z mého alba« (1890), »Črty ze Slovácka« (1890), »Nové obrázky a črty« (1893), »Obrázky bez rámců« (1895), »Korutanské povídky« (1896), »Mládí a jiné novelly« (1898), »Když hvězdy padaly« (1898), »Povídky« (1899), »Jerla« (1901), »Talmové zlato« (1901), »Zmítané haluze« (1901), »Máky v žitě« (1903), »Porosené pavučiny« (1904) a »Setmělé cíle« (1905). Od r. 1910 vycházejí její »Sebrané spisy« (posud X sv.), o jejichž nahodilém uspořádání praví sama spisovatelka: »Nebudu sestavovati své povídky po letech ani po stejné notě a ovzduší. Spořádám si je tak, jak je to mému srdci milé, jako si sestavujeme obrázky ve své pracovně — a důvěřuji, že mi to čtenář ani kritik nezazlí.« Obě její dramata ze života slováckého, »Gazdina roba« (1889) a »Její pastorkyňa« (1890), jichž scénická působivost a zevní malebnost obratně zakrývají nedostatek vlastního dramatického rozvoje, způsobilá značný rozruch jako ranní příklady realistické hry lidové na jevišti Národního divadla.

Hlouběji než G. Preissová vnikl pod pestrý povrch lidového života slováckého *Jan Herben* (* 7. května 1857). Zrozen v Brumovicích u Hustopečí uprostřed moravského Slovácka, vychován v brněnské škole **Bartošově** k pochopení národního svérázu moravského, odmítaje za historických a jazykových studií na uni-

versitě v Praze všechny vlivy západních literatur pronikaje naopak k jádru české řeči a minulosti, upozorněn realistickou literaturou ruskou na mravní otázky zachvívající slovanskou duší národní, ukázal se Herben podrobným, věrohodným a láskyplným kronikářem rodného svého kraje. Sbírkou jeho životných, namnoze rázovitě humoristických obrázků a povahokreseb ze Slovácka jsou »Moravské obrázky« (1889), »Slovácké děti« (1890) a »Na dědině« (1893). V staleté kronice slovácké rodiny »Do třetího a čtvrtého pokolení« (1892, II. vyd. 1903 dosud nedokončeno), řeší Herben na širokém základě a s mohutnou epickou silou otázku dědičnosti a »maluje ryze moderní problém vzestupu a rozvratu rodu, jenž zasahuje do života celé krajiny«. Dílo má podklad tendenční a vyvrcholuje v tom směru snahy celých pokolení moravských, ale hlavní jeho přednosti jsou syté partie popisné i jadrné podání dějů pro český venkov typických. Ostatní činnost Herbenova od založení »Času« r. 1886 v zásadách Masarykových náleží žurnalistice (viz níže); episodou v novinářském tom úsilí, kromě svěží knihy pro mládež »Bratr Jan Paleček« (1902), jest osobitá sbírka subjektivních obrázků z jihočeského zákoutí »Hostišov« (1907). Psychologie lidu na Tábořsku, připomínající poslední práce Holečkovy a podložená historickými výklady o protireformaci v Čechách, nepůsobí tu však tak silným kouzlem jako ostře vykreslené postavy venkovanů, jako důvěrné turgeněvovské obrázky z jihočeské přírody psané ze srdce myslivce a přítele zvířat a zrošené jemným humorem. Jadrná, lidově původní řeč neobyčejné jasnosti a pádné živosti zvyšuje svéráznost Herbenových prací.

Alois Mrštík (* 1861) vystoupil v literatuře jednak jako spolupracovník svého mladšího bratra Viléma ve sbírce novell »Bavlnkové ženy a jiné povídky« (1897) a v dramatu »Maryša« (1894), jednak jako samostatný novellista v knihách »Dobré duše« (1893), »Rok na vsi« (1903 v IX dílech) a »Obrazy z Tater« (1904). V oněch pracích společných, líčících vesměs lidový život slovácký, uplatňuje svou osobnost kresbou postav hutně plastickou a dramatickým spádem dialogu. V těchto, jmenovitě v obsáhlé, cyklicky seřazené kronice slovácké dědiny Habrůvky, »Rok na vsi« — Alois Mrštík žije od let jako správce školy v Divákách u Hustopečí — zachycuje takřka kinematograficky a fonograficky do malých životem

kypících obrázků neobyčejně lokální věrnosti cele bytí moravských Slováků v plesu i v žalu, při práci i v slavnostech, nejšťastněji tam, kde celý lidový zastup víří a hučí pod nárazy instinktivních vznětů. Obrazy ty, v nichž i dialektická stránka má ráz vzácně dokumentární, jsou zároveň cennými doklady národopisnými i šťastnými ukázkami důsledně realistického pozorování v novellistice; jednotné kompozice umělecké však nemají.

Z ostatních novellistů, zobrazujících s ethnografickou přesností a většinou v Kosmákovském duchu život jednotlivých moravských kmenů a krajů v drobných, namnoze humoristických kresbách, dlužno alespoň jmenovati auktory: *Jana Spáčila Žeranovského* (v. výše), *Karla Křena* (* 1861, vl. Františka Zgodu), *Jana Vyhlídala* (* 1861) a *Otakara Bystřinu* (* 1861, vl. Ferdinanda Dostála), kteří zobrazují život hanácký; *J. M. Slavičinského* (* 1861, vl. Jana Misárka) a *Čenka Kramoliše* (* 1862), dva to kronikáře moravských Valachů a *Michala Srubjana* (1870—1908, vl. Martina Prigla), jenž s humorem líčí Slovácko. Slezsko má své lidové vypravovatele ve zmíněném J. Vyhlídalovi a historickém povídkáři Fr. Slámovi (v. výše). Většina z těchto prací vydána byla v »Moravsko-slezské kronice« (založ. r. 1890, nyní vydávána R. Prombergem). Několik auktorů uveřejnilo čistě národopisné záznamy a dokumenty moravského lidového života bez uměleckých cílů; leč výbor a uspořádání látky nasbírané s opravdovou zálibou a porozuměním mimoděk prozrazují i spisovatelské nadání sběratelů. Takové dokumenty nahledali na Slovácku *Augusta Šebestová* a *Karla Slavíková-Welsová*, na Valašsku *Josef Kalda*, který vynikl jasným humorem a šťastným pochopením duše dětské.

Vyšší cíle než tito čistě lokální zpodobovatelé krajových a kmenových výseků vytkl si *Methoděj Jahn* (* 1865). Jmenovitě starší jeho povídky, v nichž s dobrým porozuměním pro jednotu krajinné i lidové povahy zobrazuje, většinou zasmužilými a ponurými barvami, moravské Valašsko, působí přesvědčující životností a vroucím soucitem se strádajícím lidem; jsou zahrnuty do knih: »Z temných i světlých cest« (1894), »Nevzešlo ráno« (1897), »Zapadlé úhory« (1900), »Tiché světy« (1905), »Večerní stíny« (1908) a »Kosatce« (1910). Když však M. Jahn opouští oblast Valašska, kde vyrostl, kde jako učitel uprostřed lidu působí, nabývají jeho práce kon-

venční mělkosti. Z českých auktorů působil na M. Jahna nejrozhodněji K. V. Rais.

Řada českých novellistů, kteří studovali lidovou duši, pokračuje po K. Světlé *Antalem Staškem*, znalcem kmene podkrkonošského na Semilsku a Vysocku. Ten náleží však svým celým uměním období předchozímu, kdež o něm již promluveno.*)

Podkrkonošský lid na Jičínsku a Novopacku nejzevrubněji a nejpravdivěji zpodobil v druhé, pozdější, části své literární činnosti Karel V. Rais (* 4. ledna 1859), rodilý z Bělohradu u Nové Páky. V početné hojné slovesné produkci Raisově obrážejí se i jeho zevní osudy: vesnické jeho povídky berou svou látku buď z rodného kraje auktorova, nebo z pohorského Hlinecka, kdež působil v 80. letech jako učitel; úřad učitelský vedl jej nejen k hojnému spisování pro mládež, ale i k zdůrazňování tendence výchovné ve všech skoro spisech; přesídlení do bezprostředního sousedství pražského — od r. 1894 jest K. V. Rais ředitelem měšť. školy na Král. Vinohradech — rozšířilo jeho obzor a dalo mu potřebnou vzdálenost od látek i postav podhorského venkova. Do literatury vstoupil Rais jako epigon vlasteneckého básnictví, jako primitivní a idyllický žák Sv. Čecha: prostota venkova, historická vzpomínka, láska k rodné půdě, sentimentální krajinomalba, prostá drobnokresba venkovských postavček jsou hlavní náměty jeho veršovaných knih »První květy« (1881), »Doma« (1883), »Obrázky od nás« (1885), »Obrázky veršem« (1886), »V záři minulosti« (1892), »Pod Zvičinou« (1906), určených jmenovitě mládeži a doplněných řadou veršičků a říkánek pro nejmenší děti. Z ostatní starší své vzpomínkové, krajinářské a vlastenecké lyriky uspořádal K. V. Rais výbor knihou »Z domova« (1912, XVII. sv. sebr. spisů). K verš. těm pracím druží se hojné povídkové sbírky pro mládež: v některých obnovuje a napodo-

*) Zmínky zasluhuje i Staškův zdařilý překlad G. Hauptmannova dramatu „*Forman Henčí*“ (1899), k němuž se řadí rovněž šťastné zčeštění „*Tkalců*“ téhož básníka Josefem Krušinou ze Švamberka (1899); dvěma znalci a básníky českého lidového života podkrkonošského ztlumočena tu proslulá naturalistická díla velkého současného dramatika, jenž vedle svého bratra K. Hauptmanna a vedle H. Stehra nejlépe vystihl život i duši německého obyvatelstva Krkonoš.

buje národní slovanské pohádky a pověsti; v jiných zasažen silně vlivem V. B. Třebízkého, vychovává elegickými příběhy z národní minulosti k uvědomění národnímu — tak zejména v charakteristických »Povídkách ze starých hradů« (1888), »Listech z české kroniky« (1888) a »Z naší kroniky« (1892), někdy vypráví zábavným způsobem příkladné životopisy českých spisovatelů a umělců; konečně sestavuje i výbory ze starších spisovatelů se zřetelem výchovným. Všecky tyto práce, vzniklé většinou v letech 1881—1892 a od r. 1908 shrnuté do VII dílných »Spisů pro mládež«, značí v Raisově činnosti pouhou slovesnou přípravu a službu tendenci vlastnecko-paedagogické.

Vlastní literární význam K. V. Raisův spočívá však v jeho realistických obrazech z venkovského života na českém podhoří; kromě selského lidu vystupují tu i hojnou měrou učitelé a kněží venkovští, sloužící národním a buditelským snahám. Mezi knihami převládají soubory kratších prací; skladby rozměrem nejdelší, »Zapadlí vlastenci«, »Západ« a »Pantáta Bezoušek«, mají spíše ráz kroniky volně rozpředené; skutečným, promyšleně rozpředeným románům stojí nejbliže knihy »Kalibův zločin« a »Na lepším«. Chronologický postup děl sem hledících jest tento: »Výminkáři« (1891), »Horské kořeny« (1892), »Potměchuť« (1892), »Rodiče a děti« (1893), »Zapadlí vlastenci« (1894), »Kalibův zločin« (1895), »Lopota« (1895), »Za světem« (1896), »Pantáta Bezoušek« (1897), »Půlpání« (1898), »Mezi lidmi« (1898), »Západ« (1899), »Paničkou« (1900), »Na lepším« (1902), »Stehle« (1905), »Káča a jiné obrázky« (1906) a »Sirotek« (1907). (Souborné vydání spisů K. V. Raisových z l. 1909—1912 shrnulo tyto práce do XVI sv.)

Valná většina novellistických prací Raisových, v nichž líčení zevního života venkovského i skrovná krajinomalba podány jsou střízlivě až suše, kdežto vlastní příběhy vypravovány jsou s citovou vřelostí a lidumilnou účastí, má ráz chmurný. Rais volí s oblibou trpné a pokořené povahy, odstrčené a podložené postavy, hmotně i duševně ujařmené existence, churavé a odkopnuté výměnkáře, starce opuštěné od dětí, nuzné podruhy, vysílené, životem vypotřebované ženy, dívky zkažené velkým městem a vracející se beznadějně do domova, churavé muže jdoucí na ves umřít, nepatrné zavržence osudu, toužící marně po

lásce a něze, tiché duše vydrážděné nespravedlností a nezřízeností okolí až k zločinu. Ukazuje, jak tyto povahy, které charakterisuje velmi případně dialogem, někdy i monologem, vedou trdně a beznadějně, síleny jakousi náboženskou resignací a hlubokým smyslem pro povinnost, svůj životní boj. Umí vystihnouti pravidelnou a krásnou zákonnost práce na poli a instinktivní jednotu sedláka a půdy. Obměňuje v celé životní rozmanitosti vztah starých rodičů k dětem, výměnkářů k hospodářům, podruhů k sedlákům. Jsa nadšený vyznavač posvátnosti venkova, neumdleně předvádí rozkladný vliv městské vzdělanosti a ne-mravnosti na české horaly; káře vystěhovalectví, zpanštllost, cizáctví, marnivost. Tento tradicionalism pojí se v některých pracích, kreslicích v idealistickém osvětlení venkovské učitele a kněze, v »Zapadlých vlastencích« a v »Západě«, které se občas stýkají s obdobnými pracemi Jiráskovými, k vlastenecké tendenci; v idylickém, ale nemírně rozvleklém »Pantátu Bezouškovi« dává tradicionalism ten ve sporu se skutečností soudobé Prahy, podnět k zábavnému zpracování tklivě humoristickému. Určitá, ač nevtíravá tendence mravně výchovná, zastupuje u Raisa vlastní jednotící názor světový. Nikde nezabývá se Rais společenskými a hospodářskými vlivy na duše lidových svých reků; nikde nesestupuje k výkladu jejich povah a činů ze života instinktivního a pomíjeje tuto stránku naprosto v oblasti erotické, líčí vztahy milostné jednostranně a kuse. Nikoliv z povahy své látky — právě v končínách jím líčených hýbají duši lidovou velké otázky náboženské, společenské, ba filosofické — vyhýbá se skorem úzkostlivě všem myšlenkovým problémům, rozvířujícím ducha i srdce jeho podhořanů, a vůbec jest spíše podrobným a vroucně zaujatým realistickým kronikářem svého lidu než jeho pronikavým psychologem neb tragickým básníkem širého zření. (O K. V. Raisovi viz studii A. Nováka v »Obzoru lit. a uměl.« 1900, roč. II.; spisovatel sám otiskl některé své vzpomínky v »Osvětě« 1911.)

Způsobem Raisovi velice přibuzným líčí Krkonošské horaly i *Josef Krušina ze Švamberka* (* 1359) a *Josef Štr* (* 1859), onen s darem ostřejšího pozorování realistického a s hranatým jazykovým svérázem, tento s vřelejším soucitem pro lopotu lidu ztravovaného hmotnou prací.

Jak Josef Holeček tak Teréza Nováková došli dlouhými oklikami literárního vývoje k psychologii če-

ského venkovana s hlediska náboženských, sociálních a ethických ideí, pro něž nebylo místa v realistickém díle Raisově, a jež i K. Světlá i A. Stašek podávali v přebarvení romantickým.

Josef Holeček (* 27. února 1853 ve Stožicích u Vodňan) bývá pokládán za nejtypičtějšího představitele slavjanofilského směru v české literatuře, třeba že myšlenkový proud ten u něho má celkem jiný ráz než na Rusi. Vzděláním, studii, četbou, cestami, politickým přesvědčením tíhne Josef Holeček, rodák jihočeský a redaktor slovanské zahraniční rubriky v »Národních Listech«, rozhodně k slovanskému jihu a východu. Hledá spojitost mezi myšlenkovým i veřejným životem svého národa a slovanských soukmenovců; odmítá nadvládu západoevropských, jmenovitě německých vlivů u nás; odkazuje od mezinárodní knižní a společensky výlučné kultury k račové, životní, lidové vzdělanosti slovanské. To vyslovil velice zevrubně v publicistických svých úvahách »Rozmanité čtení« (1881, 1886, 1892), »Zrcadlo naší národní společnosti« (1881), »Ruskočeské kapitoly« (1891), »Zájezd na Rus« (1896) a »Vysoké hráze třeba« (1904). Kladné rysy národní povahy slovanské, hrdinskou odhodlanost, mužnou pravdivostí, kmenovou soudržnost, smysl pro rodovou čest shledával nejprve u Slovanů balkánských, mezi něž uvedlo jej studium jejich národní epiky i povolání válečného zpravodaje za balkánské války. Plody onoho studia jsou překlady a ohlasy rhapsodické epiky jihoslovanské, kterou k nám uváděl již S. Kapper, »Junácké písně národa bulharského« (ve II. sv. 1874 a 1875), »Hercegovské písně« (1876) a »Srbská národní epika« (1909). Z vlastního pozorování a studia poměrů Černo-horských přinesl kromě informačního spisu »Černá Hora« (1876) i několik knih povídkové prósy »Za svobodu« (1878—1880 ve III. díl.), »Černo-horské povídky« (1879—1881 ve II. díl.), »Černá Hora v míru« (1883—1885 ve III. díl.), »Junácké kresby černo-horské« (1884—1890 ve III. díl.*).

) Zájem o balkánské Slované v českém písemnictví od 70. let jest značný. Udržují jej četní překladatelé z jihoslovanských jazyků, uvádějící k nám díla veršovaná i prosaická; z nich kromě Josefa Koláře (viz výše) jmenujeme ještě Františka Fajouna (1844), Jana Hudece (* 1856), Josefa Koněra (* 1858) a Josefa Zdenka Raušara

Všestrannost a hloubku svého zájmu o epickou poesii národní J. Holeček krásně dosvědčil cenným překladem obrovského finského lidového eposu »Kalevala« sestaveného E. Lönnrotem (1894—1896 v V dílech); k tomu připojil i přebásnění finské lyriky národní »Kantelatar« (1904).

Po veškerých těchto nábězích a oklikách J. Holeček našel svůj pravý tón literární teprve, když v široce založené a do nejdůvěrnějších podrobností rozpředené kronice, prosycené svěžími dětskými vzpomínkami i samorostlou filosofii životní, vrátil se k rodnému svému jihočeskému kraji v okolí Vodňan. Od r. 1898 chce vyčerpati v rozsáhlém polorománovém cyklu »Naši« (posud VIII svazků: I. Jak u nás žijí i umírají, II. Léto, III. Bartoň, IV. Výprava, V. Boubín, VI. Adamova svatba, VII. a VIII. Vojna), všecku zevní i vnitřní pravdu jihočeského kraje a kmene za svého mládí i s hojnými pohledy retrospektivními. Není to román v pravém smyslu; komposice jest nejistá a nepřehledná; dispoice dějová, sestavení hlavních osob svazek od svazku se mění: výklady ethnologické zastírají nejednou jádro epické. Ale česká duše národní otevírá se v tomto vzácném dokumentu dokořán: brzy některá postava lidová, brzy volná rozprava zvykoslovná, jindy osnova velké novellistické zápletky, uvádějí až na dno problémů otřásajících prostou českou myslí. O otázce náboženské, o poměru k půdě a práci, o pojetí smrti, o vztazích rodinných, o rozporu šlechty a lidu, s marnotratným bohatstvím podrobností pojednává tu sice velmi laxní a neukázněný umělec, ale opravdový básník a výborný instinktivní psycholog. (O »národní filosofii« v Holečkových »Našich« pojednal Alb. Pražák v progr. gym. »Minervy« v Praze 1908.)

Teréza Nováková (* 31. července 1853 v Praze), roz. Lanhausová, vstoupila do literatury několika svazky konvenční novellistiky, v nichž jeduak s precitlivělou

(* 1862). Mezi nimi vynikají oba básničtí překladatelé ze srbštiny J. Hudec a J. Zd. Raušar, tento rozsáhlým rozhledem, oncn vytříbeností formální. Podobným způsobem jako J. Holeček volil si Černou Horu za dějiště svých novellistických obrázků jeho redakční kollega *Ignác Hořica* (1859—1902), jenž získal si u čtenářstva též obliby svými konvenčně, ale švižně psanými novellami z vojenského života a z národnostního rozhraní slezského.

dojatostí líčí bolestné osudy žen, hledajících uprostřed nechápavé společnosti mravní sebeurčení, jednak s mírnou ironií kreslí drobné zvrácenosti malého města. K těmto sbírkám novel »Z naší národní společnosti« (1887), »Z města z samot« (1890), »Kresby a črty« (1891), »Tři ženské podobizny« (1897) druží se i »Maloměstský román« (1890). Některé současné nebelletristické práce ukazovaly poučně k šířícím se obzorům spisovatelčiným. V lidově psané jubilejní monografii literárně dějepisné »Karolina Světlá, její život a spisy« (1890) přihlásila se k literárnímu svému vzoru K. Světlé, ženě intelektuelní, hledající v duši lidové ozvuk myšlenkových proudů novodobých. Z pobytu v Litomyšli od r. 1876 vzešly podrobné a odborné studie národopisné »Kroj lidový a národní vyšívání na Litomyšlsku« (1891) a »Východočeské lomenice« (1903), pak krajinopisné knihy, líčící scenerie dalších prací auktorčiných »Z nejvýchodnějších Čech« (1898) a »Čechy Východní« (1902). Také populární, ženskému čtenářstvu určené obrazy z českých dějin, »Slavín žen českých« (1894), naznačují po svém způsobě další dráhu T. Novákové: národní dějiny české poutají ji hlavně po stránce náboženské; největší pathos náleží teskné době emigrantské a protireformační. Veškeré tyto práce mají význam průpravný; doba zralosti literární nadchází až počátkem XX. století. Zatím T. Nováková znovu rozšířila svůj obzor myšlenkový hojnou průpravou a činností feministickou, které se zvláště věnovala od svého návratu do rodné Prahy r. 1895 a pro niž vytvořila orgán v časopise »Ženský Svět« (1897—1907); rozsáhlý výběr feministických svých úvah opřených o veliké vzdělání literární podala knihou »Ze ženského hnutí« (1912).

R. 1902 vyšel první svazek realistických kreseb a povídek z lidového života na Litomyšlsku, »Úlomky žuly« ostré charakteristiky, přísné rázovitosti, posud však vábil spisovatelku jen svérázný zevnějšek lidový a některé primitivní vztahy společenské. V dalších rozměrech rozsáhlých knihách tohoto řádu, v nichž dějiště prací rozšířilo se z Litomyšlska i na Poličsko a Skutečsko, ponořuje se veskrze do myšlenkového života východočeských venkovanů: v »Janu Jílkovi« (1904) podává na základě dobových dokumentů tragickou historii českého emigranta a českobratrského blouznivce z XVIII. věku: v »Jiřím Šmatlánu« (1906) kreslí

dopodrobna duchovní rozvoj tvrdohlavého evangelického sektáře z Poličska, jenž umírá jako sociálně demokratický nadšenec; v románě »Na Librově gruntě« (1907) předvádí osvíceného sedláka od moravských hranic, v jehož důvěrných osudech obráží se politické osvobození z r. 1848.; v nejrozsáhlejší románové skladbě »Děti čistého živého« (1909) sleduje tragický rozvrat pantheistické sekty »adamitské« na Skutečsku v druhé polovici XIX. stol.; »román kněze buditele«, »Drašař« (1910), sytě zobrazuje piaristický život řádový, literární ruch obrozenský a chmurnou existenci vesničanů na Poličsku, jakožto pozadí temných osudů nešťastného kněze-spisovatele, podlomeného nespoutanou vášnivostí; i dětem určené »Dvě stařenky« (1909) váží látku z lidu východočeského. Kdežto však v těchto důsledně realistických a bohatě věcných románových komposicích, psaných s energickou mužností v pojetí i v provedení, potlačeny jsou naprosto živly subjektivně citové, promítají pohádkové a legendární sbírky prósy, »Rosné perly« (1902), »Skamenité stezky« (1908) a »Výkřiky a vzdechy« (1911), pod symboly a allegoriemi řečí lyricky melodickou nejosobnější vztahy autorčiny, jmenovitě neutěšitelné hoře mateřského srdce, zlou Moranou strašně popleněného, neuspokojenou touhu po plném vyžití osudu a zachmuřený vzdor proti Bohu i sudbě. Svazeček »Kreseb a dojmů z cest« (1911) zachycuje feuilletonisticky malebné postřehy, rozmarné epizody, historické i umělecké reminiscence z putování po Švýcařích a Německu.

Ostatní novellistické práce z východních Čech — Al. Jirásek našel v lidu litomyšlském látku pro dvě dramata »Vojnarka« a »Otec« — mají více zajímavosti národopisné než literární. Z bezprostředního sousedství »Jiřího Šmatlána« a »Jana Jílka« volila svou povídkovou látku *Anna Popelková* pro knihu »Za jedním hřích« (1897) se zvláště jemným citem pro dialekt, kterého i T. Nováková šetří. Pohorí žďárské, které v několika pracích líčival již Fr. Pravda, od počátku 90. let v naivně realistických povídkách průhledné osnovy a mravoučné tendence kreslí *Vlasta Pittnerová* (* 1858) provd. Weymelková; starší sbírky jejích prostých povídek »Ze žďárských hor« (1892), »Žďárské obrázky« (1893), »O dědaru« (1894) jsou cennější než pozdější její nadprodukce.

Karel Klostermann (* 15. února 1848) zaujímá zvláštní místo mezi českými povídkáři zpodobujícími

lidový život. Narodil se na německé straně Šumavy v Horních Rakousích (v Haagu), prožil mládí na rozhraní českoněmeckém v Sušici, vykonal německá studia, stal se německým žurnalistou a posléze profesorem německé reálky v Plzni. Pod pseudonymem Faust, jež učinily známým malé causerie a obrázky, uveřejnil r. 1890 svoje »Böhmerwaldskizzen«, jdoucí ve stopách německých básníků Šumavy a Českého Lesa, Josefa Ranka a Adalberta Stiftera. Nenašed však v německé literatuře povšimnutí, jal se psáti česky a rázem stal se spisovatelem oblíbeným. Upoutal lehkým a půvabným způsobem vypravování, svižně povídacím a barvitým slohem, ději napínavými, příběhy konvenčně erotickými. Zevrubná líčení ze života sklářů, dřevařů, vorařů, pytláků a hajných šumavských, jmenovitě z osudného roku 1870, lykožroutové to katastrofy, seskupuje kolem líbivých milostných historií jako barvitou dekoraci. Vášnivým scénám vždy romaneskně uspořádaným dává odehrávat se v barvitém rámci krajinářském prosyceném nadšením pro hory a lesy. Za to nepostihuje Klostermann nikde svérázu lidového; nezahluobává se do duší svých postav, působících vždy spíše dojmem dekorativním; ba nedbá ani o rozlišení českého a německého lidu na hranici rakousko-bavorské. Nejlepší z jeho prací tohoto druhu jsou romány: »V ráji šumavském« (1893), »Ze světa lesních samot« (1894) a »Sklářie« (1897), i povídky »V srdci šumavských hvozďů« (1896). Časovou látkou upoutal i román ze života vídeňských Čechů »Za štěstím« (1895). Od r. 1894 vycházejí »Sebrané spisy« Klostermannovy (posud XX sv.), vedle uvedených prací obsahují i hojné romány, povídky, humoresky, feuilletony rázu konvenčně zábavného s tendencí konservativní.

IV. Literatura zábavná a konvenční. Vedle spisovatelů, kteří svojí tvorbě vytkli uvědomělé cíle umělecké, neb alespoň sledující význačné vzory literární, dali se unášeti hlavními proudy slovesnými, stojí v kvantitativní převaze auktoři, již nechtějí než bavit nebo tendenčně vychovávat své čtenáře naprosto bez zřetelů literárně uměleckých. Značí v písemnictví vždy živel konservativní, nebo zůstávají dlouho věrni přežilým módám literárním a namnoze žijí z odpadků starých škol a dávno mrtvých mistrů; ostatně vkus průměrného čtenářstva, jenž jest jim vůdčí normou, vždy o několik desetiletí pokulhává za vážnými směry

uměleckými. Po mnohé stránce znamenají ve vnitřním životě literárním prvek rozkladný; jejich nadprodukce, umožněná chvatnou improvisační methodou a naprostou lhostejností o charakter slohový, nejednou duší vážnou tvorbu uměleckou, ať již svou mnohostí nebo opanováním čtenářského zájmu.

V přítomné době, kdy opravdoví umělci slovesní usilují jednak o psychologické zvniternění a prohloubení, jednak o vyšší methodu produševnělého a důsledného realismu, libují si konvenční spisovatelé i nadále v čistě zevnějším, hrubě látkové, dějově přeplněné romantice, v dobrodružných příbězích, libovolně fantastických zápletkách nebo opět v naivním okreslování povrchní skutečnosti života s všelijakými lidumilnými a reformními tendencemi, které pravidelně jsou vnuceny a neorganicky nalepeny. Kdežto vážní umělci snaží se viděti jasně a ostře, utápějí konvenční literáti vše v neukázněné, pohodlné sentimentalitě. Jestliže realismus zastává krásný požadavek, aby spisovatel líčil pouze to, co na dno zná, aby své tvorbě vždy předesílal podrobné, trpělivé studium věcné, konvenční literáti rádi kreslí v neurčitých tazích a mdlých barvách světy a vrstvy vzdálené, dráždící sice zvědavost povrchního čtenářstva, ale samému auktoru známé jen matně, z doslechu, z dohadu.

Právě v tom spočívá zpravidla vítězství spisovatelů tohoto druhu: uvedou do literatury dotud neznámé prostředí, sensačně novou látku, nevyužitou potud scenerii; tím strhnou k sobě čtenářstvo, žízňivé po překvapení, aby na to mohli po léta těžiti ze své speciality. V této věci jest konvenční belletrie v těsném vztahu k novinářskému zpravodajství, jako vůbec valná většina novellistů tohoto řádu skládá se ze žurnalistů. Odtud onen pestrý, napínavý, na zevní efekt vypočtený sloh konvenční belletrie, v němž feuilletonistické prvky a reporterské živly přímo duší vlastní povídkovou epiku. Mnohé z konvenčních spisovatelů poznali jsme již při přehledu povídek historických, genrových a vesnických; zde chceme v rychlém výčtu vyjmenovati auktory, jejichž práce buď libují si v povrchním exotismu, buď v naivním zpodobování společenského ruchu, buď v žurnalistickém vzdělávání lidu novellami tendenčně vyhocenými. Sentimentalismus spisování tendenčního dosahuje vrcholu v produkci některých ženských vypravovatelek. Samostatnou, literárně málo významnou skupinou jsou moralisující povídkáři katoličtí.

Z veliké rady belletristů konvenčních vyjímáme několik význačnějších, kteří obratnou volbou látky, napínavou úpravou dějovou, živou malbou prostředí, poutavým způsobem vypravovacím vzbudili větší pozornost. *Servác Bonifác Heller* (* 1845), jenž jako spoluredaktor »Lumíra« a »Květů« i člen redakce »Národních Listů« zaujímal význačné místo v literární organizaci 70. a 80. let (napsal i řadu cenných vzpomínek na tato léta, nevydal jich však souborně), zobrazil ve svých barvitě a pružně psaných románech scény bitevní, ruský a kavkazský život, mezinárodní společnost plavící se po moři, i obchodní vrstvy pražské. *Bohumil Havlasa* (1852—1878) upozornil na sebe více než svými romány dobrodružným životem, ženoucím se stále z domácí tišiny do rušného světa za hranicemi, jmenovitě na daleký slovanský východ, kdež jako ruský voják v kavkazské válce předčasně našel smrt. Vášnivý neklid, dobrodružná fantastičnost, touha po všem výstředně barvitém, divoce exotickém, improvišační chvat charakterisuje i jeho románové knihy, z nichž »V družině dobrodruha krále« (1874) a »Kněz Jan« (1875) mají námět historický, »Tiché vody« (1876) jsou romantickou milbou vysněného šlechtického života na českém venkově, »Péři« (tišt. 1901) fantastickým ohlasem orientálských dojmů auktorových. [Památku jeho oslavili krásně s případnou charakteristikou Havlasovou Svatopluk Čech básní »Na hrob Havlasův« (1878) a J. V. Sládek elegií v »Jiskrách na moři« (1879)]; *Edvard Jelínek* (1855—1897), vedle V. Štulce, Fr. Kvapila a Ad. Černého přední pěstitel vzájemnosti českopolské (viz i níže), pokoušel se neúnavně dáti cestopisným svými reminiscencím, historickým arabeskám, společenským tužbám a panslavistickým dumám formu novellistickou. Naivní idealism, skoro ženská přecitlivělost, stálý sklon ke konvenci, pohodlné prodlévání při všem podružném a nahodilém, feuilletonistická povíдавost vyplňují jeho početnou produkci. Románový ráz má jen přeládlá dámská lektura »Motýlek z norské pohádky« (1893). Z jeho polopovídkových knih, věnovaných slovanské vzájemnosti, jmenujeme na př. »Črty kozácké« (1885), »Črty litevské« (1886), »Ukrajinské dumy« (1888), »Slovanské návštěvy« (1889), »Slovanské črty« (1889), »Črty varšavské« (1890), »Jasem a stínem« (1890 a 1894).

Pavel Albiert (1861—1902) (vl. Jan Mucek) vydal v 80. letech pravou spoustu plytkých lehce nahozených,

vtipné a poutavě psaných novell, skizz, anekdot, causeries, čerpaných z vojenského ovzduší, z pruské okupace a z konce graciesního i galantního XVIII. věku; od počátku 90. let líčil z vlastní zkušenosti život Čechů amerických, mezi nimiž předčasně zemřel. *Rudolf Jaroslav Kronbauer* (* 1864), představuje v našem písemnictví nejplněji typ povídkáře žurnalisty. S neklamným smyslem pro sensaci dovede vysлідiti ve velkoměstském víření nejnapínavější látku, vyzíská z ní řadu hrubých, ale působivých efektů, zpracuje ji způsobem naprosto konvenčním, bez stylu, bez psychologie, bez vkusu, nešetří kalnou sentimentalitou a posléze nasadí si masku lidumilné tendence, sociálního soucitu. Největšího účinku v průměrných vrstvách čtenářských docílil křiklavými povídkami z blázince, nalezince a porodnice »Z posledních stanic« (1890), průhledným románovým zastřením sensačních středočeských katastrof peněžních »Řina« (1902) a svazky genrových povídek groteskního rázu »Z pražských katakomb« (1903), »Ze života naší bohémy« (1904) a »Snoubenci umělecké lóže« (1911). V poslední době vydal řadu memoirových feuilletonů. *Karel Švanda ze Semčic* (* 1867) ve »Fantastických povídkách« (1892) a »Bizarních povídkách« (1896), pohrávajících spiritismem, okultismem a magií, se smělou bravurou, leč s malou hloubkou vyvrcholil napínavost české novellistiky konvenční. *Emil Tréval* (* 1859), vl. Václav Walter) specialisoval se ve většině svých povídkových knih na chmurná themata duševních poruch, chorobného rozkladu vědomí, hallucinací, fixních představ, podvědomých stavů psychických. Leč látkový zájem, zvyšovaný lékařským povoláním auktorovým, jest silnější, než umělecká schopnost tvůrčí, a tak v knihách »Zápa sy« (1895), »Těžké chvíle« (1902), »Maia« (1902), »Silnější než milování« (1904) vedle stran prozrazujících bystrý zor psychologický, jest i mnoho povídkové konvence. Dvě knihy »Za onoho času« (1899) a »Antiky« (1907) pokoušejí se o objektivní epiku, obrácenou do daleké dávnověkosti. Některé ze svých posledních prací píše Tréval se svou chotí a podepisuje je pak Tréval-Viola.

Viktor Kamil Jeřábek (* 1859) sloučil v lehce a živě vyprávěných povídkách, nejednou románově rozrostlých, dvojí látkový svět. Rodná Litomyšl, na níž hledí zraky tklivé vzpomínky a prismaťem Jiráskových maloměstských historií, poskytla mu řadu staro-

modních figurek zalitých jasnou pohodou a prodšených boдрým humorem; o nich vypráví v genrových knihách na př. »Doma« (1899), »Bodří maloměšťáci« (1900) a »Štěstí domova« (1911). Na středomoravském svém působišti nedaleko Brna poznal »nové vesničany« moravské, rozleptané blízkostí velkého města a prozrazující kmenový svéráz pouze již nářečím; o groteskních a ubohých, zbloudilých a svedených postavách tohoto kraje mluví tu s ethickou tendencí, tu s vtípnou, neútočnou satirou, tu se zábavným veselím jeho povídky a romány »Dobyť Podolan« (1907), »Počestná obec Valčice« (1908) a »Dílo saně« (1909). O Jeřábkově snaze poskytnouti moravskému čtenářstvu zdravou lidovou literaturu, mluví jak knihovna překladů »Slovanské besedy« (1891—1893), jím redigované, tak jeho časopis »Niva« (od r. 1910).

Jan Havlusa (* 1883, vl. Jan Klecanda mladší) dovedl v pestrém eklekticismu sloučiti rysy starší konvenční literatury s některými zevními znaky moderní pestré prósy. Našed na Tatrách, Valašsku, v Itálii, na Oceáně i v Americe scenerie, situace, lidové charaktery a společenské vztahy, českou novellistikou potud nevyčerpané, improvizuje o nich dějově poutavé a scenicky pestré příběhy, laděné často do výstřední hrůzy a divoké fantastičnosti. S marnotratnou mnoholslovností a leckde v křiklavých barvách dává jim krajinářské orámcování; někdy pokouší se o psychologický výklad bizarrních svých dějů; jindy pohrává si moderními problémy. Nadprodukce jeho svádí jej všude k mělkosti a povrchnosti, která ubíjí i jeho pružnou vervu a živý temperament. Z jeho knih cennější jsou pouze povídky inspirované Tatrami, Bezkydy a jich horaly: »Mezi životem a smrtí« (1902), »Horské stíny« (1902), »Tatranské povídky« (1902), »Pod skalnatými štíty« (1904).

Z ostatních konvenčních novellistů zasluhují zmínky *Antonín H. Sokol* (1847—1889), *Josef Miroslav Hovorka* (* 1848), *Václav Beneš Šumavský* (* 1850), *Josef Havlík* (1850—1912), *Čeněk Kalandra* (* 1850), *Jan Klecanda st.* (* 1855), *Emanuel Zítek* (* 1856), *Josef Ladislav Hrdina* (* 1856), *František Sokol Tůma* (* 1856), *Josef Deográt Konrád* (* 1859), *Jan Antoš* (1860—1899), *Pavel List* (* 1862, vl. Václav Schwab), *T. E. Tisovský* (* 1863, vl. Tobláš Eliáš), *Karel Jonáš* (* 1865), *František S. Holeček* (* 1865), *Josef Jan Svátek* (* 1870), *J. V.*

z *Finberka* (* 1871, vl. Jan Václav Svoboda), *Jan Osten* (* 1871, vl. Jan Ohrenstein) a *Antonín Nečásek* (* 1871). Mezi nimi nejproduktivnější jsou tři novináři, Jan Klecanda, J. L. Hrdina a F. Sokol-Tůma, kteří vydávají již svoje sebrané spisy. Jan Klecanda, dlouholetý žurnalista ve službě severočeských menšin, líčí rád dělnický život a národnostní spory na česko-německém pomezí; J. L. Hrdina, feuilletonista »Národní Politiky«, nejčastěji volí náměty z pražských chudých vrstev; F. Sokol-Tůma, vydavatel »Ostravana«, vypráví o hornících, hutařích a továrních dělnících uhelné pánve ostravské a o horalech valašských se zvláštním zřetelem k bojům jazykovým mezi Čechy, Poláky a Němci. Genrové obrázky z kanceláří a pisáren humoristicky zbarvené, jež do české literatury uvedl I. Herrmann, a jimiž zahájil svou novellistickou dráhu V. Hladík, píše z uvedených povídkářů zvláště Josef Havlík, Jan Antoš, Pavel List, Jan Osten. Někteří z jmenovaných novellistů pokusili se i o drama, tak E. Zítek, F. Sokol-Tůma, J. Antoš, K. Jonáš a A. Nečásek.

Ze spisovatelek, sem náležejících, vyznačují se *Berta Mühlsteinová* (1847—1887) a *Anna Řeháková* (* 1850) silným sklonem sentimentálním. B. Mühlsteinová, povaha podstatou lyrická, — vydalať i sbírku precitlivělých veršů —, zobrazovala se vždy znovu v ženských trpících a roztoužených postavách svých jednotvárných novell, jež vyšly pod názvy »Na březích Nežárky« (1882), »Nové povídky« (1883), »Povídky, novelly a arabesky« (1884) a »Vlasti a tobě« (1886). Anna Řeháková, překladatelka německé ženské novellistiky, rámuje své konvenční příběhy nádechu sentimentálního a leckdy příchutí paedagogické do cestopisného a národopisného líčení, jež jest ozvukem dalekých jejích cest, také causeristicky zpracovaných; nejcharakterističtější z jejích knih jsou povídky »Žena a život« (1898), kde případně jest vystižen starší typ české emancipované ženy. Malým genrovým obrázkům, jaké v začátcích svých psaly T. Nováková a B. Viková-Kunětická, zůstala věrna *Teréza Svatová* (* 1858). Moderní nátěr konvenční povídky ženské a zženštilé daly spisovatelky Felix Tevér a Olga Fastrová. *Felix Tevér* (* 1855, vl. Anna Lauermannová) obestřela své povídky, vyprávěné lehkým konverzačním způsobem, vesměs oparem lichotivé elegance. Ta se však často z dekoračního prostředku mění v životní zákon, ovládající osudy

roztoužených a unavených mladých žen, roztráštěných a zádumčivých umělců, sentimentálních světáků; stará Praha, vylíčená s lyrickou důvěrností, dává zpravidla rámec Tevérovým povídkám. Svazky jejich jsou: »Povídky« (1894), »Její mladší bratr« (1900), »V soumraku« (1902), »Pan malíř« (1909) a »Duše nezakotvené« (1910). Novinářská zpravodajka a hlasatelka ženské svéprávnosti, *Olga Fastrová* (* 1876) zpodobila v románech »Fata morgana« (1908) a »Pro dobré jméno« (1910) na ostře vypointovaných postavách ženin zápas o štěstí a samostatnost, o mravní neodvislost; venkovské město podrobně prostudované bývá nejlepší dekorací jejího živého, leč mělkého vypravování. *Anna Maria* (vl. Anna Maria Tilschova * 1873) v »Sedmnácti povídkách« (1904) a v cyklu dojmů z Hlinecka »Na horách« (1905) osvědčila se obratnou stilistkou malých nálaiových črt. *Marie Calma* (vl. Marie Hurychová-Veselá, * 1883) přichýlila se od průměrných skizz z naperfumované společnosti k laciné módě pohádkové v bombastickém slohu.

Katolická belietrie tendenční, která shromažďovala se ve sbírkách »Hlasy katolického spolku tiskového« (od r. 1870), »Zábavy večerní« (od r. 1880) a »Ludmila« (od r. 1898), opouštěla vždy více směr Pravdův, v němž primitivní realismus byl v rovnováze s mravoučnou tendencí a sesilovala stále rysy konfessivní polemiky, útočného církevnictví, nensášelivého dogmatismu, charakterisující lidové práce Kosmákovy. Tyto znaky poznali jsme částečně již v starší době na Josefu Ehrenbergerovi a Vojtěchu Pakostovi (v. v.); vyvrcholení jejich v nejkřiklavějších barvách a ve způsobě opravdu protiliterární obsahují spisy vikaristy *Petra Kopala* (* 1834, psal jako novinář i pod pseudonymem Petr Kopřiva), biskupa *Edvarda Brynycha* (1846—1902) a učitelů *Václava Špačka* (* 1856) a *Josefa M. Kadlčáka* (* 1856); z nich proniká u P. Kopala hrubý tón žurnalistický, u E. Brynycha vášeň kazatelská.

Spíše zábavně lidový než polemický účel sledují ve svých přečetných povídkách faráři *František Jiří Košťál* (1857—1909) a *Alois Dostál* (* 1858). *Bohumil Brodský* (* 1862, vl. Bohumil Zahradník), pokouší se scelití rozpor mezi nábožensko mravní tendencí a opravdovou hodnotou literární; leč jeho nadprodukce — v poslední době vycházejí jeho sebrané spisy — tóně v konvenci. Vedle hojných povídek — ze souborů

jejich nejobsáhlejší jest mnohosvazková serie »Z vesnice a samota« -- napsal B. Brodský také řadu široce založených románů, kde od cituplného podání ženských osudů dospěl přes složité rodinné historie až k malbě zápasů společenských; z románů těch uvádíme: »Obětovaná« (1898), »Odumřelá ratolest« (1899), »Pozdní květ« (1901) »Václav Lamač« (1903), »Na sopečné půdě: (1906), »Libuše Trnavská« (1906). Jsou to díla poctivého znalce současného života, lidumilného melioristy, ale mělkeho psychologa.

Literární obrození kněžské belletrie české t. zv. »Katolickou Modernu«, přineslo i novellistice katolicky uvědomělé blahodárné podněty. Se skrovným sice uměním, leč s opravdovým procítěním a s případným vystižením skutečnosti vylíčili mladší spisovatelé složité vztahy novodobého katolického kněze k obci věřících i k společnosti vůbec. Povídky ty prodšeny jsou namnoze duchem reformního katolictví, jehož mistrem v románě byl Vlach A. Fogazzaro (1842—1911), u nás hojně překládaný. Ale rozsáhlé vypravovatelské dílo klobuckého faráře *Jindřicha Š. Baara* (* 1869) nevyčerpává se touto oblastí látkovou, jejíž důkladnou znalost a sociální proniknutí dokázal knihami »Cestou křížovou« (1900), »Farská panička« (1906) a »Farské historky« (1908); tu po Fr. Pravdovi poprvé nakresleny nové a pravdivé typy českých kněží. J. Š. Baar, rodák z chodské Klenčí, vrací se rád k Domažlicku a k jeho lidu, jež v typických postavách reliefně zpodobuje, hledě vždy k vystižení vztahů hospodářských i tradičního svérázu. Tím se jeho románově založené skladby »Pro kravičku« (1905), »Jan Cimburá« (1908) a »Poslední z rodu Sedmerova« (1908) blíží Holečkovým »Našim«, ovšem mají odlišnou tendenci. (O Baarovi viz studii D. Stříbrného v Čas. mod. fil. II.) Z mladších katolických povídkářů upoutal hned svými počátky působivý *Bedřich Konařík Bečvan* (* 1878).

I čeští židé, které již v 40. letech volal S. Kapper (v. výše) ke stolu české kultury slovesné, vypracovali si tendenční povídku konfessiijní příchuti. Příležitostně jejich vyprávěče soustředil od r. 1881 »Kalendář českožidovský«, redigovaný průkopníkem myšlenky českožidovské *Karlem Fischerem* (1840—1909); práce jejich trpěly povrchní tendencí a mdlým schematisováním. Teprve *Vojtěch Rakous* (* 1862), vl. Vojtěch Österreicher, spisovatel jádrné knihy po-

vídek »Vojkovičti a přespolní« (1911) vnesl životný realism, mužný humor a břitkou charakteristiku do obrázků ze života židů na českém venkově. (Viz studii Jos. Kodíčka v »Přehledu« 1911.)

V. **Uvědomělý realism sociální.** V evropských literaturách byl realismus daleko dříve utajenou silou než byl svými theoretiky vyhlášen hlučně za samospasitelný program. V každém písemnictví nabyt literární směr, spravující se výlučně zákony skutečností a zpodobující podstatné její jevy — neboť to jest pravý obsah realismu slovesného — vlastního národního rázu; realismus francouzský liší se zásadně od realismu skandinávského, a v Rusku by angličtí realisté nebyli pokládáni za realisty. Také v Čechách, kamž promyšlený realism románový a dramatický vstoupil v druhé polovici 80. let, nebyly snahy o pravdivost a skutečnost v literatuře novinkou. Pod vlivem mladoněmecké školy se B. Němcová obrátila k realistickejšímu studiu lidu vesnického; J. Nerudu přivedl týž podnět k genrovým obrázkům realistickým z Prahy a z cest. Pak v povídkách ze života vesnického ovládal realism tu uvědomělejší, tu neuvědomělejší; národopis sílil jeho smysl pro spolehlivost pozorování a správnost zachycování. Vnikal dosti neurčitě do historické povídky i do genrových kreseb společenských; nikde však nebyl jednotnou methodou a uvědomělým programem. Organický vývoj českého realismu románového počíná až pod cizím vlivem, když domácí podmínky byly zvláště příznivy; mocný ten podnět přichází z Ruska. Ruský literární realism, ať v románě či dramate, má svoje velké tradice: praotec jeho N. V. Gogol (1809—1852) byl současníkem našich buditelů a učitelem našeho Havlíčka, jenž z něho se zálibou překládal; oba jeho klassikové, románopisci I. A. Gončarov (1813—1891) a I. S. Turgeněv (1818—1883) vytvořili svá hlavní díla, když u nás pokolení Nerudovo a Hálkovo obrozovalo v moderním duchu literaturu, a vyvolali již tehdy u nás živý zájem, řadu překladů i literární ohlasy; geniální kritický vykladač a psycholog realismu ruského G. V. Bělinskij (1811—1848) vedl s naším Havlíčkem současně literární i ideový boj. Leč teprve v dílech obou největších duchů ruské literatury F. M. Dostojevského (1821—1881) a L. N. Tolstého (1828—1910) jest velkolepě ztělesněno vše, co liší ruský realism od studeného a vědecky objektivního realismu francouzského i od humoristicky

a satiricky naladěného realismu anglického, totiž přísná ethika, založená na evangelickém křesťanství, vášnivě vroucí zájem o veškeré mravní, náboženské a sociální otázky, neúprosně pravdivá a obdivuhodně jasnovidná psychologie. Oba ti geniální tvůrci umění zcela osobitého vstoupili k nám se svými veledíly stvořenými v 60. a 70. letech, teprve předposledním desetiletí XIX. věku. Současně přijati byli s nadšením ve Francii a v Německu a působili tam obrodně, podobný blahodějný výsledek do-
stavil se i u nás.

První průkopníci ruského románu u nás byli Pavel Durdík, T. G. Masaryk a Vilém Mrštík. K jejich podnětu vyšly první překlady z Dostojevského i Tolstého, nejdříve v »Románové knihovně Svět ozora« (r. 1887—1898), pak od r. 1888 v »Ruské knihovně« (posud 60 svazků). »Ruská knihovna« (v jejíž redakci se vystřídali Josef V. Kalaš, Jaromír Hrubý a Pavel Papáček) učinila si úkolem vydati souborně románová a novellistická díla velkých ruských realistů. I vyšly tu spisy N. V. Gogola, I. S. Turgeněva, I. A. Gončarova, M. I. Saltykova-Ščedrina, A. F. Pisemského, F. M. Dostojevského a L. N. Tolstého; kromě toho prósa A. Puškinova a v nejuvější době některé práce A. P. Čechova, V. M. Garšina, V. G. Korolenka, M. S. Lěškova a I. N. Potapenka.*) Z auktorů

) O L. N. Tolstém, jenž živě zajímal se též o českou reformaci náboženskou, máme již celou literaturu. »Ruská knihovna« vydala kromě veškerých povídek a románů, také jeho stati vychovatelské a úvahy o umění; některá jeho velká díla na př. »Anna Karenina« a »Vojna a mír« přeložena jsou několikrát, velký soubor jeho děl přinesla i Vilímekova sbírka »Slavní autoři literatur světových«; r. 1911 a 1912 vyšly též 3 svazky pozůstalých děl Tolstého. Od roku 1890, kdy jeho »Kreutzerova sonata« (překlad Ant. Hájna zkonfiskován, nové vyd. až 1908), způsobila přímo revoluci v mravních názorech mládeže, jsou jeho nábožensko-reformní a sociálně kritické spisy sledovány s nemenší pozorností než jeho díla básnická. Většinu jich přinesla »Knihovna Rozhledů«, mnohé v překladech Karla Velemínského (1880), jenž získal si zvláštních zásluh o propagandu mravních názorů Tolstého; jiné »Světová knihovna«. Z děl o Tolstém uvádíme překlady monografie E. Solovjevovy »L. N. Tolstoj« (přel. K. Kolman 1899) a P. Birjukových »Vzpo-

těch působili nejmočněji Dostojevský a Tolstoj po stránce psychologické a ethické, Turgeněv po stránce stilové; u mnohých spisovatelů-realistů mísil se s vlivem ruským i vliv naturalismu francouzského. Mohutným vlivem působili od počátku XX. století. M. Gorkij a L. Andrejev, neklidní, často zlomkovití básníci rozvráceného nitra a vzpoury nevázané osobnosti proti společenskému řádu. Mladší spisovatelé učili se od nich uvolněné formě náladové skizzy, psychologii lidí bez domova a bez cíle, vrtošivé měnivosti dojmové a volné. Jejich vliv se nejednou křížil s působením novellistů norských.

Mezi překladateli z ruštiny zasluhuji zvláštní zmínky *Pavel Durdík* (1843—1903, viz i níže), *Jaromír Hrubý* (* 1852), *Ignác Hošek* (* 1852), *Karel Štěpánek* (* 1863), *Pavel Papáček* (* 1863), *Vilém Mrštík* (viz níže), *Augustín Vrzal* (* 1864), jenž podává i cenné přehledy

míněk a listů L. N. Tolstého“ (přel. B. Prusík 1906 a 1908), pak díla původní, K. Kolman: „L. N. Tolstoj“ (1908), K. Velemínský: „U Tolstoj“ (1908), J. Máchal: „L. N. Tolstoj, jeho život a díla“ (1912) a úvahu o filosofii jeho v knize F. Krejčího: O filosofii přítomnosti (1903). Kromě auktorů v „Ruské knihovně“ zastoupených, uvedeni k nám byli ještě tito významní ruští prosaíkové: L. Andrejev, A. N. Apuchtin, M. Arcybašev, J. Čirikov, M. Gorkij, D. A. Grigorovič, V. M. Krestovská, A. J. Kuprin, J. A. Lejkin, D. Merežkovskij, F. Sologub. Mnohé z těchto překladů přinesla sbírka St. Minaříka „Knihovna slovanských autorů“ (od r. 1909). O překladech a vlivu realistického dramatu ruského viz níže. Konečně vzbudila pozornost i ruská literární kritika, která kráčela ruku v ruce s ruským slovesným uměním; přeloženy z ní některé práce G. V. Bělinského, N. A. Dobroljubova a D. Merežkovského. Původních českých dějin literatury ruské posud nemáme, nahrazují je dva překlady — nehledíc k staršímu soubornému dílu Pypinovu o literaturách slovanských (přel. A. Kotíkem 1880) — A. G. Stěnova kompilace hlavně dle Skabičevského „Historie literatury ruské“ (1897) a S. Volkonského „Čtení z ruských dějin a z ruské literatury“ (přel. L. Hofman 1901). O vůdčích hlavách ruské literatury psával v 90. letech do *Osvěty* Josef Mikš (* 1853, pseud. Vojtěch Kalina); kromě uvedených překladatelů podali studie o současném písemnictví ruském zvláště Josef Folprecht a Josef Bartoš. V úhrnném dílu „Slovanstvo v přítomnosti“ (1912) pojednal o posledním období slovesnosti ruské přehledně Jan Máchal.

pod pseudonymem A. G. Stín, *Vincenc Červinka* (* 1878) a *František Husák* (* 1878); všichni psali též články o ruském písemnictví. Veliký vliv ruského románu na naši literaturu v 80. letech lze vysvětliti nejen příbuzností národního ducha ruského s národním duchem českým, hlavně v otázkách mravních a náboženských, leč i příznivou časovou konstelací, za jaké k nám ruský román byl uveden. Bylo to v době, kdy problémy společenského přerodu, jmenovitě ve způsobě moderního socialismu, bušily i na duševní brány u nás; kdy v mládeži, pod mocným vlivem osobnosti a nauky prof. T. G. Masaryka, kvasilo hnutí ethické; kdy literatura, přinášaná k nám z Francie, mluvila o krizi pozitivismu a snahách novoidealistických. V tom ve všem velicí ruští spisovatelé, kteří spolu byli reformatory, přinášeli uspokojivé řešení; ale i po stránce umělecké dobře se přimykali k potřebám naší literatury. Realistické metody bylo tu používáno z velké části k vyličení lidových vrstev, kterýmžto směrem, ač nejasně a tápavě, nesly se i české pokusy realistické. Nebyly tu žádány ani předpoklady vědecké, ani se tu nevycházelo z dlouholeté čistě literární a umělecké tradice jako v realismu a naturalismu francouzském, a i tím bylo ruské realistické umění v Čechách srozumitelnější a sourodější. Tím lze vysvětliti též, že vlivy francouzského a anglického románu, jež k nám byly později rovněž soustavně přenášeny, nevnikly pod literární povrch.*)

*) O působení francouzských naturalistů i skandinávských prosaiků na český román viz níže v souvislosti s nejnovějšími fázemi české novellistiky. R. 1896 založena byla obdobou k „Ruské knihovně“ „Anglická knihovna“ (posud II řady, I. o 7, II. o 40 svazcích;) vede ji překladatel *Josef Bartoš* (* 1850), jenž napsal i řadu statí o soudobé novellistice anglické. Z počátku omezovala se hlavně na americké humoristy, v druhé však skupině (od r. 1902) vedle klasiků prósy britské L. Sternea, T. Smolletta, W. M. Thackeraye, G. Elliotové přinesla i přední prosaiky současné G. Mereditha, G. Moorea, R. Kiplinga, O. Wildea, H. G. Wellse. „Anglickou knihovnu“ doplňuje Laichterova „Sbírka krásného čtení“ (od r. 1905), kde anglický román převládá. Tu Ch. Brontëovou dociená řada starších mistrů anglického románu, z nichž však Ch. Dickens, překládaný po různu již od r. 1843, dočkal se jednotného a soustavného překladu teprve roku 1912. sto let po svém zrození, v sbírce „Slavných autorů“

První odraz ruského realismu objevil se v řadě malých povídek a genrových skizz vytržených ze samého víru každodenního života a ostře kreslících postavy uražených a ponížených lidí, které však spisovatelé snažili se vystihnouti »s kusem světla, se světlejším koutem lidské duše«. Na samém prahu 90. let, kdy i genroví lyrikové Coppéeovy školy veršoval s lidumilným soucitem o tomto trudném světě, psali takové povídky jmenovitě K. M. Čapek, František Roháček a Gustav Jaroš. K. M. Čapek (* 1860), rodák z Domažlic, podlehl na dlouhou dobu svodům žurna-

literatur světových“. Z překladatelů anglické prósy nejproduktivnější jsou: *Fr. J. Benešovský Veselý* (1854—1905, vl. Jan V. Veselý), *Pavla Moudrá* (* 1861, viz i níže), *Zdeněk Franta* (* 1868), *Marie Jesenská* (* 1867), a *Bořivoj Prusík* (* 1872). Ačkoliv při zakládání „Anglické knihovny“ kladeny velké naděje (na př. Vilémem Mrštíkem) do jejího vlivu na naši literaturu, přece účinky ty se nedostavily; naopak s jiné strany kritické (F. X. Šaldou) pronášeny vážné pochybnosti o tom, zda anglická prósa může oploditi naše písemnictví.

Budiž tu učiněna zmínka i o překladech z ostatních literatur románových, o jejichž souborných knihovnách viz níže. Povídkáři i románopisci cizí uváděni jsou k nám hromadně, bez výběru a bez kritiky; vedle děl vzorných a pro svůj národ klassických také sensační jepice a pouhé knihy zábavné, které přecházejí bez ohlasu a beze vlivu. Ze slovanských literatur kromě románu ruského těší se zvláštní pozornosti prósa polská a v ní vedle výše zmíněného Sienkiewicze hlavně M. Konopičká, E. Orzeszková, B. Prus a K. Tetmajer, které nám tlumočili jmenovitě Coelestin Liposlav Frič (1856—1886), Pavla Maternová (* 1858, viz i výše), Jan J. Langner (* 1861) a František Vondráček (* 1865). Z překladatelů prósy španělské stůjtež zde Antonín Pikhart 1861—1909), výborný tlumočnick Cervantesův, a O. S. Vetti (* 1861, vl. Antonín Koudelka), polyglott mezi českými překladateli. Řadu italských novellistů uvedl k nám Václav Hanus (* 1866), mezi nimi i práce skvělého malíře marnotratné rozkoše Gabriela d'Annunzio, o jehož vlivu na naši prósu ještě promluvíme; vedle něho převedeny k nám přečetné práce vlašských spisovatelek M. Serao, Neery a G. Deleddy. V oblast konvenční literatury patří většina novellistiky maďarské, již věnovali své překladatelské síly Ferdinand Brábek (* 1848) a Gustav Narcis Mayerhoffer (* 1865).

lismu, jenž porušil jeho bezprostřednost pozorovatelkou, zkřivil jeho výbojnou originálnost, znásilnil a barokně přeplnil jeho sloh, zhruběl a zbanalisoval jeho vtip, jak o tom svědčí vedle hojných novinářských polemik v »Národních Listech« i mnohé z jeho referátů výtvarných. V »Povídkách« (1892) byl realistou velmi ostrého postřehu a velmi silného soucítění sociálního; pak přes románovou bizarrerii v psychologii i v stavbě »Nejzajímavější Slovan« (1893) dostal se k pražskému románu »V třetím dvoře« (1895), v němž banálnost staví se jako realism, karrikatura jako charakteristika, povíдавost jako epická šíře; vzestupem a návratem k literárním počátkům jest naturalistický román »Kašpar Lén, mstitel« (1908), tragicky to zahořklá studie vzniku zločinu v otřesené duši zednického hrdiny, jehož životní prostředí dovedl spisovatel směle proniknouti a barvitě podati. Tu propuká s jakousi barbarickou silou i Čapkův sklon k psychologickému experimentu, vedle prudkého, avšak nijak sentimentálního soucitu společenského, jeho to vůdčí rys literární. To shledává se i v drobnější Čapkově próse »Nedělních povídkách« (1897), »Darů sv. Floriána«, »Zvířátkách a Petrovských« (obě společ. 1912), »Pateru novel« (1904), »Novém pateru« (1910) a v »Pateru třetím« (1912) nejednou v karrikaturním zkreslení a v rozpoutané slohové grotesce. V posledních třech sbírkách Čapkových prós jest roztržštěn v novellistické úločky svérázný román ze života pražské umělecké i novinářské bohémy »Antonín Vondřejc«, který nejen suggestivní malbou prostředí, ale psychologickou odvahou zabodávající svou sondu do výjimečných a churavých stavů duševních, daleko předstihuje románové práce Čapkových vrstevníků z téže životní oblasti. Zmodernisovaná »osudová hra« Čapkova »Begův samokres« (1911) selhala scenicky i literárně. *František Roháček* (1860-1904), jenž zasáhl do literárního života také jako red. »Nivy« (1891—1897); střediska to mladých spisovatelů, vydal tři svazky prósy realistického směru a kriminální příchuti, načerpané většinou z moravského prostředí, »Malé povídky« (1884), »První hřích« (1893) a »Několik povídek« (1895); jsou blízký starší próse Merhautové, stojí však hluboko pod ní. *Gustav Jaroš* (* 1867, psával pod pseudonymem Adam Kříž) vzbudil r. 1891 veliké naděje dvěma knihami opravdově realistického svérázu. Z nich

veršovaná burleska »S l á v a« podrobnou a sytou drobnomalbou vystihuje dobové a kulturní ovzduší našeho obrození národního, třebaže bez pochopení jeho vůdčích ideí; sbírka pak próz »P u b l i k á n í a h ř í š n í c i« vychvacuje z velkoměstského davu výrazné figury, aby je několika rázovitými čarami zpodobila a obklopila jímavým temnosvitem soucitného pochopení a odpuštění. Leč nadějí těch Gustav Jaroš nenaplnil: v pozdějších letech vystupoval veřejně jen jako pokrokový novinář živého temperamentu a původní kronikář výtvarný neohroženého úsudku a bezpečného vkusu.

Románopisci, jejichž literární vývoj mocně a rozhodně byl zasažen ruským románem realistickým, jsou M. A. Šimáček, Josef Laichter, B. Viková Kunžtická a F. X. Svoboda; k nim druží se Josef Merhaut a Jiří Sumfn.

Matěj Anastasiu Šimáček (* 1860) narodil se 5. února 1860 v Praze; vystudoval chemii, byl krátce cukrovarským úředníkem na venkově. Navrátil se do Prahy, redigoval v l. 1884—1899 »Svět ozor«, od r. 1900 »Zvon«, oba časopisy dovedl učiniti orgánem svého směru a jeho hojných přívrženců, r. 1900 stal se divadelním referentem »Nár. Politiky«, když byl již před tím do »Svět ozora« psával posudky dramatické. Šimáček, jenž zkusil se ve všech genrech slovesných, začal svou činnost literární básněmi, v nichž se hlásí příslušník genrových epigonů Vrchlického. Jsou to důvěrné improvizace slabého lyrického letu a skrovného tvarového umění, tíhnou k zemi a často naklánějí se v sentimentální soustrasti k trpícím a pracujícím, z jejichž života kreslí miniaturní, celkem všední obrázky. Za sbírkou »Z k r o n i k y c h u d ý c h« (1884) následoval veršovaný román přemoudřelý a ztlumený erotiky »V b l u d i š t i l á s k y« (1889); lyrická kniha »N a z á l e t e c h« (1896) a elegický doslov s erotickým závěrem »H r o b u a ž i v o t u« (1908) mají ráz epizodický.

Novellistika Šimáčkova počíná realistickými obrázky z cukrovarského života, jež šťastně nalézají při práci rázovité lidové typy a se sytou malbou prostředí slučují všední, leč poutavě osnované příběhy hlavně milostné; sem patří »Z o p u š t ě n ý c h m í s t« (1887), »U ř e z a č e k« (1888) a »D u š e t o v á r n y« (1894). I některé ze starších románů Šimáčkových vyrůstají z ovzduší cukrovarského: tu hří spisovatel, podlehnuv

zařím ruským psychologům realistům, duševní krise úředníků, často s erotickými vztahy k dělnické vrstvě, tak v »Bratřích« (1889), »Otcích« (1891) a ve »Dvojí lásce« (1894). Již v těchto knihách vtírá se na místě barvitě kresby bystře vypozerovaného milieu šedivá, únavná jednotvárnost, zaviněná částečně tím, že M. A. Šimáček rozprává dlouhé dialogy, aniž by jimi dovedl postavy své charakterisovati, částečně tím, že podrobný psychologický rozbor zavádí jej k neživé schematičnosti a papírové abstraktnosti. V dalších knihách prósy stává se společenským kronikářem rozvrácených měšťanských vrstev pražských, když již v jedné z nejstarších svých rozlehlejších skladeb »Šťěstí« (1891) vylíčil pražskou uměleckou bohému. Ony obrazy z pražské buržoasie vycházely v jednotném rámci »Ze zápisů phil. stud. Filipa Kořínka« pod pseudonymem »Martin Havel« v letech 1892—1896 a zaujaly V sv. (I. Lívanečky sl. Rózy U Žehurů. »Miroslav z Lipan«, II. Rodina Janebcva. III. Chamradina. IV. Poslední svého jména. V Rodiny dvou sester); první svazky, kde převládá genrová malba prostředí, stojí nepoměrně výše než díly pozdější, přeplněné nešťastným řešením naivně položených problémů sociálních. Nasládlý idyllism vyznačuje povídky »První služka« (1898) a »V novém životě« (1899); první z nich došla volného pokračování povídkou »Maxínkův strýček« (1910), kde s použitím rysů autobiografických spisovatel zpodobil křížení světa měšťanského s uměleckou bohémou. Plné rozvíjení osobnosti Šimáčkovy obsahují rozsáhlé tři romány poslední, »Světla minulosti« (1901) a dvě úzce spřízněné koncepce »Lačná srdce« (1904) a »Chci žít!« (1908). V nich snaží se spisovatel sloučiti realistickou malbu společenskou s důkladnou analysou duševní; předvésti v tragickém střetnutí zápas temných, namnoze zděděných vášní s veřejnou mravností; postaviti vědecký výklad jevů sociálních a přírodních do služeb psychologických. Leč tragiky opravdu lidské dosahuje jen zřídka, neboť místo mocných duchovních sil uvádí pouze mechanické processy, místo hlubokých bolestí jen trapné krise, místo románové epiky toliko důkladně propracované referáty. Jsou to vesměs díla důsledného deterministy, který snaží se podati biologii rozkladu společnosti měšťanské. Avšak ve chvíli, kdy jednotlivci i rodinné celky propadají neodvratnému úpadku, náhle přeruší deterministického myslitele humanitní a demokratický

vyznavač kladných hodnot mravních a obrací děj, ne bez násilnosti novým směrem. Nástrojem takového obratu zpravidla bývá postava ženská, ale všechny tyto spasitelky a obroditelky podány jsou jednotvárně a schematicky.

Podobnou vývojovou drahou jako Šimáček románopisec proběhl i Šimáček dramatik. Po nasmělých náběžích k realistickému dramatu ve veselohře »Pomluva« (1886) a v činohře »Bez boje« (1887), kde užito ještě hojně živlu intrikového, dobývá prvního vítězství soustředěným scenickým obrazem ze života cukrovarského »Svět malých lidí« (1890), jenž jest dramatisováním povídky »Manželé Strouhalovi« z knihy »Z opuštěných míst«. Opouští však brzy tento svět, aby v »Jiném vzduchu« (1894) se pokusil o řešení moderních morálních otázek na pozadí porušené buržoasie. V tragedii mravního rozkladu sociálního »Ztracení« (1902) ztroskotává se jeho úsilí o statickou malbu duševní a o analytické roztřepení děje; rovněž »Poslední scéna« (1907) není než nezdařený experiment násilné psychologie. (Šimáčkovy sebrané spisy vyšly v l. 1907—1911 v 20 svazcích; poslední díl obsahuje divadelní a literární vzpomínky a charakteristiky, jichž většina vyšla v »Světozoru«, M. A. Šimáček zastává v nich stanovisko »kritiky milující«. Dodatkem připojena k tomuto svazku dále zevrubná, popisná, ale nekritická studie V. Dreslerova o M. A. Šimáčkovi a jeho díle. O literárně historický výklad Šimáčkova tvoření se r. 1911 pokusil D. Stříbrný, v »Čas. pro mod. filol.« (I) rozebral Šimáčkovu prósu, v »Listech filologických« (XXXVIII) jeho dramata.)

Josef Lachtar (* 1864) vyložil svoje literární zásady opětovně nejen ve svých románech, oplývajících poučnými úvahami, theoretickými rozhovory a vloženými traktáty mravoučnými, nýbrž i přímo jako kritik »Naší Doby«. Román jest mu v první řadě dějovým promítnutím určité pravdy ethické, epickým vyobrazením obrodného pochodu mravního, výmluvným prostředkem k apoštolátu morálnímu; k tomuto účelu tendenčnímu volí pravidelně jednoduché a nesmírně naivní příběhy z vlastní životní zkušenosti neb z nejbližšího společenského okolí a snaží se spíše probrati všestranně předem položenou thesei v důkladných hovorech než rozvíjeti v složitém ději charaktery. Suchopárná ztrnulost, neživotná schematicnost, dějová

chudoba a slohová vyhublost jsou pak znaky jeho nadmíru rozsáhlých románových knih, které vyabstrahovaly svou metodu z pozdní méně šťastné a v jádře protiumělecké fáse Tolstého. V »S y c h r o v ě ě ř e« (1892) napsal maloměstskou historii s pamfletistickým ostrím, nepoužil posud své románové theorie; v knize »Z a p r a v d o u« (1898 ve II sv.) kroniku pokrokového hnutí se stanoviska Masarykova realismu; v románě »N a p ř e c h o d u« (1908) autobiografickou zповěď svého vztahu k ženě a k lásce; v knižně dosud nevydané románové skladbě »H i c R h o d u s« (1911) mimovolnou tragikomedii mužských i ženských schemat, řízených morálkou obmezené střízlivosti.

Božena Viková Kunětická (* 1863) roz. Novotná, provd. za cukrovarského úředníka J. Vika, vzpomíná svým pseudonymem pardubického rodiště. Starší práce její, povídky, arabesky a drobnokresby z venkova i malého města se zabývají se zájmem a citovou účastí, často s dobrodušným humorem nepatrnými ženskými osudy; ústřední děj jest zpravidla erotický, charaktery nepřekračují nikde běžného průměru, jedinou intencí spisovatelčinou jest bavit a rozveseliti cituplné čtenářky. Sbírký takových povídek postupují od r. 1887 asi patnácte let, některé vyšly, když již autorka stála na vyšším stupni vývojovém. Toť knihy »P o v í d k y« (1887), »D r o b n ě p o v í d k y« (1888), »Č t y ř i p o v í d k y« (1890), »P o s v a t b ě« (1892), »N o v ě p o v í d k y« (1893), »V d o v a p o c h i r u r g o v i« (1894), »I d y l l k y« (1894), »S t a ř í m l á d e n c i a j i n ě p o v í d k y« (1901), a »M a c e c h a a j i n ě n o v e l l y« (1902). V knihách románové šíře a stavby »J u s t ý n a H o l d a n o v á« (1892) a »M i n u l o s t« (1895) ozývají se již jiné tóny: spisovatelka se počíná zajímati o složitější bytosti ženské obtížené vinou neb stojící v konfliktu s průměrnou mravností; snaží se vysvětliti je psychologicky a jejich konflikt s úzkoprsým okolím obklopiti září tragickou. Postupně stává se vyznavačkou osvobození ženina od mužské nadvlády; její feminism má nejen ráz svéhlavého a bezohledného individualismu, jenž neváhá rozvrátiti řád společenský, nýbrž i povahu vražedného odboje proti muži; její knihy přestávají býti románovou epikou a stávají se tendenčními protesty a divokými obžalobami; její postavy schematy, která se nerozvíjejí v bohatém toku životním, nýbrž deklamují divadelně o feministických zásadách. Nejčastěji vrací se k požadavku naprosté pohlavní čistoty mužovy

před sňatkem, jak jej formulovali Björnson a Tolstoj: ráda prodlévá též u společenského přeludu matriarchátu; a v obou případech tendenčně zkresluje postavy mužské, poprvé v knize »Silhouetty mužů« (1899). V posledních svých třech románech »Medřická« (1897), »Vzpouza« (1901) a »Pán« (1905) libuje si v mnohoslovném slohu ekstatickém, divoce improvizovaném, ve větách vyrážených a přerývaných jakoby v nejvášnivějším affektu, v kupení pestrých a křiklavých obrazů: mění se z realistické romancierky v pathetickou věštkyň. Obraz prósy B. Vikové Kunětické dokresluje svazek cestopisných causerii »Švýcarské scenerie« (1902), sbírka feuilletonistických výlevů rázu většinou spiritistického »Věřím!« (1908), kniha jemných lyrických improvisací milostných »Má láska!« (1908), vydaných pod pseudonymem »Ignota« a svazek zmatených úvah politicky-ethnologických »Dobytí severu« (1912).

Scenické práce B. Vikové Kunětické, rázu většinou veseloherního, ba fraškového ukazují nejednou rub feministické činnosti auktorčiny, při tom nepohrdají starou technikou konvenčních komedií i mají u diváků značnou přízeň. Veselohrami jsou »Sběratelka starožitností« (1890), »Neznámá pevnina« (1899), »Přítěž« (1901), »Cop« (1905), a »Dospělé děti« (1909); ani ve vážných dramatech a scenických črtách »V bludišti« (1890), »V jařmu« (1897), »Co bylo« (1902) a »Holčička« (1905) neschází hrubých efektů; poslední hra »Lidé« (1907) rozplývá se v blouznivých mátohách nejinak než některé kapitoly »Pána« a improvisace »Věřím«. (Přátelsky ocenil B. Vikovou Kunětickou J. S. Machar v »Knihách feuilletonů« II. 1902; popisně předvedl její spisy V. Dresler v Ženské revui 1908).

Jiří Sumín (* 1864 v Uhřicích na Moravě vl. Anna Vrbová) ztělesňuje typ moderní spisovatelky-realistky způsobem přímo opačným než B. Viková Kunětická. Od r. 1895 vycházejí pod pseudonymem Jiřího Sumína románové studie, sbírky novell, popisné společenské analýsy z moravského venkova a malého města, syté a zhuštěné v detailu, pevné a přesné v psychologické interpretaci, roztráštěné však namnoze v stavbě. Není v nich národopisné ni krajinářské malebnosti; mohutné vášně a velké bolesti jsou z nich naprosto vyloučeny; sklon k chmurnosti, k hrůze, beznaděži jest v nich vždy patrný. Jejich síla spočívá

v důsledně, přesně objektivitě, sestupující až na dno duší a pronikající k základním motivům společenského dění; objektivita nejeví se jen v oblasti látkové, prosycuje i všecko mravní nazírání, daleké všeho apriorismu a jakéhokoliv apoštolátu. Ze soudobých auktorek může se v této vážné věcnosti měřiti s Jiřím Sumínem pouze T. Nováková, u níž jest však silnější zaujetí ideové a vroucnější tón. Knihy Jiřího Sumína jsou: »Z doby našich dědů« (1895), »Zapadlý kraj« (1898) a »Věště« (1898) tři to románové studie; pak dvě sbírky povídek »Úskalím« (1900) a »V samotách duší« (1903); další dvě románové studie »Potomstvo« (1903) a »Zrádné proudy« (1904), »Dvě novelly« (1907, obsahují »Loutku« a »Soumraky«), veliký román z náboženského života neobyčejné síly »Spása« (1908), dvě povídky »Když vlny opadly« (1910, obsahují »Po hodech života« a »Fišina«) a »Kroky osudu« (1912).

Jestli že zpodobil hutný a střízlivý realism Jiřího Sumína moravské podhoří, jest Josef Merhaut empatickým a rozplývavým malířem střední Moravy z okolí brněnského. Západočeský rodák *Josef Merhaut* (1863—1907) ztrávil většinu svého mužného věku v Brně jako redaktor konservativního deníku »Moravské Orlice«; Morava nezůstala naň bez vlivu ani ve volbě látek, ani v ideích promítaných v jeho románech, ani konečně v bludech jeho pozdějších let. První tři knihy jeho novell »Povídky« (1890), »Had a jiné povídky« (1893) i »Černá pole« (1897) těží z pronikavého pozorování brněnského života; tu s trpělivou láskou ku všednímu dni a jeho poníženým obětem, s těžkým sensualismem podává Merhaut ryze naturalistický obraz zastřený temnými chmurami fatalismu a prodchnutý ideí naprostého determinismu. V nepoměrně velikých dvou románech, »Andělská sonata« (1900) a »Vranov« (1906), z nichž tento myšlen byl částí většího cyklu, pokusil se Merhaut překonati naturalism ideově a umělecky. Ideově došel k oslavě programních hesel na Moravě té doby bujících, k apotheose mravní obrody v katolickém duchu, k račové mystice krve, ke krátkozrakému zbožnění rodné půdy. Umělecky převzav mnoho od Viléma Mrštíka, ulpěl na mnohoslovném bombastu přeplněném násilnými a pestrými obrazy, jimiž nedovedně a nevkusně promítal duševní život; rozvleklost a nesouměrnost vyznačují tyto pochybené práce. Po smrti Merhautové vydal z jeho pozůstalosti M. Hýsek jednak

»Básně« (1908), jednak »Výbor feuilletonů« (1908). I v básních jako v novelle daleko vyniká Merhaut sensualista a pozorovatel nad Merhautem idealistou a lyrikem. Feuilletony Merhautovy byly psány od r. 1885 pro »Moravskou Orlici«, většina z nich věnována jest divadlu; pro poznání jeho vlohy popisné jsou velice charakteristické též jeho cestopisné obrázky z Moravy a z Itálie (O Merhautovi viz studii O. Theerovu v »Lumíru« 1907).

František Xaver Svoboda narodil se 25. října 1860 v Mníšku z venkovské rodiny středočeské, jejíž kroniku podal ve svém románě »Rozkvět«; selská láska k půdě, kmenová setrvačnost, oddané přilnutí k přírodě zůstaly pro vždy význačnými rysy jeho povahy. Po technických studiích, které sesílily jeho reální smysl a obrátily jeho pozornost k jevům a zákonům hmotné skutečnosti soudobé, stal se úředníkem městské spořitelny v Praze, na níž působil do r. 1911.

Literární činnost Svobodova, vyznačující se lehkou produktivností, objímá nejrůznější druhy slovesné; těžko lze říci, zda Svoboda lyrik či Svoboda novellista neb Svoboda dramatik stojí v popředí. Svobodovy literární počátky jsou básnické: dva svazky »Básní« (1883 a 1885), obsahující oddíly »Paprsky«, »Drobné zrní«, »Širokým proudem«, »Chladem a teplem«, »V záhybech společnosti« a »Písně milostné«, vynikají intimní vroucností, milostnou něhou, silným sklonem k meditaci a jemným smyslem pro krajinářskou i společenskou skutečnost. V pevnější linii tuhou tyto rysy ve sbírkách »Nalady z minulých let« (1890) a »V našem vzduchu« (1890); vyzrálý básník mužné meditace, solidní a sensitivní malíř českého kraje, vyrovnaný filosof stoického klidu mluví z lyrických svazků »Květy mých lučin« (1896) a »K žatvě dozrálo« (1891); retrospekční ráz má sbírka »Na koho jsem vzpomněl cestou do hor« (1910). Níže stojí epik Svoboda, skladatel genrových humoresek veršem »Koketky, ženichové a nevěsty« (1893), veršovaného mravoličného románu ze středočeské vesnice »Noví vesničané« (1895) a historické episy z husitské doby »Pavel Liška« (1898).

Svoboda novellista, jenž již 1885 zkusil se v »Povídkách«, přihlásil se jako uvědomělý realista v kresbě studentské duše »Probuzení« (1893). Za každodenním příběhem vyhledává hlubší psychologické

motivy, veškeré sociální dění sleduje z povýšeného hlediska všeobecných, ze života odvozených ideí, připouští fatalistický výklad lidského osudu, jednotlivce líčí v stálé souvislosti s jeho okolím a jmenovitě s jeho společenskou třídou, zvláštní pozornost věnuje dušemalbě milenců a krajinářskému zarámování, pečlivě vystihuje náladové ovzduší, šťastně zpodobuje povahy ženské. Jindy však vzdává se všech nároků sociologických a filosofických a vypravuje s lehkou pružností pro vypravování samo, kreslí si postavy pro postavy samé, vtipně a zábavně komponuje děje v plné záři životního slunce. Novelly obého rázu počal do knih »Mladé představy« (1894), »Náladové povídky« (1894), »S měs žertu i žalu« (1895), »Drobné příhody« (1896), »Vzrušující hlavy ženské« (1897), »Pestré povídky« (1899), »Příběhy a obrazy« (1901), »Vášeň a osud« (1902), »Dva romány« (1906) obsahují »Obláčky mládeže« a »Tiché povznesení« (1906). Vrcholem prósy Svobodovy jest veliký rodinný »Rozkvět« (1898), v němž s mohutnou epickou šíří a s hlubokým vystižením venkova na osudech svého rodu rozvíjí svou oblíbenou theorii energie národní. »Sebrané spisy« F. X. Svobody, zahájené r. 1908, přinesly řadu výpravných prací knižně potud nevydaných neb nově představěné soubory starších děl; tak drobnější románové skladby »Srdce její vzkvétalo vždy dvěma květy« (1908), »Valerián Zloch« (1910) a »Až ledy poplují« (1911), pak rozvětvený román z pražského elegantního světa, kalící ryzí epiku konverzačními živly a přece zase soudící pestrou změň života zákony ethickými, »Řeka« (1909 o 4 sv.) a svazky novell »Válečné sny Fr. Poláka« (1908), »Jarní stráž« (1909), »Podivíni« (1910), »Večerní hovory« (1911) a »Z Brdských lesů« (1911); ostatní z XIV dělů shodují se s knihami svrchu uvedenými.

Dramatik Svoboda byl z prvních, kdož uvedli na českou scénu společenský realismus; při tom zpodobuje výlučně svět, jež do nejmenších podrobností zná. Proto jeho postavy, jeho společenská ústředí, jeho zhuštěný dialog působí neobyčejnou illusí skutečnosti, a přece nespokojil se Svoboda úlohou passivního zpodobovatele českého světa, nýbrž usiloval vždy o sepětí děje všeobecnou sociální neb ethickou myšlenkou, leckdy didaktického rázu. Sám dal dramátům svým heslo »Pod barevným povrchem života postupují

Stručné děj. lit. čes. Novák-Novák.

hlubší proudy«. Snahy ty uskutečňují činohry »Márinka Válková« (1889), »Směry života« (1892), »Rozklad« (1893), »Útok zisku« (1894), »Odpoutané zlo« (1898), »Podvrácený dub« (1900), »Oiga Rubešova« (1902), »Přestři vrchy« (1912) veršovaná hra »Démon« (1905) trpí jak nejistotou slohovou, tak schematicností v povahokresbě. F. X. Svoboda, výborný psycholog mladistvého blouznění milostného, shovívavý soudce lidských pošetilostí, úsměvný filosof všedního života, má i značný sklon veseloherní. Nejlépe zachytil rozmar mladické lásky a půvab staromodního světa v komediích »Dědečku, dědečku« (1896) a »Čekanky« (1900) i v aktovce »Poupě« (1902), ústupkem vkusu českého veseloherního obecenstva jsou žertíky »Rozveselená rodina« (1902), »Lapený Samsónek« (1902), »Mlsáníčko« (1902) a komedie »Fialka« (1907). »Dramatická díla« F. X. Svobody vyšla neúplně o V sv. v letech 1900—1903; sebrané spisy podávají jejich úhrn, namnoze v podobě změněné.

(Výraznou charakteristiku Svobodovu nakreslil F. X. Šalda v »Zlaté Praze« r. 1896; zevrubně popsal jeho prósu V. Dresler v monografii 1911).

Spisovatelé, jejichž povídkové i románové práce charakterisují český realismus sociální, zrodili se vesměs v 60. letech. V jejich stopách jde několik mladších povídkářů, zrozených v desetiletí následujícím, kteří nebyli dotčeni protinaturalistickou tendencí, oživující povídková díla jejich vrstevníků. Se snahou o společenskou povídku spojují zájem pro lehké švihné podání a pružný konverzační tón: nejednou se u nich jeví, třeba v jednotlivostech, vliv spisovatelů, o nichž teprve bude řeč jako představitelích modernějších tendencí slovesných. Z nich *Václav Freyn* (1877—1907) odešel dříve, než mohl se plně vyvinouti: z obou svazků vyšedších posmrtně »Za soumraků i nocí« (1907) a »Pozůstalé spisy« (1911), mluví přecitlivělý melancholik, který namáhavě hledá epickou formu pro smutky mladého srdce, ale nenachází jí ani v povídkové drobnokresbě ani v skizze románové. Hutněji a věcněji, ale i sušeji a střízlivěji piší čtyři dobří znalci venkovské společnosti: pružný leč mělký vyprávěč *V. Otomar* (* 1867, vl. *Otomar Viglic*); mezi neobratnou brutalitou a společenskou satirou kolísající *Karel Scheinpflug* (* 1869), jenž vydal i dva svazečky veršů; jemu příbuzný popisovač a vykladač lidských dokumentů *Karel Žák* (* 1871) a po-

vídavý *Karčí Rožek* (* 1876), který od lyrických básní, psaných pod pseudonymem K. Egor a od rozvráčených dramát, dospěl k genrovým obrázkům realistickým. Zprvu pronikal v nich sklon ke zjevům pathologie společenské a duševní, (na př. »Propastmi duší«, 1904, »Deset povídek o manželství« 1908), později zalíbilo se mu v lidově prosté kresbě života venkovského (na př. »Rozsévači«, 1910 a »Ze vsí a samota« 1911). Lehkým perem, náchylným k zálibné arabesce a k náladovému stínování vládne *Karel Engelmüller* (* 1872), jehož sbírky »Pavouci« (1903), »Mimochodem« (1905) a »Labyrint lásky« (1910) jsou většinou ironicky zaostřenými neb melancholicky zastřenými historkami lásky. Dílem J. Merhauta dílem V. Mrštíka připomíná lepšími svými pracemi *E. Sokol* (* 1874, vl. Karel Elgart), činný též v kritice slovesné i výtvarné. Nejsvěžejší jest jeho skizza »Děti« (1904); v »Kresbách« (1906), zpola cestopisných a zpola psychologických rád popisuje širokým štětcem a rád materialisuje duševní stavy; to s naprostým nedostatkem konstruktivního živilu proniká i v neuměrném románě divčího srdce »Slunce« (1908) a v nevykvašené kronice zmatené puberty »Májové bouře« (1911). Jemu v leččems se podobá naturalisovaný Moravan *Stanislav Kovanda* (* 1878), jehož nevykvašené sbírky povídky »Stranou hluchých cest« (1910) a »Na skřipci« (1911) jsou posud jen doklady psychologického experimentování a slohové pohotovosti.

VI. Nové snahy o synthetické umění románové.

Jako našli čeští realističtí románopisci a novellisté 80. let v ruském románě bohatý živel oplodňující, poskytla cizina i prosaikům posledního pokolení v románovém svém umění hojně podněty a určovala namnoze směr jejich theoretického chtění a jejich tvorby. V překotném úsilí doléhají k nám z evropského západu různé proudy umění románového a v ochotném kosmopolitismu přijímány jsou vedle sebe, byť i často vzájemně se vylučovaly. Čeští spisovatelé napodobují je někdy až do nahodilých vněšností, řídkěji vybavují za jejich vlivu nové rysy svých individualit, jen u výjimečných případech zpracují methodou zahraničních vzorů český myšlenkový a životní obsah. Dnes, kdy stále nové vzory a vlivy valí se k nám přes hranice a působí na mladé auktory, lze velmi ztěžka stanovit, co jest společno veškeré té tak různorodé tvorbě románové, jejíž většinu dodává nám Francie, men-

ší část literatury skandinávské, něco i moderní Německo a Itálie. Leč všichni ti cizí románoví vůdci, ať jsou vyznavači vědeckého pozitivismu, ať stoupenci náboženského a filosofického idealismu, nechť zabývají se vylučně hmotnou a smyslovou stránkou života, či sestupují výhradně do hloubek duševních záhad, ať ulpívají na naturalistické reprodukci či vidí v životních jevech symboly abstraktních ideí, učí naše spisovatele pozorovati život složitěji, zpodobovati jej s vášnivějším uměleckým temperamentem, hledati v syntetické snaze jeho podstatu. I proti staršímu poloromantickému povídkářství českému, i proti realistickejšímu románu 80. let značí naše poslední tvorba románová, v psychologii, ve slohu, v zhuštěnosti pokrok, který nemůže se posud měřiti s výsledky mladého pokolení literárního v lyrice.

Nové cizí vzory románové přivádí k nám řada knihoven. Z pokrokařského hnutí r. 1890 vyšla »Vzdělávací bibliotéka« (redaktor Karel Stanislav Sokol), která vedle francouzských a anglických moderních děl filosofických, historických a sociologických uvedla k nám přední mistry románu francouzského a skandinávského. Skoro výlučně románové tvorbě věnovány jsou od r. 1905 »Knihy dobrých autorů« (vydáva K. Neumannová, výběr řídí Arnošt Procházka); tu přihlíží se jednak k soustavnému střídání literatur, jednak k naprostému uměleckému rázu; totožný program má i »Moderní bibliotéka« (založena r. 1903, rediguje K. H. Hilar) jež však přináší jen menší práce, výjimkou původní, často se silnou strunou erotickou. Vedle starší literatury přinesly mnoho moderní belletrie také zprostředkující sbírky, Pospíšilova »Bibliotéka překladů vynikajících děl cizojazyčných« (1890—1894), »Knihovna Zlaté Prahy« (od r. 1893), »Vilímkova knihovna« (od r. 1898, v níž sloučena »Knihovna románů cizojazyčných« a »Moderní knihy«), »Výkvět světových literatur« (od r. 1909), »Hajnův Výběr románův a povídek« (od r. 1900), zvláště pak dvě sbírky překladové literatury, zahrnující vedle spisů poučných výběr belletrie všech dob a všech národů, v malých levných svazcích, »Světová knihovna« (od r. 1897 red. Jaroslav Kvapil) a »Pestrá knihovna zábavy a kultury« (od r. 1910 red. Em. z Lešehradu). Zvláštní cíl si vytkla knihovna »Slavní autoři literatur světových« (od r. 1908, red. Fr. Sekanina);

díla vůdčích neb sensačních románopisců a novellistů soudobých vycházejí tu buď úhrnně neb v obsáhlých výběrech.

Nejvíce podnětů přinesl francouzský román naturalistický. Velicí klassikové francouzského románu Stendhal, Balzac a Flaubert, v jejichž mistrovských dílech vystřídává romantiku nejdokonalejší realism dokonalé stavby, nezvratné psychologie, velkolepé epiky, zůstávali přes opětovné poukazy kritiků, jmenovitě F. X. Šaldy, nepovšimnutí neb byli předváděni troskovitě v nedokonalých překladech.

Ze Stendhala posud přeložen malý zlomek, Balzacova díla podána v rozsáhlejším výboru teprve v »Slavných autorech literatur světových« od r. 1910; tu přihlíženo hlavně k Balzacovu stěžejnímu cyklu »Lidská komedie« (1842—1845). Jiná z jeho děl vyšla ve »Světové knihovně« a v »Knihách dobrých autorů«; o zdomácnění Balzaca u nás zasloužil se studiem i překlady zvláště Otokar Šimek. Flaubert byl překládán hojně, pohříchu převody jeho hlavních románů počítají se k nejzběžnějším českým překladům.

Za to E. Zola dobyt se svou školou takměř české literatury. Emil Zola (1840—1902) vyšel z přírodovědeckého a sociologického materialismu a pokusil se na podkladě pečlivě nashíraných »lidských dokumentů« a neúprosně společenské analýsy, vykonané cestou vědeckou, vytvořiti v románové formě přírodopis současného lidstva; práci tu podnikl v rámci dějin úpadkové rodiny francouzské za doby druhého císařství. Zaměnil takto literární umění za vědu, vymýtil z polorománových svých rhapsodií všecku psychologii, neprev pro přírodní a sociální součinitele osobnost člověkovu, Zola, nadšený a výbojný theoretik, uvedl do písemnictví mnoho bludů, jež byly zvýšeny ještě tím, že čistě romanticky upřílišoval pudový život na úkor života mravního, že s výstřední obšírností líčil brutální a animální stránky v přirozenosti člověkově, že všude vnášel do svých knih násilnou mravoučnou tendenci. Síla nebyla v jeho umění, leč v jeho bojovném vystupování a v prudkém odporu, na nějž narazil to právě tak u nás jako ve vlasti neb v Německu.

Kdežto r. 1880 Ferdinand Schulz odsoudil v »Osvětě« Zolovy sensační romány v zájmu »mravnosti a slušnosti«, ohrazuje se důrazně proti eventuelním překladům jejich do češtiny, vystupoval r. 1888 Vilém Mrštík v »Ruchu« a v »Nedělních listech« jako prů

kopíř Zolova naturalismu a doporučoval vřele překládání románových i theoretických spisů Zolových do češtiny. Nehledíc k pokoutním překladům, nesledujícím vůbec literárních cílů, byl k nám poprvé Zola uveden r. 1890 románem »Sen«, dílem to plným ústupků čtenářskému průměrnému vkusu. R. 1891—1894 přinesla Pospíšilova »Bibliotéka překladů vynikajících děl cizojazyčných« čtyři zvláště význačné romány cyklu »Rougonů a Macquartů«: »Člověka bestii« (1891), »Peníze« (1891), »Terezu Raquinovou« (1892), »Dílo« (1893), »Peníze« (1894); z téhož cyklu přeloženy ještě »Germinal« (1892), »Zkáza« (1892), »Doktor Pascal« (1893), »Země matka« (1901), »Hřích abbé Moureta« (1902); pak veškerá význačná díla v sebraných spisech Zolových, které od r. 1908 vycházejí v »Slavných autorech literatur světových«. Kromě uvedených románů, podaných vesměs v nových překladech, zařazený sem ještě obě další řady románů »Tři města« (1896—1898) a »Čtyři evangelia« (1899—1908). (Z theoretických úvah Zolových, obsahujících jeho zásady naturalistické, pořídil v knížce »O románu« (1910) výběr V. K. Blahník.) Ale zvolna nadšení na jedné straně a odmítavé opovržení na straně druhé ustupovalo kritickému soudu, jehož nejlepšími doklady jsou studie V. Kalinova v »Osvětě« 1895 psaná s hlediska konservativního a nekrolog F. X. Šaldův v »České revui« 1903, vyjadřující názor moderní estetiky o Zolovi. Vliv Zolův na moderní český román jest však nesporný a jeví se zvláště sklonem k širokému barevnému popisu, nesenému mohutnou vlnou hymnického pathosu, zevrubným líčením společenského prostředí, sensualistickou methodou ve vystihování duševních jevů.

Menší měrou působili na vývoj české prósy ostatní stoupenci francouzského naturalismu, jako Edmond a Jules Goncourt, Guy de Maupassant, Alphons Daudet, byli sice od polovice 90. let hojně překládáni, aniž však se podařilo překladatelům vystihnouti osobité zvláštnosti jejich slohu, a tak ani nervosní impresionism bratří Goncourtův, ani ryze francouzská ironie a jasně klassická forma Maupassantova, ani jemný humor Daudetův nenašly v českém románě ohlasu. Z francouzských románopisců, vystřídavších a překonávších naturalismus, jest nejčastěji překládán Anatol France; zčešteny jak jeho skvělé obrazy mravů starověkých a renaissančních tak i jeho vtípem sršící novellistické a románové studie společnosti soudobé. V nejméně dvou pokolení našich novellistů jeví se již

Franceův vliv ironickým pojmáním ethické relativnosti, intelektuelním rozkošnictvím, úmyslnou imitací starých slohů vypravovacích. Odpadlík naturalismu, pozdější novokatolík a mystik Joris K. Huysmans, jenž vytvořil pravý typ úpadkového člověka přesyceného kulturou a zasvěceného fyzickému zmaru v záři náboženské extase, dal hojně podněty próse české dekadence.*) Z jiných románopisců moderní Francie hojněji k nám uváděni ještě v překladech, barevný a zádumčivý kosmopolita P. Loti, zachmuřený psycholog mravních krisí E. Rod, kající a reakční Pařížan P. Bourget, britký a skvělý hlasatel krajního individualismu a národní energie M. Barrès, smyslů malíř flámského kraje a lidu C. Lemonnier.**)

K románu francouzskému druží se vlivem románů skandinávských. V osmdesátých letech, nehledíc k ženskému sentimentálnímu románu E. Bremerové a E. Flygaré Carlénové, přišly k nám, většinou v překladech Václava Petrů (viz výše) pracujícího dle německých předloh, jen ojedinělé ukázky realismu Björnsonova a Kiellandova. (Uhrnné vydání selských, plasticky kreslených a skvěle vypracovaných povídek Björnsonových, vyšlo v překladech Milady Lesné-Krausové v Laichterově »Sběrce krásného čtení« až v l. 1907—1912, velké mravoličné Björnsonovy romány, prodšené společensky obrodnou tendencí, přeloženy

*) Román „Na ruby“ přeložil Arnošt Procházka (1896) knižně (1905), román „Kathedrála“ B. Stefanová (1912) všechny práce Huysmansovy byly předmětem kritického rozboru jmenovitě v časopisech dekadentů a „Katolické moderny“. Huysmansova smrt r. 1907, hojně registrovaná, vyvolala i knihu, vycházející z tábora katolického, J. K. Huysmans od Fr. Odvalila (1908). Vliv Huysmansův na naši dekadenci doplňován byl též působením dvou katolicky založených francouzských románopisců ostrého psychologického postřehu a paradoxního vtipu J. Barbey d'Aurevilly a J. Péladana.

**) Živě informující, ač feuilletonisticky psaný přehled moderního francouzského románu podal Jar. Vrchlický v „Devíti kapitolách o novějším románu francouzském“ (1900); též V. Hladík v knize „O současné Francii“ (1908) věnoval žurnalistickou pozornost francouzské próse současné. Také kniha „Chimaerické výpravy“ Jiř. Karáskova (1906) a svazek „Francouzští autoři“ Arn. Procházky obsahují řetěz kritických statí o témže předmětu.

dříve.) Teprve v 90. letech našla celá severská tvorba románová u nás přijetí. Hlavní zásluhu o to má »Vzdělávací bibliotéka«, která uvedla k nám všechny přední prosaiky moderní Skandinávie, a pak jejich soustavný a nadšený tlumočník *Hugo Kosterka* (* 1867).

Ze severských románopisců přijalo mladé pokolení s porozuměním, nadšením a ohlasem Nory A. Garborga, K. Hamsuna, Dány J. P. Jakobsena a H. Banga, Švédy Aug. Strindberga, G. Geijerstama, A. Skramovou a S. Lagerlöfovou. Nejprve učili se čeští spisovatelé od Kiellanda, Strindberga, Garborga a částečně i Hamsuna útočné společenské kritice, dravé interpretaci vztahů pohlavních, obnažené psychologii umělecké bohémy. Ale pak upoutala u Garborga, Hamsuna, Banga impressionistická dušmalba, pracující methodou neklidného skizzování, nervosních nápořád, náládových polotónů; všecek zřetel obrácen k člověkovu nitru, zpravidla rozvrácenému a osamělému. Než nebylo zapomenuto ani na čistě básnické umění severských mistrů, a hlavně jejich láskyplný poměr k přírodě, do níž se Jakobsen i Hamsun hříží s mystikou pantheistickou, byl obdivován. Jako z moderních francouzských románopisců Huysmans, tak shromáždil ze Seveřanů zvláště Jakobsen kolem sebe spřízněné duše české, které dle jeho vzoru rády zpodobují bolestnou tragiku zrazených illusí, o něž se ztroskotávají precitlivělí melancholikové. Jmenovitě R. Svobodové jest básník »Nielse Lyhnea« tím, čím Jiřimu Karáskovi Huysmans. Kdežto Norsko a Dánsko poskytlo naší novellistice především hodnoty psychologické a lyrické, přišla ze Švédska účinná učitelka mohutné epiky, která vědomě souvisí s národní pověstí a pohádkou a šťastně obnovuje její cyklickou formu i typicky zkrácenou kresbu postav; jest to Selma Lagerlöfová, u nás hojně překládaná. Podobně jako S. Lagerlöfová působí na naši prósu v posledních letech jiná spisovatelka germánská, německá básnířka Ricarda Huchová, mistryně novelly novoromantické. Velmi opožděně přichází k nám její klassický učitel Gottfried Keller, nejbarvitější mezi realisty; od něho učí se naši spisovatelé důvěrnému vztahu k malým a všedním zjevům, které švýcarský básník obklopuje duhovým svitem humoru i poesie.

Z ostatních cizích vlivů na českou moderní prósu dlužno uvést ještě St. Przybyszewského, G. d'Annunzia a O. Wildea. Z románového cyklu »Homo sapiens«,

poněmčeného Poláka St. Przybyszewského*) přijali čeští dekadenti sexuální mystiku podvědomého. Vlach Gabriel d'Annunzio dovedl oslniti nádherou umělecky raffinovaných scén, skvělou řečí podobnou klenotnici, smělou dušermalbou a sythetickým podáním. Nejedním rysem se mu podobá Oscar Wilde, rodem Ir, jazykem Angličan, kulturou Francouz: jest virtuos zářivých popisů, mistr paradoxního dialogu: u něho dospívá vrcholu, ale též tragického přehodnocení typ moderního estheta, který zalidnil nejednu novellistickou práci R. Svobodové, F. X. Šaldy, Jiřího Karáska a M. Martena.

Románové umění mladého pokolení českého vychází většinou z naturalismu. Jednotlivec vystupuje jako trpný a závislý produkt přírodního, společenského a mravního prostředí, jímž jest určen a obmezen; spisovatel snaží se vystihnouti toto prostředí s důkladností až pedantickou a s ověřenou pravdivostí. Svoje podání opírá o podrobné studium; při líčení scenerií a výjevů prokazuje schopnost malířskou; pojetí tíhne k statické setrvačnosti. Na těchto základech zbuvoval své slovesné dílo J. K. Šlejhar; odtud temení počátky Václava Hladíka i Viléma Mrštíka; ba ani Růžena Svobodová a Jiří Karásek ze Lvovic nedají se v prvních stupních svého vývoje pochopiti bez těchto předpokladů.

Ale jednotlivec strádající pod drtivým nátlakem prostředí snaží se mu vymknouti: od trýznivé bolesti, kterou pocítuje nad svou mravní porobou, vzpíná se k rozhodnému protestu a k revoltujícímu činu; náhlý dynamický vzmach láme v prudkém inividualismu pouta statické trpnosti. Tu ocitá se spisovatel před úkolem, aby psychologicky vyložil příčiny a podmín-

) Stanislaw Przybyszewski (1868) jenž neproniknuv v Německu, zahájil v písemnictví polském literární revoluci, nenašel nikde tolik porozumění jako v Čechách, jmenovitě v kruhu „Moderní revue“. Z cyklu „Homo sapiens“ přeložil román „Přes palubu“ Alf. Breska (1905), „Cestou“ K. Kamínek (1898) a „Malstrom“ F. R. Dlouhý (1905). Kromě toho vyšly „Satanovy děti“ v překladu M. Fučíka (1901), pololyrické „De profundis“ (1906), „Vigilie“ (1906), pak dvě menší práce „U moře“ (1897) a „Epipsychidion“ (1897), obě tyto jako český originál. I dramatické práce jeho došly v Čechách zvláštního povšimnutí. Essaye věnovali mu Jiří Karásek a Arnošt Procházka.

ky takového náhlého růstu charakterního, a zároveň naskytá se mu možnost zpodobiti celou galerii svérázných povah, úmyslně se odlišujících od společenského průměru. Každý ze spisovatelů nového pokolení pojal v této příčině úkol svůj jinak. Šlejhar, jenž se od naturalismu odchýlil nejméně, utkvěl na tom, že rozhořčenou bolestí se vzpírá světovému řádu, který rozemílá jednotlivce jako mlýnský kámen zrno. Vilém Mrštík, myslitel nejméně hluboký, chce zlomiti moc prostředí pouhou slepou, instiktivní, nevázanou silou fyzické mladosti. Václav Hladík vytváří si proti šedivému a mdlému světu společenských skutečností vítězné pokolení nových, evropštějších lidí a uvádí je ne bez naivity do zápasu s reálním prostředím. Růžena Svobodová, u níž také v první době naturalistické passivnosti byla žena vlastní nositelkou konfliktu, ukazuje, jak ženská bytost, probojovavší se vítězně temnou a dusivou spleť »poměrů«, vytváří si nové, kladné, jasné hodnoty životní, aby jimi obrozovala společnost. Pravým opakem všech těchto method jest postup t. zv. českých dekadentů. Ti hlásají útek jednotlivcův před společností a před světem do osamělých končin nitra, kde vše opájí se preludem pyšné a nehybné vzdálenosti od přítomnosti, od reality, od drsného života nadchází návrat k exotismu, k romantice, k illusorní dekoračnosti, jak vše to pěstila dřívější pokolení literární.

Změna názoru přinesla i zcela nový postup umělecký. V románových dílech, kde sebevědomé a svéprávné individuum jest střediskem, podávají se krajiny jako smyslové a dojmové výtvořiny jeho duše; prostředí se líčí pod zorným úhlem individuálního pojetí a impressionistického ladění; místo důkladnosti vědecké dobývá si místa volná a důmyslná hra fantasmie, libující si ve výběru, umném krácení, v účelné kompozici. Synthesa zatlačuje nadobro analysu. Nejposlednější období české prósy románové tíhne k přísnějšímu propracování epických forem, k zjednodušené kompozici, k typické psychologii. Jako se moderní vypravovatelé naši snaží o vnitřní skutečnost obecnou a nadosobní, tak opouštějí namnoze i rámeček svojí doby a hledají v dobách buď dramaticky vzrušených neb dekoračně vábivých vhodná dějiště pro své zhuštěné příběhy buď legendárně osvětlené, neb báchorkově zastřené.

Veliký význam má poslední období českého tvoření novellistického pro vývoj a pokrok českého jazy-

ka básnického. Nabyt tu nejen malebnosti a barvy, když sloužil naturalisticky širokým líčením krajů, měst, přírody, nebyl jen nasycen vroucím a zpěvným lyrismem, když toužil do holesti jednotlivce i společnosti, nýbrž byl také dramaticky ztužen a zhuštěn, když předváděl napiaté volní konflikty, aby posléze prošel školou zkracující stručnosti a úsečné výraznosti. —

Románopisce a novellisty mladého pokolení řádkujeme tak, aby vysvětlil naznačený postup vývojový.

Od počátku své literární dráhy upíná všecku sílu k vyřešení základního konfliktu mezi materialistickým naturalismem a takměř mystickým idealismem *Josef K. Šlejhar* (* 17. října 1864), potomek starousedlé rodiny tkalcovské ze Staré Paky. Proběhl drahou chemika, sedláka, úředníka, profesora a s neobyčejnou schopností pozorovatele úžasně vidoucího a bolestně vnímajícího shledal na venkově, na statku i v poli, továrnách i cukrovarech, městských brlozích i hospodách, v zdánlivě spokojených domácnostech i v skrýších chudiny spoustu dokumentů mravního rozkladu, společenské hniloby, lidské surovosti. *J. K. Šlejhar* dovede zpracovati svoje pozorování čistě naturalisticky s divokou zálibou pro výjevy odporné, končiny hnusné, děje odpuzující, vystihne výmluvnými větami celé ovzduší, celou společenskou vrstvu, takže tato líčení mají ve své ohromnosti přímo ráz chmurných a děsivých visí. Ale proti tomuto zavržení hodnému světu podlosti, zločinu, násilí, bídy a hrůzy protestuje *J. K. Šlejhar* plamenně svým vše obsahujícím soucitem, který objímá stromy, zvířata jako společenské vyvržence a umírající mrzáky; protestuje svým silným vědomím smyslem pro mravní a společenskou spravedlivost; protestuje hlavně v poslední době svými zapřísáhlými kletbami a odsudky moderní civilizace, společenského luxu, ženina kouzla. A tak do naturalistických, nekonečných a umělecky beztvárných popisů, neoživených mocnější dramatikou dějovou, mísí se hned hymnické výjevy mystického pathosu, ale hned zas prudké pamfletistické výbuchy protikulturní polemiky. Celou osobitost *Šlejharovu* prozrazují již jeho první práce, románová studie »*Kuře melancholik*« (1889), založená na účinné paralele umírajícího dítěte a dodělávajícího kuřete, i krásný cyklus skizzovitých »*Dojmů z přírody a společnosti*« (1894), kde více než lidé upoutávají soucitného básníka trpící zvířata a rostliny. Přes

suchou povídku »Florián Bilek, mlynář z Myšic« (1894), a novou variaci »Kuřete melancholika« »Oba« (1894), došel J. K. Šlejhar k oběma vynikajícím sbírkám sociální obžaloby ve způsobě visionářského naturalismu, »Co život opomíjí« (1895) a »Zátiší« (1898). Na to Šlejharova síla ochabuje v knihách novell »V zášeří krbu« (1899), »Temno« (1902) a »Od nás« (1907, dvě novelly »Sirotek« a »Nekřtěnítko«), »Předtuchy« (1909), »Z chmurných obzorů« (1910); úpadek značí některé jízlivě útočné práce poslední doby, na př. »Povídka z výčepu« (1908), »Rozvrat« (1910) a »Maloměstské idylly« (1911). Oba rozvleklé a dějově vychudlé romány, »Peklo« (1905) s námětem z cukrovaru a »Lípa« (1908), líčící rozvrat selských posvátných tradic vyprahlým, ziskuchtivým materialismem a novodobým prostředím dokazují, že Šlejharovi naprosto chybí dar románové stavby a úměrnosti. (O J. K. Šlejharovi viz stati Jar. Kampera v »České revui« 1900 a Jeana Rowalského v »Lumíru« 1905.)

Také literární počátky *Václava Hladíka* (* 1868 v Praze) vznikly ve znamení naturalismu. Ve svazcích povídek »Z lepší společnosti« (1892) a »Z pražského ovzduší« (1894), jako specialista, opírající se o detailní pozorování životní i o úsilovně sbírané lidské dokumenty, pronikal ústrojí pražského obchodního světa, pražských účtáren, pražských kancelářů a pražských ulic. Snažil se vystopovati souvislost veškerých součástí tohoto mechanismu, pokoušel se vyložití malé osudy, drobné vášně, banální hříchy těchto lidí z jejich prostředí. Leč nedovedl utkvěti na této methodě; toužil, opojen francouzskou literaturou a velkoměstským životem ciziny, po vyšším stupni života, po vášnivějších dějích, po úchvatnějších postavách. Vykonstruoval si sloučením svých zkušeností v pražské buržoasii a reminiscencí románových zvláštní, vlastně fiktivní svět pražské plutokracie, intelligence a bohémy; měšťáctva to, jehož ženy otráasány jsou prudkými, rovnováhu společnosti rozrušujícími vášněmi, jehož muži sní a pracují o mohutných podnicích průmyslových, obchodních a finančních, snují veškolopé plány politické, zasahují činně do hnutí dělnického. Dovedl tento vybájený pražský svět obklopiti spoustou jednotlivostí napínavých a líbivých, využil vedle své četby i reminiscencí z cest po Francii, Holandsku a Anglii, zablyskl se syými vědomostmi z výtvarného umění,

naučil se vyprávěti nasazenou maskou ironického hejska, blaseovaného sensualisty, filosoficky prohnáného světáka. Jiskřivý vtip, vypravovatelská lehkost, sršící konverzáce poutají u něho nejvíce; charaktery vracejí se z knihy do knihy; situace se opakují: milostná vášeň nemá mnoho možností, po obsažné a mnohoslibné expozici klesá děj sestrojený z pestrých milostných dobrodružství a společenských rozhovorů, až k náhlé, násilné katastrofě. Knihy nejeví skoro vývojového vzestupu. Radu pražských Hladíkových románů uvádí nezdařená »Třetí láska« (1895), za ní následuje kratší, dobře soustředěná románová studie »Trest« (1901), pak rovnocenné, většinou rozlehlé romány »Vášeň a síla« (1902, pův. »Slaboši«), »Evžen Voldan« (1905), »Valentinovy ženy« (1906), »Vlnobití« (1908) a »Dobryvatelé« (1910). Románovou tvorbu docelují dva svazky drobných próz cestopisného i novellistického rázu, často zdařilých v zhuštěnosti, »Ze samot a ze společnosti« (1899) a »Barevné skizzy a malé povídky« (1906). Ovzduší i metoda Hladíkových próz vrací se i v jeho dvou dramatických pracích »Nový život« (1897) a »Závrat« (1903).

Tento pokus o zkulturnění, zvášnivění, zevropštění pražského románu cestou libovolné idealisace poměrů, vztahů a charakterů dle vlastní kosmopolitické záliby a dle osobních tužeb, jež podnikl V. Hladík s vervou, ač ne vždy se vkusem, nebyl v Čechách novinkou; před V. Hladíkem postupovali touže cestou jiní obdivovatelé Francie, Bohumil Havlasa, Jan Lier. Leč v románech a povídkách Hladíkových zrcadlí se v tomto úsilí zcela charakteristicky zároveň touha mládeže na rozhraní století po rozšíření obzorů, po evropskému vzduchu, po osvobození z domácí malichernosti. Hladík slouží i jinak tomuto úsilí: informuje ne sice jako kulturní psycholog, ani jako literární kritik, ani jako umělecký odborník, nýbrž jako vnitřní a výmluvný novinářský zpravodaj a jako pružný feuilletonista o duševním životě za hranicemi. Většinu z článků těch, skoro výhradně věnovaných Francii, uveřejnil pod čarou »Národních Listů« a v »Lumiře«, jehož redaktorem byl v l. 1899—1907; výbor z nich vyšel pod názvem »O současné Francii« (1908). [O V. Hladíkovi viz studii O. Theera v Čas. Čes. Mus. 1903.]

Jak rychle naturalismus v české literatuře byl vystřídán jinými směry, ukazuje celým svým vývo-

jem horlivý někdejší průkopník ruského románu i díla E. Zolova *Vilém Mrštík* (* 14./5. 1863, † 2./3. 1912). První jeho novellistické a románové práce — k nim druží se i jedno programní drama — přiléhají k jeho propagační činnosti koncem 80. let: jest naturalistou silnou, vlohou popisnou a malířskou, která na nějaký čas vtiskla mu i štětec do ruky, prudkým a dychtivým smyslem pro hmotnou skutečnost, jednostrannou vnímavostí pro neujasněně pudový a primitivně vášnivý život postav nesložitých, výbušných, mladistvých, nedostatkem všeobecnějších ideí. Z děl první této řady jest »Pohádka máje« (1892, knižně v přepracování 1897) hymnickým románem mladé lásky a jarní přírody; »Santa Lucia« (1893 a 1903) tragicky podmalovaným obrazem vášnivě milované Prahy, která zhubí mladého, nadšeného studenta moravského; »Stíny« (1893) cyklem naturalistických povídek z jihomoravského života lidového; »Obrázky« (1894) řadou výlučně náladových skizz, svědčících o silném citění malířském; dodatečně shrnul V. Mrštík ještě ve svazku »Babetta, Verunka a jiné povídky« (1902) starší svou prósu naturalismu vyzývavého a naivního. Od polovice 90. let jeví se u V. Mrštíka obrat: přimyká se k starší české tradici slovesné, opouští výlučně malebný naturalism, diskutuje ve svých knihách o aktuálních otázkách, pěstuje v rámci povídkovém lyrickou, někdy však titěrnou drobnomalbu genrovou neb idyllickou. O tom mluví nezdařilý románový fragment ze studentského života »Zumří« (1912, skizza dokončení od E. Sokola); sbírka obrázků z přírody a aforismů »Zlatá nit« (1907), kdežto »Kniha cest« (1904) přimyká se impressionistickým svým způsobem spíše k starším »Obrázkům«. V novellách ze Slovácka, které vydal s bratrem Aloisem (v. výše), jmenovitě v knize »Bavlnkový žený a jiné povídky« (1897), připadá na V. Mrštíka spíše podíl barev, líčení a přírodní malby. Společně — v naturalistické své kampani vydal V. Mrštík látkově smělé drama mravní analýsy našeho společenského života »Paní Urbanová« (1889) -- napsali bratři i drama »Marryša« (1894), prudkého dramatického spádu, rušného scénického života, sytého slováckého koloritu, psychologicky však málo svérzné. V něm proniká jasně Mrštíkův kult moravského Slovácka, země jásavých barev a propukajících vášní, samobytné kultury lidové a divoké radosti ze života.

Vilém Mrštík, rodák z Jimramova na českomorav-

ských hranicích, žil v letech 1893—1912 uprostřed slováckého lidu v Divákách u Hustopeče, kdež i zemřel, a přispěl valnou měrou k ocenění rázovitého světa slováckého v Čechách, ukazuje zvláště s důrazem i s porozuměním na velkého moravského plein-airistu Jožku Úprku, jenž s ním po nejedné stránce jest spřízněn. Pobyt na Moravě postavil V. Mrštíka i do středu literárního a kulturního proudění na Moravě; aniž V. Mrštík se stal stoupencem krátkozrakého separatismu moravského.

V. Mrštík vůbec byl duch propagační a polemický do služeb kulturních bojů nestaví však ani kritickou soudnost, ani široký obzor, ani promyšlený ideový program, nýbrž jen útočný a výbušný temperament, snadno zápalné, ale i rychle zhasínající nadšení, neuměřitelnou lásku k věci. Proto dává spíše podněty, než by soustavně domýšlel a vedl, proto spíše burcuje spící a volá do zbraně lhostejné, než informuje a odborně vzdělává interessenty. Propagační stati, psané ve prospěch naturalismu, v románě i na scéně ve jménu Zolově a pro porozumění ruského románu, spojil s různými charakteristikami literárními i výtvarnými, divadelními a politickými, s pamflety a polemikami v knize »Moje sny. Pia desideria« (1902—1903). Sem pojal i brožuru, psanou pro záchranu staré Prahy proti nivellisačnímu barbarství pražské městské správy »Bestia triumphans« (1897), kdež postavil se v čelo mohutnému ruchu kulturnímu, jehož ohlas shledává se i v literatuře.*)

*) Již Jan Neruda bránil ve feuilletonech starobylého rázu Prahy, Zeyer přímo i nepřímou vydal svědectví nejen své lásce k staré Praze, ale i svému opovržení stavebnímu vandalství. Před Mrštíkem hájili starožitných památek staropražských hlavně Jan Lier, K. Chytil, K. B. Mádl a Zd. Braunerová; s V. Mrštíkem svorně pracovali Jar. Kamper, Jan Herain, Luboš Jeřábek, Jaroslav Goll, Zdeněk Wirth a j.; až konečně hnutí našlo středisko ve zvláštním spolku, jenž dal celé akci podklad odborně architektonický. Stará a krásná Praha jest ode dávna velmi vábnou a složitou úlohou pro české prosaiky: jakmile se česká novellistika přikloní k náladové a malebné deskripci, pokouší se luštit tento vznešený úkol. Jan Neruda zvětšil v genrovém slohu Prahu staromódně-pitoreskní, Karolina Světlá zachmuřeně Staré město, dějiště to romantických tragedií rodinných, Julius Zeyer Prahu vznešenou v mlčení vdovině neb v elegicky pathetických vzpomín-

Ze svých studií o ruské literatuře, jež jdou souběžně s jeho překlady z Tolstého, Dostojevského, Garšina, Pisemského, Michajlova a Potapenka (v. výše), V. Mrštík vydal samostatně spisek »A. S. P i s e m s k i j« (1907); studie Mrštíkovy stojí nannoze pod vlivem velkého ruského kritika Bělinského. (O V. Mrštíkovi srov. články F. V. Krejčího v »Rozhledech« 1897, Jar. Kamperův v »Obzoru lit. a uměl.« 1901 a F. X. Šaldy v »Novině« 1912.)

Odpadlíky a odpůrce naturalismu zvolili za své učitele prosaíkové dekadentní, seskupení kolem »Moderní revue«, jejichž vlastní význam však spočívá v lyrice a kritice. J. K. Huysmans dal jim příkladný typ úpadkového hrdiny, vehnaného nudou a nudou v náruči církve, J. Peladan učil je v dekadenci hledati jev společensky hromadný, J. Barbey d' Aurevilly uvedl v jejich duševní oblast satanism a nenávisť ženy. G. Rodenbach odhalil jim záhadné kouzlo mrtvého města, St. Przybyszewski poskytl jim vlastní kostru myšlenkovou teorií podvědomého a »nahé duše«, nadčlověckým individualismem a titanismem zmaru. Sloučením těchto prvků a převedením jich do prostředí českého vzniká český román dekadentní, který jest vlastně monografickou studií psychopathickou, psanou jazykem lyrickým a pohrdající jak zevními ději, tak rozborem společenského okolí reka propadlého rozkladu duševnímu i fysickému. Avšak román české dekadence nesetrval na tomto psychologicky primitivním stanovisku, jež bylo jakousi jednostrannou obměnou trpného a fysiologického naturalismu a jež nejednou zavádělo k »bludné stínohře

kách. Z románopisců historických oživil staropražský život nejrušněji a nejpůsobivěji Zikmund Winter, uživ leckdy velmi šťastně městských prospektů za náladové kulisy, matněji podal Prahu XIV. a XV. a pak časného XIX. věku Alois Jirásek. Vedle Viléma Mrštíka, jehož »Santa Lucia« zpívá slávu Prahy staré i moderní, našli mališské kouzlo pražské uprostřed ruchu novověkého Růžena Svobodová, Růžena Jesenská, Jaroslav Kamper, kdežto Jiří Karásek vycítil a vytušil její duši gotickou a barokní. V českém verši zasvětil chvále Prahy Sv. Čech rhetorickou fugu, Jar. Vrchlický řadu ód mocného pathosu s historickými vzpomínkami a národním nadšou, Ant. Klášterský cyklus genrových obrázků, Ant. Sova smělé lyrické vise, v nichž dějinná velikost se míchá s tuchami větší budoucnosti.

mrtvých pocitů a vněmů setrvačných a neměnných v časovém toku a rozvoji« (K. Sezima). Jednak vnikl do psychického mechanismu intelektuelní ruch a hyb raffinovanou ironií Wildeovou, jednak s příklonou k velikému umění romantickému, hlavně též k Zeyerovi probudilo se pochopení pro vášnivé a hrdinské vzepětí vůle, namířené proti obecnému řádu; konečně i studium starých kultur prohloubilo živly dekorační a malebné. Tuto celou dráhu vývojovou sledujeme v prósách Karáskových, kdežto Karel Kamínek a Luisa Ziková ustrnuli na psychickém genu, a Miloš Marten experimentoval se složitějšími možnostmi novellistiky dekadentní.

Jiří Karásek ze Lvovic, s nímž se setkáme i jako s lyrikem a s kritikem, jest v románě »Bez cestí« (1893) ještě naivním naturalistou, dostává se však přes psychologické studie »Stojaté vody« (1895) a »Mimo život« (1897) k typickým výtvorům české dekadence, račevě podloženému románu »Gotická duše« (1900 a 1905), povídkovým tragediím o churavé erotice »Lásky absurdné« (1904, sem pojata i zvláště příznačná »Legenda o melancholickém princí« z r. 1907, v níž Karásek nejdůsledněji užil své theorie o nutnosti románové mystifikace). Okultní »Román Manfréda Macmillena« (1907) a příbuzný mu »Scarabaeus« (1910), vracejí se komposičně i náládově k dobrodružné romantice a prohlubují ji paradoxně psychologií zruďných a churavých případů buď homosexuelní erotiky, nebo dvojnictví a t. p. Sběrka legend, apokryfů, pověstí »Povsátné ohně« (1912) přenáší postup Zeyerovských »obnovených obrazů« na raffinovaně přihrocené látky, čerpané z dob kulturního přerodu a náboženského přepětí duchovních sil.

Karel Kamínek (* 1868) jest v prvních pracích epigonem nejstarší Karáskovy prósy: stlačuje děj na nejmenší míru, vnáší do novellistiky lyrickou mluvu, líčí rozplývavě duševní vztahy, rád vede dlouhé monology a nejčastěji vyvolává poslední výjevy marné lásky, rozrušeného uměleckého tvoření, beznadějného samotářství. Nad román »Hřích« (1895) povznesl se povídkami »Dies irae« (1897, nové vydání z r. 1912 obsahuje ještě šest povídek z r. 1898—1908) a »Dissonnance« (1898); velmi nedokonalé jsou jeho četné lyricko-dramatické scény a hry, kdežto jeho divadelní posudky ukazují k dobré znalosti jeviště. Kamínkově

próse blíží se novellistické skizzy *Lutsy Zikové* (1874—1896), sebrané v svazeček »Spodní proudy« (1896), v nich usiluje rozechvělá duše dívčí naléztí barvity a zářivý výraz slovní pro bystré analytické postřehy a pro úzkostné otázky po smyslu bytí. I *Edvard Klas* (pseudonym *Vladimíry Jedličkové* * 1879) sestilisoval v »Povídkách o ničem« (1903) do křehounkých žaponerií plaché stesky kultivované a sensitivní duše ženské a diskretní dojmy z přírody a velkoměsta. Jak se psychologické prósy *Miloše Martena* »Cyklus rozkoše a smrti« (1907) a »Cortegiana« (1911) přimykají k jeho praxi kritické, bude zmíněno níže.

V moderní české tvorbě novellistické, která snaží se syntheticky zpodobiti typické osudy složitých duší soudobých, hlásí se o podíl velmi důrazně i žena spisovatelka. Úsilí novodobé ženy o společenské, mravní a veřejné osvobození, které bývá jmenováno emancipační nebo ženskou otázkou, proniká do českého života a českého písemnictví již dlouho. K. Světlá a Eliška Krásnohorská kladou hlavní důraz na prohloubení ženského vzdělání a na rozšíření dívčího studia i pro školy dotud mužům vyhrazené; El. Krásnohorská dává podnět k založení ženského gymnasia, odkud vstupují na universitu a pak i do života první akademicky vzdělané ženy; obě spisovatelky opětovně vykazují ženám důležité místo v politických a národních zápasech. Pokrokové hnutí postavilo mezi svoje úkoly boj za právní a občanskou rovnoprávnost ženinu. Současně vzbuzen v ženě zájem o hnutí mravnostní, o otázky sexuálního života, o reformu manželství; po pokrokovém hnutí převzali tyto problémy hlavně t. zv. realisté do svého programu; povstaly četné ženské organizace současně pracující k provedení těch snah; nově vznikající ženské časopisy stále rozšiřovaly a prohlubovaly svůj rámeček.*) Mělo-li starší ženské hnutí, reklamující pro ženu vyšší vzdělání a živou účast v národnostním zápase, mluví v El. Krásnohorské, přihlásila se nyní v B. Vikové Kunětické neméně rozhodná řečnice moderních stránek emancipačních: mravního sebeurčení ženina, práva na pohlavní vyžití ženské bytosti, svobodného mateřství, nároků na stejnou mravní čistotu ženy i muže před sňatkem atd. A opětně ozývaly se tyto požadavky a tato hesla rhetorickou formou, často nepřátelsky

*) O literatuře ženské otázky bude pojednáno při písemnictví filosofickém a sociologickém.

výhrocenou proti muži, zase zůstaly tendencí nestrávenou a nepohlčenou uměleckou formou.

Mezitím dolehly k nám z germánské ciziny, jmenovitě ze Skandinávie, kde ženské hnutí dobylo více půdy než kdekoli v Evropě, nové názory o smyslu ženiny v životě i v umění. Z dychtivě překládaných a čtených děl Laury Marholmové (*«Kniha žen»* přel. O. Mužáková 1897), Charlotty Edgren Lefflerové (*«Žena a láska»* přel. H. Kosterka 1897 a *«Soňa Kovalevská»* přel. K. Mrha 1900), zejména pak velké essayistky Elleny Keyové (*«Essaye»* přel. A. Sychravová 1901) čerpáno přesvědčení, že vlastní sféra bytosti ženské jest oblast instinktivní a citová, v níž nejplněji se může projevit zvláštní genialita ženina, že ženská duše nejhluběji zasáhla do vývoje mravní kultury jako milenka, inspirátorka a matka, a tudíž že ústřední problém t. zv. ženské otázky jest plné uvědomění, oduševnělé zjemnění těchto vztahů.*)

Nový ten názor, setkavší se s rozhodným odporem u starších zastávkyní ženské emancipace, zrcadlí se mnohonásobně v české tvorbě ženské. Její typickou postavou stává se žena přecitlivělá a trpící, která o práva vniterné své bytosti zápasí předsudky nechápavého okolí, se sobectvím mužovým, s vlastní nedůvěrou a slabostí, podlamována nad to jakobsenovskou tragikou věčně klamaného illusionismu a přece vždy pevně doufající v slavné příští vyšších útvarů životních. Hrdinského ztělesnění na scéně došel tento typ v tragédce *Haně Kvapilové* (1860—1907), která i jako spisovatelka (*«Literární pozůstalost»* 1907) vedle jemných úvah o moderním ženském umění hereckém vytvořila v řadě novellistických studií postavy tohoto typu.

*) Kulturní předpoklady tohoto směru shrnuje stať A. Nováka *«Nové fáse moderní ženy»* (v *«Rozhledech»* 1899); esthetiku ženské tvorby v tomto duchu essay F. X. Šaldy *«Žena v poesii a v literatuře»* v knize *«Boje o zítřek»* (1905). Z cizích spisovatelek, jichž díla předvádějí nový ten typ, uvedeny k nám zvláště: Vlaška Neera (*«Osamělá duše»* přel. M. Kalašová 1898) i Angličanky G. Egertonová (*«Dissonance»* přel. Ž. Pohorecká 1900) a El. Barret Browningová (*«Sonety z portugalštiny»* přel. A. Klášterský 1908 i *«Aurora Leigh»* přel. Fr. Balej 1911). Hluboké pohledy do moderní duše ženské citlivky otvírá i *«Deník»* pofrancouzštělé Rusky, malířky M. Baškircevé (přel. M. Gebauerová 1908).

Velkou básnířkou tohoto typu jest *Růžena Svobodová* (* 10. července 1868 v Mikulovicích na Moravě jako Růžena Čáповá, žije v Praze jako choť spisovatele F. X. Svobody). V prvních svých knihách, románě »Z troskotáno« (1896), »Povídkách« (1896), románě »Na písčité půdě« (1895) a novelle »Přetížený klas« (1896) spojuje R. Svobodovou četné rysy s prósou naturalistickou. Studuje až do nejmenších podrobností a nejutajenějších znaků společenské prostředí různých vrstev a stavů a líčí je s důkladností až vědeckou. Odhaluje s neúprosnou kritikou a s nebojácnou odvahou prohnilé řády společenské, nezdravé útvary mravní, nebezpečné předsudky životní. Ačkoliv jest především básnířkou psychického dění, přece nepřehlíží fysiologických stránek bytosti lidské. Zevnější skutečnost vyzorovanou s touto intenzitou a odvahou zpodobuje s překvapující živostí, tvarovou rázovitostí, s plastikou výrazu. Leč na rozdíl od naturalistů nepřijímá reality s neosobní trpností, s lhostejnou bezzájmovostí, nýbrž reaguje na ni nenávistnou satirou, trpkým posměchem, útočnou ironií. Jeť tato průměrná skutečnost nepřátelským živlem pro ženské postavy, k vůli nimž vlastně básnířka vytvořila první své knihy. Jsou to jemné bytosti ženské, citlivé až k chorobnosti, které vyrostly v touze a ve snu, aniž si uvědomily vlastní svůj cíl na zemi a konečně buď uštvány, buď znuděny, buď duševně vyhladovělé hynou vlastním illusionismem, bezútěšnou šedivostí života, brutalitou společenských poměrů. Jako tyto passivní hrdinky samy stojí v rozporu se svým životním okolím, tak i způsob, jímž spisovatelka kreslí jejich duševní svět, jest v pravém protikladu k naturalismu, vystihujícímu společenské milieu: v lyricky vzdutých periodách, plných něhy a plaché krásy, přímo zpívá o vnitřních jejich zkušenostech. Tato stilová rozpoltěnost ukazuje jeden cíl dalšímu vývoji R. Svobodové; překonati monografické líčení osamocené ženské bytosti, které vždy nese ráz subjektivní zpovědi, nabízí se jako jiný stupeň dalšího růstu; osvobození se od nepřátelského a útočného poměru k realitě jeví se tu jako nutný požadavek velkého slohu.

To opravdu přinášejí následující knihy R. Svobodové. V drobných skizzách z moravské vesnice svěžího impressionistického kouzla »V odlehlé dědině« (1898) dívá se na skutečnost již z pouhé rozkoše pozorovací a na lidské bytosti s přebytkem soucitu,

Román »Zamotaná vlákna« (1899) má děj tím složitější, že střetnou se tu osudy několika různých typů ženských, napětí tím dramatičtější, že na místo passivních ženských postav popírajících život vstupují v popředí energické charaktery, které hynou, využívše nesprávně své energie; pojetí tím básničtější, že příroda, vyličená právě tak stkvěle jako oduševněle, sladěna jest úplně s osudy postav. Na této cestě postupuje ještě dále román »Milenky« (1901), kde problém moderní ženské lásky jest osvětlen psychologicky řadou charakteristických postav se všech stran a pozitivně vyřešen osudem hlavní hrdinky, jež staví svou vítěznou lásku do služeb uvědomělého vývoje kulturního. Docela jest překonán nejen naturalismus daleko důsažným symbolismem, ale i rozjitřený poměr k realitě ze starších knih: básnička, vyzbrojená složitým uměleckým, kulturním a literárním poznáním, zpívá v radostném opojení věcmi radost z krásy, z formy, z uměleckého vnímání. Kniha povídek »Pěšinkami srdce« (1902) shrnuje různorodé povídky vzniklé mezi »Přetíženým klasem« a »Milenkami«, a jasně dokládá rozvoj od naturalismu k symbolismu, od propagace ženiny bolesti k opojení životem, od sociální kritiky k umělecké radosti z formy a z podobenství.

V posledním období svého tvoření odklání se R. Svobodová naprosto od původní své úlohy zpodobovavati ženu v mravních konfliktech kladených právě soudobou kulturou a stává se psychologickou vykladačkou i epickou básničkou typických osudů kulturního člověčenstva vůbec. Při tomto typisujícím postupu velmi šťastně užívá zjednodušujících forem epických ballady v próse, báčorky, lidové pověsti a vůbec tihne k zhuštění a ke zkratkám, k nápodobám a hutné gnomice. Milostná vášeň v celém svém živelném rozpoutání vábí ji nejčastěji, ale i život náboženský, zákony tvoření uměleckého, zlá sudba estheticismu, vývoj k ethickému hrdinství, tajemství smrti zajiňují ji hluboce. O tom svědčí tři svazky povídek: »Plameny a plaménky« (1905), kam zařadila i román přerodu náboženského »Blahoslavený«, kniha hořkých katastrof milostných »Mariné lásky« (1907) a »Posvátné jaro« (1911) řešící znovu erotické drama ženské se stilisací novoromantickou a s důvěrou v obrození vztahů mužových a ženiných, o čemž zpívá hlavně lyrické pathos vřazeného sem románu »Povodeň«, blízkého »Milenkám«. Stranou stojí v cyk-

licky seřazené i zaokrouhlené horské romány »Černí myslivci« (1908), kde ukázala se R. Svobodová nádhernou pěvkyní lesní přírody, obklopující věčné tragedie lidského milování, jednotlícím principem jest postava stoického filosofa, který ztělesňuje nejvyšší ethické tužby básnířčiny.

Tvorbu R. Svobodové doceluje ironická veselohra z malého města »V říši tulipánků« (1903), sbírka povídek pro děti »Blaženčino pokání« (1907), do níž kromě příběhů při veškeré prostotě hluboce symbolických vložila i vlastní dětské vzpomínky na otce a jižní Moravu, »V rodné vsi«, a »Listy italské« (v »Novině« I. a II. 1908 a 1909), nasbírané při několika cestách do Itálie za výtvarným uměním a starými kulturami.

(O R. Svobodové psal nejvýznamněji F. X. Šalda »Čechische Revue« I. 1907 a v »Novině« I. 1908.)

Cestou, kterou v české próse razila Růžena Svobodová, běře se řada českých spisovatelek, u nichž nacházejí se hojné variace thematic, jak ženská duše zápasí s předsudky, s nepřízní společenského okolí, vlastní vnitřní nejistotou o zákon srdce, o možnost plného vyžití, o právo naprostého oddání se svému osudu: tu větší, tu menší měrou pokoušejí se auktorky při tom o společenskou malbu, o kritiku stávajících zřízení, o barvitě vystižení přírody neb uměleckých objektů

Nejzřetelnějším dokladem, jakou přitažlivost má tento směr na spisovatelky obdařené literární vnímavostí, jest *Růžena Jesenská* (* 17. června 1863 na Smíchově). Plných deset let hledala v lyrice výraz pro svůj život citový, podléhající vlivu národní písně, poesie Heydukovy, školy Vrchlického atd. a opěvující bez ustání touhy a sny, naděje a elegie dívčí bytosti odávající se cele hře lásky a milovanému srdci mužovu. O tom svědčí veršované knihy »Úsměvy« (1889), »Okamžiky« (1891), »S vlastovkami« (1892), »Tři listy« (1892), »Konec idylly« (1892), »Slitování a láska« (1895), »Písně k Tvé duši« (1899), »Ballady a písně« (1904) — první z jejích prací tištěny byly pod pseudonymem Eva z Hluboké —, díky školy »Moderní revue« psány jsou »Rudé západý« (1905) a »V pozdní chvíli« (1910). Od konce 90. let přinášely časopisy, zprvu pod pseudonymem Martin Věžník, od R. Jesenské novellistické obrazy zápasících a raněných ženských duší, toužící

cích marně spáliti se v plameni živelné lásky; většinou vadí jim upřílišené nanášení barev a nedostatek objektivisační síly. Sebrány jsou posud ve svazcích »Novelly« (1900), »Touha a láska« (1902) a »Mimo svět« (1909); barvitostí a soustředěností vyniká nad tyto povídky »Román dítěte« (1905) se šťastně zachyceným prostředím staropražským; romaneskní »Legenda ze smutné země« (1907) jest sentimentální parafraze osudů Zd. Havlíčkové; román »Notturmo moře« (1910), psaný sytým lyrickým jazykem, ukazuje, že R. Jesenská, nejprve žačka R. Svobodové, potom stoupenka zásad »Moderní revue«, dospěla úplně k romantice i s její dějovou dobrodružností a melodramatickou psychologií.

Některé ze současných spisovatelek oddaly se především lehké a šumné hře jiskrného espritu, jenž zvláště jaře působí, kde jde o vystižení dětské duše a dívčího rozmaru. Tak smísila *Pavla Moudrá* (* 1861), která psávala i pod pseudonymem Olga Příbylová, překladatelka Carlylea, Kiplinga a Lavrova a průkopnice theosofického hnutí, v knize »Do rozmaru i do pláče« (1901) lehkost feuilletonu s náběhy novelistickými a podala v memoirovém »Roku dětství« (1911) lfběžnou řadu obrázků ze svého mládí v staropražském rámci. Tak projevila *Helena Nosková-Maliřová* (* 1876) knihami »Lidské srdce« (1903), »Křehké květiny« (1907), »Právo na štěstí« (1908), »Ženy a děti« (1908), »Vino« (1912), »První polibky« (1912), jakož i dramatem »Bratrství« (1905) jarou schopnost pozorovati bystře společnost, provázeti její dění ironickými poznámkami, topovati první záblesky lásky v srdci děvčátka a první návaly mužnosti v duši chlapecké, vše lehce, pružně, s humorem. Jiné ze spisovatelek zodpovídají ve své novelistice otázku, jak obměňují nové formy ženského života ženin svět citový a mravní, a podávají pak psychologické dokumenty dobové. Kdežto *Zdenka Hásková* (* 1878), spisovatelka dívčího románu »Mládí« (1910), nejčastěji líčí zápas mladých studentek a žen, stržených vírem pokrokového hnutí o mravní neodvislost, běře básnířka socialistických veršů *Marie Majerová* (* 1879), hrdinky svých povídek z vrstev dělnických a proletářských. V »Panenství« (1906) vylíčila s neohroženou pravdivostí mravní statečnost ženy z lidu uprostřed nejhrubšího kalu společenského, v »Planém milování« (1911) shrnula řadu povídek z ovzduší pražského a vídeňského

dělnictva, kde se vrhají vášnivé postavy ženské do rozmarné hry i do osudné závratí smyslové lásky. Naturalistická metoda první knihy, kdež spisovatelka ulpívala často na pouhé reprodukci modelů, byla v druhém svazku vystřídána pestrou a libovolnou dekoračností. Nejvážnější umělkyní mezi mladými spisovatelkami jest *Božena Benešová* (* 1876). Kniha jejích básní »Verše věrné i proradné« (1909) líčí tu hlubokou notou meditační, tu v úsečných písních mocného lyrického úderu vzestup zádumčivé a statečné ženské duše od pochybností a smutků ke kladnému pojetí života a k pokorné lásce k osudu; leckdy vadí nedostatek žvilu melodického a barvitě živosti. Zralou novellistku ukazuje však hned první svazek jejích povídek »Nedobyťá vítězství« (1911), kde soumravné osudy žen jejího rodu jsou podány s naprostou psychologickou objektivností, v dokonalé kompozici, v přísné kázni slohové.

Nejmladší generace novellistů českých připíná své povídkové i románové práce těsně k dílům bezprostředních předchůdců, aniž by se s nimi zcela ztotožňovala. Kromě vlivů zahraničních působil na ni Ant. Sova lyrickým impressionismem nervosní své prósy, zvláště účinně ve vzrušené krajinomalbě; Růž. Svobodová v druhém období svého tvoření intuitivním podáním kladných typů ženských a dojmově napiatou interpretací uměleckých kultur; Jiří Karásek prolíná svou analysou duší v úpadku a v rozkladu; Viktor Dyk studenou a břitkou úsečností pointovaného dialogu. Karel Sezima charakterisoval mladé prosaiky těmito obsažnými rysy: »Snili o rozmnoženém bohatství intelektuálních rozkoší. O umění rozšířené klaviatury, jež by i realitě dalo, což jejího jest, a nezapomnělo, že i ona vyvolávajíc dojmy, již tím skládá podstatnou část duše a je toliko rozšířenou její oblastí, rubem a komplementární hodnotou její. Vycházet tedy ze skutečnosti, ale neokreslovat ji chudou a rozladující, nýbrž množit, stupňovat, násobiti ji. Vylít veškeru vnitřní svou složitost a plnost na výtvor, vybit do něho všecken větrný oheň temperamentu, všecko napětí roztouženého mozku, všecken zpěv rozhoupaného srdce. Slovem, chápat i podávat realitu jako subjektivní kreaci duše.«

Vysoký tento program platil jak pro toho, kdo jej psal, tak i pro toho, kdo jím měl býti charakterisován, pro Karla Sezimu i pro Josefa Matějku. *Karel Sezima* (* 1876, vl. Karel Kolář) vynikl zvláště slohovou deli-

kátností a psychologickým bystrozrakem, zadívaným do měnivých hloubek moderních duší ženských; kreslí je impressionisticky v novelle »Kouzlo rozchodu« (1898) a v románě »Passiflora« (1903). Stanovisko své umělecké vyložil i v řadě bystře pozorujících a elegantně stilisujících kritik. Jeho věrný druh a krajan *Josef Matějka* (1879—1909) byl charakter tvrdšího seelského jádra a umělec pomalejšího, namáhavějšího vývoje. Zůstal vždy rozpoltěn mezi sensitivní impressionism a hloubavou rozumovost, mezi opojnou a marnou lásku k elegantnímu světu a zároveň věrnost rodné půdě, mezi náladovou malbu a ironickou dialektiku. Oba ty póly značeny jsou jeho dvěma romány, nervně romantickými »Exotiky« (1904), kde podává Matějka libovolné a věcně neopřené variace na svět pražské plutokracie, a ostře kreslenou epopéji přerozujícího se venkova, »Duše pramenů« (1911), kde Matějka zpodobil svůj domov a vášnivý vztah k němu. Druhý román vyšel ze spisovatelovy pozůstalosti, rovněž »Malý prorok a jiné prósy« (1911), kde titulní povídka jest mistrný šlejharovský psychologický výsek ze živoření společenské spodiny. K. Sezima i J. Matějka žili silným životem sensitivním, ale chtěli v románových dílech podati více než jeho pouhý odlesk a odraz; měli touhy intelektuelní, zájmy společenské, mocnou snahu objektivní. Jinak skupina mladých novellistů, kteří pod vlivem severských auktorů, hlavně Hamsuna, netouží než proměnit povídku v dojmovou a náladovou změř a i tam, kde kreslí postavy, nejraději se obmezují na figury bosáckých existencí, duší rozvrácených, instinktivních tuláků, které již u vynálezce tohoto typu M. Gorkého, jsou pouhou zámlinkou nejkrajnějšího subjektivismu. *Josef Uher* (1878—1908), auktor prosaických svazků »Kapitoly o lidech kočovných« (1905), »Má cesta« (1906) a »Dětství a jiné povídky« (1909, posmrtně) pohleděl při tom jasnovidně do hloubek moravské duše lidové a zatesknul si nad svým životem, přišlápnutým chorobou a bídou k zemi. *Fráňa Šrámek* (* 1877), kromě satiricky výsměšných veršů »Života bído, přečtě mám rád« (1905) a »Modrý a rudý« (1906), vydal román mládí »Stříbrný vítr« (1910) i povídky »Sedmibolestní« (1904), »Kamení, srdce a oblaka« (1906) a »Osika« (1912), umělecky neucelené, ale věrné v náladě i cenné jako psychologické dokumenty dobrodružné mladosti. Jako u Fr. Šrámka leví se i v prósách *Jiřího Mahena*

namnoze vliv V. Dyka, hlavně jeho studentských kronik; o prósách Mahenových bude zmínka při jeho lyrice. *Rudolf Těsnohládek* (* 1881) podlehl ve svých náladových dušemalbách severským auctorům až do podání prostředí a nomenklatury.

Povídková žeň posledního třiletí vykazuje řadu nových slibných jmen, nelze však jich sepnouti jednotčí tendencí uměleckou, ba zdá se, že zmítají jimi dva protikladné literární proudy. U jedněch jeví se sklon k zdobné literární arabesce, k novoromantické okrasnosti a dějové bizarnosti: to vše vyvěrá z espritového založení a z nadání pro slovní malebnost. U druhých však proniká záliba pro formální zjednodušení, novellistickou konciznost, neosobní věcnost, konstruktivní jednoduchost: byl by to výraz uvědomělého racionalismu a ukázněné vůle, jakou hlásají za hranicemi t. zv. novoklassicisté. Ale mladí spisovatelé sami kolísají od kontrastu ke kontrastu, a ti, kdož včera kreslili arabesky, hlásají dnes přímočarou prostotu. K první skupině náleží vkusný stilista půvabného péra *Pavel Sula* (* 1882, vl. Pavel Sulík) a psavý novoromantik *Quido Maria Vyskočil* (* 1881), jenž svůj zženštilý talent umožil v manýře symbolicko-pohádkové. Uvědomělým novellistou uzavřené a soustředěné formy jest *František Khol* (* 1879), jehož povídky »Illusionisté« (1911) analysují marnou a hořkou hru lásky; že se Khol učil psychologii i technice od starších, vzorných vypravovatelů, ukázal cenným životopisem *Casano v o v ý n* (1911). *František Langer* (* 1885), hymnický lyrik kvetoucího života, jest i ve svých povídkách »*Zlatá Venuš*« (1911) smyslným rozkošníkem opojeným ženou, uměním, renaissancí. V novellách, často cyklicky řazených a nejednou napodobících starší formy výpravné, převládá u něho živel popisný nad psychologickou dramatičností, předvádějí se tu stavy, nikoliv děje, a vzněcuje-li se čtenář suggestivně pro sensuální kouzlo svědného povrchu životního, zůstává mu naopak zastřena duševní a mravní podstata. Mladí tito prosaíkové dávají na rozdíl od generace předešlé před románem přednost novelle, jakožto formě čistší, úměrnější a zákonnější: s tím souvisí také obliba pro renaissanční novellisty i vyprávěče XVIII. věku v píekladové literatuře české poslední doby

V přehledu novellistické a románové tvorby posledního desetiletí zaujímají čestné místo dva lyrikové . dva kritikové, *Antonín Sova* a *Viktor*

Dyk, F. X. Šalda a F. V. Krejčí. Z nich F. V. Krejčí a Ant. Sova stojí v románech na rozhraní realismu sociálního a moderní prósy syntetické, kdežto V. Dyk odvádí českou prósu od statického hlediska dekadentního ke kritice veřejných mravů, F. X. Šalda pak experimentuje v novellistických kusech jemně stilisovaných jako básník, jako psycholog, jako bolestný satirik. O všech těchto pracích bude pojednáno v souvislosti s lyrickou neb kritickou činností jejich spisovatelů.

Česká feuilletonistika a causerie. Memoiry.

Na vysokém stupni, na který Jan Neruda uvedl český feuilleton, zůstal tento prchavý a rozmarný útvar literární krátkou dobu; v sedmdesátých letech, kdy Neruda-feuilletonista byl na vrcholu tvořivosti, psal vedle něho i V. Hálek své feuilletony, z nichž jmenovitě vynikaly epištoly k mládeži, obrázky z přírody a causerie cestopisné; tehdy i mladý S. v. Čech šťastně mísil ve feuilletonistickém rámci jemnou politickou satiru i náměty povídkové, prósu vzpomínkovou i úvahy časové, dojmy z cest a nápady z četby; tehdy napsal i S. B. Heller pod čáru některé velmi zdařilé úvahy a rozpravy. V následujícím desetiletí nadchází však značné ochabnutí; zatím co na Moravě dorůstá v »kukátkáři« V. Kosmákoví opravdový lidový feuilletonista bezprostřední účinnosti, vystupuje v Čechách Fr. Herites jako feuilletonista píšíci pro široké vrstvy lidové jen pohostinsku, kdežto P. Kopal ve svých klerikálních besedách klesá na nejnižší úroveň.*) Pro inteligenci píše své břitké causerie, vždy kriticky neb polemicky vyhocené, útočný západník Jan Lier, přední feuilletonista ponerudovského pokolení. Znamená-li Lier, píšíci do listu konservativního, opravdový pokrok nejen formou, ale namnoze i názory, nelze toho říci o nástupcích Nerudových v »Národních Listech«, o Vilému Rybovi (1849—1905) a Josefu Kuffnerovi (* 1855). Josef Kuffner, (psává pod šiframi š neb β) jehož feuilletony sebrány jsou posud do knih »Chvilé a otázky« (1904), »Zdáni a podoby« (1899), »Scéna za scénou« (1900), »Slovanské svity« (1903) a »Časy letí« (1905) vůbec nemá, ba ani nechce míti nikdy vlastního

* O feuilletonistické činnosti většiny z uvedených autorů promluveno bylo při ostatních jejich pracích,